

RECHTSVERWERKING NA DE CASSATIE-ARRESTEN VAN 17 MEI 1990 EN 16 NOVEMBER 1990: NOG SPRINGLEVEND

1. In het arrest van 17 mei 1990 beslist de Franstalige eerste kamer van het Hof van Cassatie dat de stelling dat een subjectief recht tenietgaat of in ieder geval niet meer kan worden opgeworpen nadat de houder ervan een objectief met dat recht onverzoenbare houding heeft aangenomen, en zo het rechtmatig vertrouwen van de schuldenaar en derden heeft beschaamd, geen algemeen rechtsbeginsel is. Bovendien wordt de voorziening gegrond op art. 1134, derde lid, B.W. (goede trouw) omdat de huurder zich "plotseling op een recht beriep nadat hij zelf de voorwaarden ervoor niet had nageleefd dan wel het rechtmatig vertrouwen had gewekt in hoofde van de schuldenaar of van derden, dat het recht niet zou worden uitgeoefend", verworpen omdat voor de bodemrechter geen rechtsmisbruik was opgeworpen (noch door de bodemrechter een met die leer tegenstrijdige arrest had gevelde) en de vordering evenmin verjaard was.

In het arrest van 16 november 1990 beslist de Nederlandstalige eerste kamer van het Hof van Cassatie, in antwoord op het middel dat rechtsverwerking geen autonoom algemeen rechtsbeginsel zou zijn, deel uitmakend van het bestaand Belgisch positief recht, en de rechter die zijn beslissing daarop grondt dan ook art. 6 Ger. W. zou schenden, dat art. 6 er niet aan in de weg staat dat de rechter zich voor zijn oordeel baseert op een regel of een beginsel waarvan in de wet toepassing wordt gemaakt, hoewel de regel of het beginsel niet als zodanig is geformuleerd.

In deze bijdrage willen we eerst de draagwijdte van beide arresten, alsook dat van 12 mei 1989, voor de leer van de rechtsverwerking onderzoeken (A: nrs. 2-6) en vervolgens enige misverstanden rond dit begrip rechtzetten en de gelding in het positieve recht aantonen (B: nrs. 7-10). Of rechtsverwerking als een algemeen rechtsbeginsel dient te worden beschouwd zal ten slotte uit het geheel van het betoog volgen.

A. Draagwijdte van de cassatiearresten van 17 mei 1990 en 16 november 1990.

2. Ik kan me moeilijk aansluiten bij de lijkredes van P. Henry¹ en I. Moreau-Margrève² naar aanleiding van de publicatie van het arrest van 17 mei 1990. In dat geval zou het voor ons civilisten in hart en nieren overigens veeleer een Dies irae moeten zijn, doch gelukkig is daar nog net niet voldoende reden toe. Dat vele magistraten, en misschien ook de raadsheren die het arrest van 17 mei 1990 velden, en de advocaat-generaal die concludeerde, de leer der rechtsverwerking niet in hun hart dragen is één zaak. Er zijn er ook vele anderen. Een andere zaak is wat het arrest van 17 mei 1990 zelf zegt. *Het arrest zegt namelijk niet dat men een recht*

niet kan verwerken door zich op een ermee onverzoenbare wijze te gedragen. Het arrest van 17 mei 1990 zegt enkel dat dit geen algemeen rechtsbeginsel is. En wanneer het Hof oordeelt of iets al dan niet een «algemeen rechtsbeginsel» is, dan gebruikt het deze term in een louter formele, cassatietechnische betekenis, en helemaal niet in de materiële betekenis waarin deze term meestal buiten het Franse taalgebied, ook door de Vlaamse schrijvers, wordt gebruikt³. De *algemene rechtsbeginselen waarover het Hof spreekt* (d.i. in formele zin) zijn immers veelal helemaal geen algemene beginselen, maar slechts «regels» die toevallig niet in een of andere concrete wetsbepaling kunnen worden teruggevonden en dan maar maar via deze omweg tot cassatiemiddel worden verklaard. In deze formele betekenis wordt het woord enkel gebruikt in die landen waarvan de wetgeving nog – zoals België – het uit Frankrijk geërfde cassatiesysteem kent, waarin het hoogste hof enkel de schending van de «wet» sanctioneert, en niet de schending van het «recht», een systeem dat wijlen professor Jan Ronse herhaaldelijk «verderfelijk» noemde. *Algemene rechtsbeginselen in materiële zin daarentegen* verschillen daarin van rechtsregels, dat zij door hun te grote algemeenheid niet zomaar op gevallen kunnen worden toegepast. Zij komen daarbij namelijk in conflict met andere, even algemene rechtsbeginselen, die om voorrang strijden. Dit betekent dat zij moeten worden afgewogen en nu eens het ene, dan weer het andere beginsel de bovenhand zal halen in reeksen van gevallen⁴. We kennen het verschijnsel bij conflicterende grondrechten, maar het geldt ook in het privaatrecht. Zo moeten autonomie- en vertrouwensbeginsel voortdurend worden afgewogen, wat impliceert dat geen van beide volstreckte gelding heeft. Rechtsbeginselen in materiële zin *kunnen dan ook slechts «algemene» rechtsbeginselen zijn zolang de toepassingsvoorwaarden een zekere vaagheid blijven vertonen*⁵. Het arrest van 16 november 1990, dat niet spreekt van een «algemeen rechtsbeginsel», maar van een «regel of beginsel» gebruikt het woord beginsel dan ook wél veeleer in een materiële zin.

3. Uit het arrest van 17 mei 1990 kan men dan ook niet afleiden dat rechtsverwerking niet bestaat, maar enkel dat het geen afzonderlijk cassatiemiddel kan vormen. Dit blijkt uit het arrest van 16 november 1990, alsook uit een eerder arrest van 12 mei 1989 inzake Ministeries van Volksgezondheid en Financiën/United Foods en Van den Abele⁶.

³ Zie voor het onderscheid tussen algemene rechtsbeginselen in formele en in materiële zin, STORME, M. en M.E., *Algemene inleiding tot het recht*, achtste uitgave, 1990, nr. 328.

⁴ Zie onze *Algemene inleiding tot het recht*, nr. 319.

⁵ Daarom ben ik het op dit punt geheel oneens met o.m. HEENEN, J., «A propos de l'extinction d'un droit subjectif par suite du comportement de son titulaire», *R.C.J.B.*, 1990, (599) 608-609.

⁶ Cass., 12 mei 1989, *Arr.*, nr. 519.

¹ «R.I.P.», *J.L.M.B.*, 1990, 884.

² «Réflexions pour un requiem», *Ann. Lg.*, 1990, 286.

In het arrest van 12 mei 1989 heeft het Hof namelijk een – weliswaar niet erg duidelijke en gelukkige – definitie van rechtsverwerking gegeven en vastgesteld dat in casu niet aan de voorwaarden voldaan was. Men kan moeilijk een definitie geven van iets wat niet bestaat. Dat het arrest van 12 mei 1989 wél naging of aan de voorwaarden voor rechtsverwerking was voldaan, terwijl het arrest van 17 mei 1990 dit heeft geweigerd omdat het niet om een algemeen rechtsbeginsel zou gaan, heeft daarmee te maken dat het in het arrest van 12 mei 1989 ging om de verwerking van het (procesueel) recht op voorziening in cassatie zelf, verwerking die als middel van ontoelaatbaarheid was opgeworpen: het Hof diende daar niet als cassatierechter te oordelen, en was dus niet door cassatietechnische redenen beperkt tot een «marginale toetsing» van de bodemuitspraak⁷. Dat het arrest van 17 mei 1990 mede bepaald is door de marginaliteit van de cassatiecontrole blijkt vervolgens ook uit het arrest van 16 november 1990: nu het niet meer ging om een voorziening tegen een vonnis dat rechtsverwerking verworpen had, maar integendeel tegen een dat rechtsverwerking had toegepast, is er ineens wél sprake van een regel of een beginsel waarvan in de wet toepassing wordt gemaakt en waarop de rechter zijn oordeel dus kan baseren.

4. Nu zal men tegen de beperkte, cassatietechnische draagwijdte, die ik aan de verwerping der rechtsverwerking in het arrest van 17 mei 1990 geef, wellicht opwerpen, dat het arrest de figuur ook ten gronde heeft verworpen, zij het minder expliciet, namelijk door te oordelen dat het beginsel van de uitvoering te goeder trouw niet wordt geschonden zolang een partij een contractueel recht gebruikt en niet misbruikt. Ook hier geldt weer dat sommigen misschien wel die bedoeling hadden de rechtsverwerking algemeen te verwerpen, doch dat dit niet de draagwijdte hoeft te zijn van dit arrest. Noch het arrest van 12 mei 1989 noch dat van 16 november 1990 wijzen in die richting, en men mag toch geen onenigheid veronderstellen binnen een Hof dat precies tot taak heeft de eenheid van de rechtsuitleg te handhaven⁸. Kortom, het arrest van 17 mei 1990 plaatst inderdaad een rem, maar die heeft ook hier weer meer met cassatietechniek en formalistisch denken dan met vormgeving van het concrete, positieve recht te maken. Het Hof blijkt nl. het gebruik van het woord «rechtsmisbruik» te eisen – althans wanneer de bodemrechter eenmaal heeft vastgesteld of zou hebben vastgesteld dat een bepaald contractueel recht «in de overeenkomst gevonden wordt». In het arrest van 16 november 1990 daarentegen worden dergelijk nadere voorwaarden helemaal niet geëxpliciteerd.

In ieder geval, niets belet dat rechtsverwerking, indien welbegrepen en juist omschreven, één van de criteria voor rechtsmisbruik vormt. Dit werd na arrest van 17 mei 1990 onder meer al door F. Glansdorff en in zekere mate door

S. Stijns verdedigd⁹. En als men ook maar even over de grenzen wil kijken, ziet men dat rechtsverwerking verder o.m. in het Nederlands¹⁰, Duitse en Zwitserse recht precies als een vorm van rechtsmisbruik wordt beschouwd. Dit is ook een stuk gezonder dan rechtsverwerking verbergen achter ficties van stilzwijgende afstand van recht. Men herleze E.M. Meijers' academiemededeling van 1937¹¹. Overigens heeft de Italiaanse auteur F. Ranieri m.i. overtuigend aangetoond dat de Germaanse rechtsstelsels met rechtsverwerking als vorm van rechtsmisbruik tot om zo te zeggen dezelfde resultaten komen als de Romaanse rechtsstelsels met zogenaamde stilzwijgende wilsverklaringen¹². Er is dus alle reden toe om onder rechtsmisbruik ook rechtsverwerking te begrijpen – anders dwingt men de rechter weer tot het fingeren van stilzwijgende wilsverklaringen. Het is dan ook zeer de vraag of de bodemrechter in het geval dat tot het arrest van 17 mei 1990 heeft geleid, het verbod van rechtsmisbruik niet miskend heeft, maar ja, dat woord was blijkbaar door de partij niet gebruikt...

5. Het openblijven van de rechtsmisbruikconstructie belet niet dat de overwegingen van het arrest van 17 mei 1990 op dit punt voor kritiek vatbaar zijn.

Allereerst doen de desbetreffende overwegingen aan woordfetisjisme denken. En al beschouwen sommigen het als een belediging dit te durven zeggen¹³, ik sta in die mening niet alleen¹⁴. Het zou niet de eerste maal zijn dat het al dan niet vernietigd worden van een arrest afhankelijk is van het sacraal gebruik van bepaalde woorden, zoals meer bepaald rechtsmisbruik. Men vergelijk daartoe maar het arrest van verwerping in de zaak Hardy/Derouaux¹⁵ met het arrest De Bergh/Goetschalckx van 5 september 1980¹⁶, tot cassatie van een vonnis van de Rb. Antwerpen 13 maart 1979, dat nochtans zeer gelijksoortige argumenten had ontwikkeld.

Vervolgens houd ik staande dat het onwijs is om bij de toepassing van het beginsel van de goede trouw in het overeenkomstenrecht absoluut dezelfde criteria te willen hantieren als bij misbruik van andere rechten, zoals meer bepaald het eigendomsrecht. Ik sluit daardoor aan bij de kritiek van meerdere van onze beste auteurs¹⁷. Ik wil zelfs nog een stap

⁹ GLANSDORFF, F., «Dans quelle mesure le droit permet-il de se comporter de manière incohérente», *J. des Procès*, 1990 nr. 177, (33) 35; STIJNS, S., «La rechtsverwerking: dix ans déjà», *R.Rég.D.*, 1990, 201 e.v., en «La 'rechtsverwerking': fin d'une attente (dé)raisonnable?», *J.T.*, 1990, 685. Een dergelijke constructie werd eerder bestreden door CORNELIS, L., «Rechtsverwerking: een toepassing van de goede trouw?», *T.P.R.*, 1990, 545 e.v. Op diens stelling hoop ik binnenkort in een andere bijdrage te repliceren.

¹⁰ Zie o.m. AAFINK, H.A.M., «Misbruik van recht en rechtsverwerking», *N.J.B.* 1976, 753 e.v.

¹¹ «Goede trouw en stilzwijgende wilsverklaring», *Verzamelde privaatrechtelijke opstellen*, III, 277.

¹² «Verwirkung et renonciation tacite. Quelques remarques de droit comparé», *Mélanges Daniel Bastian*, Librairies techniques, 1974, I, 427 e.v.

¹³ Sic MOREAU-MARGRÈVE, I., *Ann. Lg.*, 1990, 290.

¹⁴ Zie GLANSDORFF, F., *J. des Procès*, 1990 nr. 177, 34.

¹⁵ Cass., 16 januari 1986, *Arr.* nr. 317, *J.T.*, 404, *R.R.D.*, 37, *T.B.B.R.*, 1987, 130, *R.W.*, 1987-88, 1470, noot van OEVELEN, A.

¹⁶ *Pas.*, 1981, 17, *R.W.*, 1980-81, 1323, *R.G.E.N.*, 1983, 118.

¹⁷ O.m. VAN GERVEN, W. en DEWAELE, A., in *Liber amicorum Jan Ronse*, 111-112; DIRIX, E. en van OEVELEN, A., *R.W.*, 1985-86, 94-95

⁷ Voor een begrip van de cassatiecontrole als «marginale toetsing», zie SOETAERT, R., «Rechtsbeginselen en marginale toetsing in cassatie», *Liber amicorum Jan Ronse*, (51) 60.

⁸ Dezelfde Franstalige eerste kamer heeft overigens op 21 september 1989, *Arr.*, nr. 46, in een vrij gelijksoortig geval als het geannoteerde, een arrest gewezen waarin alle moeite van de wereld is gedaan om een middel gegrond op art. 1134 B.W. tegen een arrest dat in feite niets anders dan rechtsverwerking toegepast had, ontoelaatbaar te verklaren, waar het nochtans had kunnen vernietigen indien het dat wou.

verder gaan, en het nog steeds ongerijmd vinden om staande te blijven houden dat iets nog steeds binnen de grenzen van een recht kan geschieden wanneer het een misbruik is: nagenoeg alle gevallen van zogenaamd rechtsmisbruik zijn veeleer tekstmisbruik (misbruik van bepaalde woorden van de wet of de overeenkomst)¹⁸. Overigens past het spreken van «misbruik van een recht door de wijze waarop het wordt uitgeoefend» in ieder geval hoogstens alleen voor »bevoegdheden» en zeker niet voor »aanspraken»¹⁹: aanspraken worden immers, anders dan bevoegdheden, niet uitgeoefend, maar geldend gemaakt. Een beperking daarvan kan nooit louter een beperking van de wijze van uitoefening zijn, maar is steeds een beperking van het recht zelf. Een beperking van de uitoefening van bevoegdheden anderzijds kan niets anders betekenen dan de ongebondenheid van de wederpartij, aangezien de keerzijde van een bevoegdheid geen plicht is maar een gebondenheid²⁰. Dit alles wordt in het spreken over rechtsmisbruik te veel uit het oog verloren, en ik hoop hierover binnenkort een andere bijdrage te publiceren.

Indien men de rechtsverwerking uitsluitende uitleg van het arrest van 17 mei 1990 zou volgen, zou het Hof van Cassatie met twee maten meten: voor het tenietgaan of niet meer kunnen inroepen van rechten worden andere – strengere – maatstaven gehanteerd dan voor het tot stand komen van rechten en verplichtingen. Voor het tenietgaan van een recht is het blijkbaar niet voldoende het rechtmatig vertrouwen te hebben gewekt dat het recht niet zou worden uitgeoefend. Dit zou men uit dit arrest van 17 mei 1990 kunnen afleiden, en zo men wil ook uit de rechtspraak over de beperkende uitleg van afstand van recht (waarin art. 1045 Ger.W. ten onrechte veralgemeend wordt tot algemeen beginsel, op een wijze die zelfs prof. Moreau-Margrève te ver gaat). Toch wordt een dergelijke beperkende uitleg niet gehanteerd voor handelingen waaruit een eenzijdige verbintenis wordt afgeleid (zij het door een eenzijdige belofte, zij het door een eenzijdige overeenkomst), wat precies even nadelig is voor de betrokkenen als een afstand van recht, een contradictie die des te onbegrijpelijker is daar een betalingsbelofte in vele gevallen niets anders is dan afstand van een verweermiddel, en een belofte in ieder geval steeds een zekere afstand van zijn vrijheid. En zo ook is het rechtmatig vertrouwen wel een voldoende grond om verbonden te zijn, blijkens het Cuivre-et-Zinc-arrest²¹. De beperkende uitleg daarvan door raadsheer I. Verougstraete in zijn rapport voor

het 34e Rechtscongres²², als zou de derdenbescherming enkel tegenover derden gelden en niet tussen partijen, kan niet gevolgd worden²³: bij de schijnverteenwoordiging gaat het er precies wél om dat een persoon schuldenaar wordt op grond van het rechtmatig vertrouwen van zijn *medecontractant*. Indien de Franstalige eerste kamer van het Hof van Cassatie inderdaad zou weigeren om precies het *rechtmatig* vertrouwen dat een recht niet zou worden uitgeoefend te beschermen (en dit ongeacht de vraag of het vertrouwen in casu rechtmatig was), dan spreekt zij de Franstalige derde kamer tegen (nog afgezien van de vraag of zij op 16 november 1990 niet door de Nederlandstalige eerste kamer werd tegengesproken). Bovendien is dit dan ook in strijd met het B.W., dat stilzwijgende afstand definieert als «een daad die *doet veronderstellen* dat men zijn verkregen recht heeft laten varen» (art. 2221 B.W.), en zo het vertrouwensbeginsel bekrachtigt. Wie het B.W. onbevooroordeeld leest, kan slechts tot die laatste conclusie komen²⁴.

6. Rechtsverwerking als een vorm van rechtsmisbruik beschouwen, en niet zozeer als een afzonderlijke wijze van tenietgaan van verbintenissen, heeft anderzijds ook voordelen. Het verplicht tot nuanceren. Zo hoeft het recht niet noodzakelijk geheel teniet te gaan, maar wordt het in beginsel enkel op passende wijze beperkt (zie het arrest Du Moulin-/Sarma²⁵). Zo mag de partij die de verwerking (het misbruik) opwerpt, zelf geen misbruik maken van haar recht om die verwerking (dat misbruik) op te werpen: zij mag dit enkel doen in overeenstemming met de goede trouw.

Maar geldt hetzelfde niet voor de verjaring? Moet de verjaring niet op dezelfde wijze genuanceerd worden als de rechtsverwerking? Kan ook dat verweermiddel niet misbruikt worden?

B. Enige misverstanden rond rechtsverwerking

7. Dit brengt ons bij het eerste misverstand rond rechtsverwerking. Deze figuur zou strijdig zijn met het wettelijk stelsel van de verjaring. Men verwijt de voorstanders van de rechtsverwerking een buitenwettelijke verjaring te schep-
pen. Dit is onterecht om twee redenen. Ten eerste wordt door de verdedigers der rechtsverwerking steeds benadrukt dat voor het tenietgaan van een recht buiten de wettelijke verjaring om er een *rechtmatig vertrouwen* moet bestaan²⁶, zodat het louter stilzitten op zichzelf niet voldoende is.

nr. 43; DIRIX, E., *T.B.H.* 1988, (660) 665-666; K. GEENS, *T.P.R.*, 1989, 64 noot 104. Ik pleit daarbij niet zozeer voor een scheiding van goede trouw en rechtsmisbruik, maar wel daarvoor dat de criteria voor rechtsmisbruik in obligatoire verhoudingen, en in het bijzonder in contractuele verhoudingen, genuanceerd worden tegenover de criteria die in andere verhoudingen (bv. eigendomsrechten) gebruikt worden.

¹⁸ Zie hiervoor de uitwerking in mijn noot in *R.W.* 1984-85, 1725. Vgl. DIRIX, E., *T.B.H.*, 1988, (660) 664 nr. 8.

¹⁹ Zie voor het onderscheid VAN GERVEN, W., *Beginnelsen van Belgisch privaatrecht, I, Algemeen deel*, nr. 32.

²⁰ Zie eveneens VAN GERVEN, W., *Beginnelsen van Belgisch privaatrecht, I, Algemeen deel*, nr. 32.

²¹ Cass., 20 juni 1988, *R.W.* 1989-90, 1425, noot van OEVELEN, A., overigens ook een Franstalig arrest, maar wel van de derde kamer.

²² «Wil en vertrouwen bij de totstandkoming van overeenkomsten», *T.P.R.*, 1990, nr. 35.

²³ Zie reeds de op het Congres geuite kritiek van E. DIRIX in het het extranumerum van *T.P.R.*, 499-500, en van R. KRUTHOF, *R.W.*, 1989-90, (1504) 1505.

²⁴ Vgl. ROUHETTE, G., «La force obligatoire du contrat», in *Le contrat aujourd'hui: comparaisons franco-anglaises*, Parijs, 1987, 27 e.v.

²⁵ Cass., 16 december 1982, *Arr.* nr. 518. In de omstandigheid dat rechtsmisbruik leidt tot beperking van rechten, ligt helemaal geen tegenstelling tussen rechtsmisbruik en rechtsverwerking; integendeel blijkt daaruit dat rechtsverwerking en rechtsmisbruik fundamenteel verwante begrippen zijn die onder meer daarin een gemeenschappelijk kenmerk hebben waardoor zij verschillen van de onrechtmatige daad.

²⁶ MOUREAU-MARGRÈVE, I., *Ann. Lg.*, 1990, 287, stelt dat de rechtsleer die het leerstuk verdedigt, die eis niet stelt, evenwel zonder enige literatuurvermelding. Ik ken er ook geen.

Verder is het ook onjuist dat het stilzitten verder enkel door de verjaring zou kunnen worden bestraft, en voordien niet zou kunnen worden verwerkt: verjaring is niet slechts de sanctie bij stilzitten, maar zelfs bij handelen dat niet voldoet aan de wettelijke omschrijving der stuitingsdaden; een vordering kan immers ook dan verjaren wanneer men niet stilzit, wanneer men wél aanspraken formuleert, aangetekende brieven schrijft e.d.m., zolang er niet tijdig stuitingsdaden verricht worden. De verjaring is niet de sanctie op het stilzitten zonder meer, maar op het tijdig verrichten van stuitingsdaden. In die zin is *de verjaring niets anders dan een bijzondere wettelijke geregelde vorm van rechtsverwerking* (waarbij overigens de termijn zelf niet steeds wettelijk bepaald is, zie bv. de «korte termijn» van 1648 B.W.)²⁷. Zij sluit helemaal niet uit dat een vordering reeds eerder tenietgaat indien men strengere eisen stelt, d.w.z. dat er niet alleen geen stuitingsdaden verricht werden, maar dat er helemaal niets gedaan werd, of op een andere wijze een rechtmatig vertrouwen op het niet meer gelden van de vordering gewekt werd. Een eenvoudig voorbeeld: indien men bij verborgen gebreken kan stellen dat de vordering binnen een termijn van ca. een jaar na het ontdekken of moeten ontdekken ervan moet worden ingesteld, dan betekent dit niet dat men ook met het verwoorden van een klacht tegen de verkoper één jaar kan wachten. Zo bepaalt art. 18 van de wet van 25 oktober 1919 een termijn van één maand om schriftelijk klachten te verwoorden of een deskundigenonderzoek te vragen, met als sanctie dat de waar «geacht wordt te zijn aangenomen» (een fictie van wilsverklaring). Het gaat hier duidelijk níét om een verjaringstermijn, maar om een verwerkingstermijn. Vgl. ook de verhouding tussen art. 1728^{quater} en 2273, tweede lid, B.W.²⁸. Het *wettelijk stelsel van de verjaring sluit de rechtsverwerking dus geenszins uit*²⁹. Anders kan ook het cassatiearrest inzake Neirinck t. Verstraete en Kleiwarenfabriek Eurogas³⁰ niet verklaard worden, dat immers enerzijds beslist dat art. 1648 B.W. niet van toepassing is op de aannemingsovereenkomst, maar anderzijds ook dat de bodemrechter desondanks toch moet oordelen of de vordering binnen een (buitenwettelijke!) korte termijn is ingesteld!

8. Daarmee komen we reeds bij een tweede misverstand, namelijk dat rechtsverwerking in onze wetgeving onbekend zou zijn. Toch staat *onze wetgeving vol van gevallen van rechtsverwerking*. Het arrest van 16 november 1990 spreekt overigens van een beginsel waarvan in de wet toepassing wordt gemaakt. Buiten de in het middel voor het arrest van 17 mei 1990 aangehaalde bepalingen (bv. heel duidelijk de artt. 780, 792 en 801 B.W.) zijn er nog een hele reeks andere, veelal zelfs duidelijker gevallen, waarvan hier enkele voorbeelden.

Allereerst zijn er een aantal ficties van wilsverklaring, die precies *doordat ze ficties zijn*, een toepassing vormen van de rechtsverwerking en niet van de wilsleer: zo bv. — buiten art. 2221 B.W. — ook de vrijwillige uitvoering als buitenge-

rechtelijke bekentenis³¹. De wet eist in dergelijke gevallen helemaal niet een bepaalde bedoeling, maar zegt dat iemand die een bepaalde houding heeft aangenomen «geacht wordt» te hebben toegestemd, d.w.z. geen beroep meer kan doen op het ontbreken van toestemming. Dit is niets anders dan een *verwerking* van het beroep op het ontbreken van toestemming.

Een duidelijk geval van verwerking vinden we in art. 1178 B.W.: de schuldenaar die de vervulling van een opschortende voorwaarde verhindert, kan zich niet meer op de niet-verwezenlijking ervan beroepen, zelfs indien zij anders ook niet verwezenlijkt ware geweest.

De schuldenaar die zuiver en eenvoudig heeft toegestemd in de overdracht van rechten aan een derde, *kan zich tegen de overnemer niet meer beroepen op* de schuldvergelijking die hij voor de overdracht aan de overdrager had kunnen tegenwerpen (art. 1295 B.W.): een zuiver wettelijk geval van rechtsverwerking.

Art. 1642 B.W. bepaalt dat de koper niet moet instaan voor de gebreken die zichtbaar zijn en die de koper zelf heeft kunnen waarnemen: het kan zijn dat de koper bij het sluiten van de koop de gebreken niet heeft gezien, maar dat moet hij dan maar aan zichzelf verwijten; hij heeft het beroep op die gebreken verwerkt.

Art. 2037 B.W. bepaalt dat de borg ontslagen is, wanneer hij door toedoen van de schuldeiser niet meer in diens rechten, voorrechten of hypotheken kan treden: een zuiver wettelijk geval van rechtsverwerking.

Art. 1184 B.W. houdt eveneens in dat een partij bij een wederkerige overeenkomst, die ernstig wanpresteert, zijn recht om nog na te komen en zo de tegenprestatie te verwerven, kan verwerken (zo de wederpartij ontbinding verkiest boven nakoming).

Art. 31, tweede lid, Verzekeringswet bepaalt dat de verzekeraar de risicoverzwaren *niet meer kan opwerpen* wanneer hij, nadat hij van de risicowijziging kennis heeft gekregen, niettemin voortgaat met de uitvoering van de overeenkomst: een zuiver wettelijk geval van rechtsverwerking.

Ontslag om een dringende reden *mag niet meer zonder opzegging* (...) gegeven worden, wanneer het feit ter rechtvaardiging ervan sedert ten minste drie werkdagen bekend is aan de partij die zich hierop beroept. Alleen de dringende reden waarvan kennis is gegeven binnen drie werkdagen na het ontslag kan worden aangevoerd (art. 35, derde en vierde lid, Arbeidsovereenkomstenwet): een dubbel zuiver wettelijk geval van rechtsverwerking.

Art. 46, eerste lid, van het internationaal koopverdrag van Wenen 1980 bepaalt dat de koper geen nakoming meer kan vorderen nadat hij een beroep heeft gedaan op een remedie die daarmee onverzoenbaar is: een zuiver wettelijk geval van rechtsverwerking.

In het gerechtelijk recht vinden we tal van termijnen die niet op straffe van verval (d.i. van openbare orde) zijn voorgeschreven, maar waarvan de miskennis naar omstandigheden toch wordt gesanctioneerd. Deze «verwerkingstermijnen» heb ik eerder uitvoerig besproken³².

²⁷ Zie de o.i. overtuigende uitwerking door Karl SPIRO, in zijn standaardwerk *Die Begrenzung privater Rechte durch Verjährungs-, Verwirkungs- und Fatalefristen*, Bern, 1975, §§ 371-376.

²⁸ Later te verschijnen.

²⁹ Zie verder mijn *Invloed van de goede trouw op kontraktuele schuldverordeningen*, 1990, nr. 345 e.v.

³⁰ Cass., 8 april 1988, *Arr.*, nr. 482.

³¹ Vgl. VAN OMMESLAGHE, P., «L'aveu», p. 9, in *La preuve*, Colloque U.C.L., 1987.

³² «Goede trouw in geding en bewijs», Rapport voor het 34e Wetenschappelijk Congres van de Vlaamse Juristenvereniging,

En zo zijn er nog vele voorbeelden (o.m. de artt. 892, 1211, 1282, 1285, 1287, 1377, tweede lid, 1448, 1728^{quater}, § 1, tweede lid, B.W., art. 7 Vervoerwet, art. 5 BMW).

Hoewel in sommige van deze gevallen een schuldige gedraging wordt vereist (bv. voor de artt. 1178, 1184 en 2037 B.W.), kan het hier niet om toepassingen van de buitencontractuele aansprakelijkheid gaan. De *sanctie* valt nl. niet te rijmen met de regels van het aansprakelijkheidsrecht. De wederpartij wordt immers *niét geplaatst in de toestand waarin zij zou hebben verkeerd indien de schijn niet ware geweest* (en dat is het enige wat kan volgens de aansprakelijkheidsregels), maar wél in de toestand waarin zij zou hebben verkeerd indien de schijn werkelijk ware geweest (wat niet kan op grond van de aansprakelijkheidsregels, en dus een andere grondslag heeft). *Zij mag de schijn voor werkelijkheid houden*. M.a.w. de schuldeiser verwerkt het beroep op de onwerkelijkheid van de schijn. Spreken van «herstel in natura» in dergelijke gevallen is een dooddoener waarmee men de contradictie met de aansprakelijkheidsregels alleen maar tracht te verbergen. Rechtsverwerking is dan ook, net zoals (of liever: samen met) rechtsmisbruik, geen nutteloze figuur naast de onrechtmatige daad.

9. Een derde misverstand is dat rechtsverwerking nieuwlichterij zou zijn, een recente mode, liefst nog overgewaaid uit Nederland, of – om het voor sommigen nog erger te maken – Duitsland. Maar het verbod van *venire contra factum proprium* is in het Romeinse zowel als Angelsaksische recht zo oud als de straat³³. In België is het *begrip* misschien jong, maar zeker niet de figuur die ermee wordt aangewezen³⁴. Rechtsverwerking wordt al sinds 1804 op ruime schaal toegepast, ook in wettelijk niet geregelde gevallen.

Zo kan men geen beroep meer doen op de zichtbare gebreken van de gekochte zaak indien men deze niet onverwijld na de levering heeft afgekeurd. Dit staat niet in art. 1641 B.W. dat het enkel heeft over de gebreken die de koper kan waarnemen bij het sluiten van de koop (een tekst die duidelijk enkel voor de koop van een specieszaak geschreven is). Het gaat ook niet om een stilzwijgende wilsverklaring of stilzwijgende afstand, want de verwerking treedt ook in voor gebreken die men niet gezien heeft maar had moeten zien «door middel van een normaal aandachtig onderzoek»³⁵. Verder treedt deze zogezegde «aanvaarding» (*agr  ation*, het juiste Nederlandse woord is goedkeuring) van de gekochte zaak of het geleverde werk ook in wanneer de schuldeiser het gebrek gezien heeft en helemaal niet de bedoeling had het te aanvaarden, maar zijn afkeuring niet tijdig meedeelde. M.a.w., ons recht kent hier duidelijk de rechtsverwerking als sanctie van een gebrek aan onderzoek of een gebrek aan mededeling³⁶. Overigens wordt dit heel duidelijk indien men ter vergelijking de betreffende bepalingen van

de L.U.V.I. of het Internationaal Koopverdrag van 1980 leest.

Een handelaar die niet onmiddellijk tegen een factuur protesteert, wordt – behoudens bijzondere omstandigheden – «geacht» die te hebben aanvaard, en is er daarom, krachtens de aan art. 25 W.v.K. gegeven uitleg³⁷, aan gebonden. Het eerste staat nergens in de wet, maar wordt algemeen aanvaard. Ook dat is een vorm van rechtsverwerking, want de handelaar kan helemaal niet afkomen met de bewering dat hij geenszins de bedoeling had die factuur te aanvaarden. Hetzelfde geldt voor het niet betwisten van regelmatige gedetailleerde afrekeningen, ook al roept men ook hier nog de fictie van een stilzwijgende afstand in, zoals bv. in de zaak *d’Affnay / TEC*³⁸.

Zo ook gaat de exceptie van schuldvergelijking teniet door het indienen van een schuldvordering in een faillissement door de schuldeiser³⁹, alsook – omgekeerd – door de aanvaarding van een schuldvordering in het passief van een faillissement door de curator⁴⁰.

De overnemer van een schuldvordering (in casu overname tot zekerheid) die de betekening van art. 1690 B.W. niet naleeft en zich voorstelt als lasthebber ter incasso kan na de herroeping van dit inningsmandaat door de overdrager en betaling door de schuldenaar aan de eerste schuldeiser, die overname der schuldvordering niet meer inroepen om de schuldenaar een tweede maal te doen betalen: het beroep op de overname is verwerkt door onverenigbaarheid met de eerder ingenomen houding⁴¹.

De koper die het brengen van de goederen bedongen heeft, maar ze toch zelf gaat afhalen zonder daarvoor korting te bedingen, tegen de factuur met de overeengekomen prijs niet protesteert, en betaalt, kan zich niet op het zelf afhalen beroepen om een korting te verrekenen met de wegens laattijdigheid van de betaling gevorderde interest⁴².

In het bewijsrecht geldt vanouds de regel dat wanneer een partij het door de tegenpartij te leveren bewijs van een bepaald rechtsfeit verhindert, dit feit voor bewezen gehouden wordt⁴³. Wie de roomtaart tot de laatste kruimel opeet, kan achteraf niet meer klagen dat ze zuur is, zei Pitlo. Dit wil zeggen dat hij *ni  t* met schadevergoeding wordt bestraft, maar met rechtsverwerking⁴⁴.

Wie buiten het geval van urgentie gebreken in een door de wederpartij uitgevoerd werk door een derde laat herstellen zonder rechterlijke machtiging of minstens een contradictoire vaststelling, verwerkt het recht op reclamatie jegens

T.P.R., 1990, nr. 2, (353), nrs. 15 en 61-69. Zie ook mijn noot onder Rb. Tongeren, 6 november 1989, *R.W.*, 1990-91, 652.

³³ Zie het rechtshistorisch overzicht van Riezler, E., *Venire contra factum proprium*, Leipzig, 1913.

³⁴ Wat ook door P. HENRY wordt toegegeven in zijn bijdrage met J.F. JEUNEHOMME, *Livre du centenaire J.L./J.L.M.B.*, 209, m.b. in de bespreking van het Hof Luik 17 mei 1902. Zie verder reeds Hof Brussel, 27 januari 1829, *Pas.*, 29.

³⁵ Cass., 29 maart 1976, *Arr.*, 872.

³⁶ Vgl. FORIERS, P.A., «La responsabilit   de l’entrepreneur après réception», *T. Aann.*, 1988, 261 e.v.

³⁷ Zie daarover mijn bijdrage in *T.B.H.*, 1991, nr. 3, meer bepaald «Bewijs- en verbintenisrechtelijke beschouwingen omtrent het stilzitten van de aangesprokene bij een factuur en bij andere vormen van aanspraakbevestiging».

³⁸ Cass., 24 september 1981, *Arr.* 67, verwerping.

³⁹ Hof Luik, 28 maart 1988, *J.L.M.B.*, 1306, nr. 906, noot PARMENTIER, C.

⁴⁰ Cass., 13 juni 1985, *R.C.J.B.*, 1987, 542, noot NELISSEN GRADE, J.M.

⁴¹ Kh. Kortrijk, 3 februari 1987, *Simonbank / Bekaert/ Nuova Montana Quijano en Loetscher*.

⁴² Kh. Brussel, 18 januari 1984, *T. Aann.*, 25.

⁴³ Hof Brussel, 6 februari 1952, *R.W.*, 1951-52, 1040; vgl. DEKERS, R., «De la collaboration des plaideurs dans l’administration de la preuve», *R.C.J.B.*, 1959, (148), 156-157, nr. 21.

⁴⁴ Zie verder mijn bijdrage in *T.P.R.*, 1990 (353), nrs. 11-12 en 16.

de aannemer⁴⁵. Hetzelfde geldt voor wie met een gebrekkige auto blijft rijden⁴⁶; minstens verwerkt hij het recht op ontbinding⁴⁷.

In Cass., 18 februari 1988⁴⁸ werd beslist dat de verhuurder die langdurig (vele maanden) stilzit bij wanprestatie van de huurder, overnemer van een handelshuur, de conventioneel bedongen schadevergoeding voor die periode niet meer kan opeisen van de vorige huurder, overdrager van de handelshuur, hoewel die hoofdelijk gehouden bleef, omdat de verhuurder te kort schoot in de eisen van de goede trouw en de verplichting om de schade te beperken. In cassatie werd dit beschouwd als een vorm van rechtsmisbruik. Doch welke vorm? E. Dirix wijst er in zijn bespreking⁴⁹ terecht op dat het hier rechtsverwerking betreft.

In zijn arrest van 15 september 1989 oordeelde het Hof van Beroep te Brussel dat de werknemster van de B.R.T., die in haar 59e jaar het bericht ontving dat zij ambtshalve op rust zou worden gesteld met ingang van de maand na haar zestigste verjaardag (hoewel zij recht had tot haar vijfenzestigste te blijven), haar pensioen aanvraagt en op rust gaat, en eerst na haar vijfenzestigste verjaardag daarop reageert, d.i. op een ogenblik dat elke regeling van het probleem of beperking van de schade door bv. reïntegratie, onmogelijk was geworden, haar recht op schadevergoeding had verwerkt⁵⁰.

De regel «Protestatio facto contraria non valet», reeds door Laurent geciteerd, kent nog andere toepassingen dan de genoemde erfrechtelijke bepalingen van de artt. 780 en 792 B.W. Zo geldt in het arbeidsrecht dat de werknemer zich niet meer op de ongeldigheid van een eenzijdige wijziging van de «wezenlijke arbeidsvoorwaarden» door de werkgever kan beroepen (en daaruit de verbreking van de overeenkomst kan afleiden), indien hij de arbeid voortzet na de tijd nodig om zijn standpunt daartegenover te bepalen⁵¹.

Omgekeerd geldt dat de werknemer een dergelijke wijziging als verbreking kan opwerpen en zo de opzegvergoeding kan opeisen, ook zonder dat de werkgever de bedoeling had te verbreken, waar hij bij andere wanprestaties enkel ontbinding kan vorderen of zelf wegens dringende reden verbreken⁵²; dit kan enkel als een rechtsverwerking door de werkgever verklaard worden.

Zo ook kan een verzekeraar die blijft uitvoeren na kennisgeving van een verzwijging of een valse verklaring of een

grove fout of andere uitsluitingsgrond, niet meer op grond daarvan het verval der verzekering opwerpen⁵³.

De exceptio non adimpleti contractus, door de cassatierechtspraak aanvaard als algemeen rechtsgegensel⁵⁴, houdt voor een partij bij een wederkerige overeenkomst het verbod in om zich tegelijk op de overeenkomst te beroepen en ze zelf niet uit te voeren. Wat is dat anders dan een variëteit van de rechtsverwerking?

Omgekeerd wordt algemeen aanvaard dat deze exceptie in overeenstemming met de eisen van de goede trouw moet worden opgeworpen⁵⁵. Wat is dat anders dan een vorm van rechtsverwerking?

En wat is de onverschoonbare dwaling anders dan een verwerking van het beroep op dwaling als sanctie op een gebrek aan onderzoek? De constructie van een buitencontractuele aansprakelijkheid (culpa in contrahendo) is ondeugdelijk; er kan geen fout zijn, omdat er tegenover de medecontractant geen verplichting is om niet te dwalen, maar enkel om de gevolgen daarvan niet op hem af te wentelen: wie onverschoonbaar dwaalt, begaat geen fout, maar verwerkt het beroep op dwaling.

Hetzelfde geldt trouwens ook voor de beperking van de schadevergoeding bij eigen schuld van het slachtoffer, dan wel bij verzuim redelijke maatregelen te nemen om de schade te beperken: ook daar is er immers geen verplichting tegenover de wederpartij, maar slechts een last (Obliegenheit) die niet door schadevergoeding, maar door beperking van het recht op volledige schadevergoeding wordt gesancioneerd⁵⁶.

Wat is ten slotte de gebondenheid aan handelingen vericht door een schijnvertegenwoordiger anders dan het zich niet meer kunnen beroepen op diens onbevoegdheid en dus op de eigen ongebondenheid, en dus een vorm van rechtsverwerking⁵⁷?

Geen enkel van de aangehaalde uitspraken is een alleenstaand geval. En al vermeld ik niet voor alle genoemde toepassingen oudere rechtspraak, men kan van nagenoeg geen

⁵³ FREDERICQ, K. en S., *Handboek*, nr. 1063; COUSY, H., «De rol van de goede trouw in het verzekeringscontract», *Liber amicorum Jan Ronse*, (11), 26 en 28; bv. Hof Bergen, 7 januari 1987, *J.L.M.B.*, 730: «déchéance», «forclusion»; vgl. ook Cass., 19 september 1963, *Pas.*, I, 62, ingekleed als stilzwijgende afstand, en Hof Brussel, 18 april 1985, *R.G.A.R.*, (1987), nr. 11.309.

⁵⁴ Cass., 26 mei 1989, *Arr.*, nr. 549.

⁵⁵ Cass., 18 maart 1971, *Arr.*, 397, en meer bepaald tijdig (zie bv. Kh. Brussel, 31 mei 1968, *B.R.H.*, 514; Kh. Brussel, 4 augustus 1961, *J.C.B.*, 1963, 38, door mij besproken in *R.W.*, 1989-90, 139-140; Kh. Brugge, 7 december 1989, *R.W.*, 1990-91, 96.

⁵⁶ Vgl. mijn bijdrage «Aspects de la causalité et droit des obligations et des assurances», *Bulletin des assurances / Tijdschrift voor verzekeringen*, 1990 (444), ook als «Kausaliteit in het Belgisch aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht», *Verkeersrecht, wegverkeer / aansprakelijkheid / schade / verzekering* (Nederland), 1990, (225), nr. 14. Vgl. i.v.m. de kwalifikatie als «Obliegenheit» KRUTHOF, R., «De schadebeperkingsplicht van slachtoffers met letselschade», *Vlaams Tijdschrift voor Gezondheidsrecht*, 1990, (5), 8, nr. 6, en «L'obligation de la partie lésée de restreindre le dommage», noot onder Cassatie, 22 maart 1985, *R.C.J.B.*, 1989, (12) 22 (en al staat deze auteur in noot 82 van laatstgenoemde bijdrage kritisch tegenover de koppeling hiervan aan het leerstuk der rechtsverwerking, hij komt in ieder geval tot hetzelfde praktische resultaat).

⁵⁷ Vgl. in die zin van OEVELEN, A., *R.W.*, 1989-1990, (1426), 1429.

⁴⁵ Kh. Luik, 5 mei 1925, *J.L.*, 176; Kh. Kortrijk, 10 mei 1958, *R.W.*, 1958-59, 1975; Hof Brussel, 23 november 1976, *T.Aann.*, 1979, 243 en vele andere voorbeelden.

⁴⁶ Hof Luik, 23 januari 1923, *J.L.*, 137.

⁴⁷ Hof Gent, 22 oktober 1970, *R.W.*, 1970-71, 893; vgl. inzake huur Cass., 27 maart 1981, *Arr.*, nr. 434, ook al is het gemotiveerd met de fictie van afstand.

⁴⁸ *Arr.* nr. 375, *R.W.*, 1988-89, 1226, *T.B.H.*, 1988, 696.

⁴⁹ *T.B.H.*, 1988, 664.

⁵⁰ Hof Brussel, 15 september 1989, *R.W.*, 1990-91, 672.

⁵¹ Zie m.b.t. Arbh. Brussel, 3 november 1972, *J.T.T.*, 1973, 292; Cass., 7 januari 1980, *Arr.*, nr. 268, *R.W.*, 1981-81, 1214; Cass., 28 juni 1982, *Arr.* nr. 649, *J.T.*, 1983, 220, *R.W.*, 1984-85, 684, e.a.

⁵² Vgl. daartoe Cass., 5 januari 1977, *Arr.*, 487, met Cass., 27 juni 1988, *Arr.*, 668, en de analyse van CLESSE, J., in *La bonne foi*, Colloque Liège 1990, (197), 235, nrs. 36-37.

enkel geval beweren dat de gegeven oplossing het resultaat zou zijn van een recente «mode», zoals tegenstanders stellen. Reeds in 1919 heeft S. Rundstein⁵⁸ een opsomming gegeven van een hele reeks toepassingen van rechtsverwerking in het Franse recht! Ook het Franse Hof van Cassatie laat zich niet onbetuigd en legt zelfs contra legem uit om een partij te verbieden een tegenstrijdige houding aan te nemen⁵⁹.

10. Een laatste misverstand ten slotte luidt dat rechtsverwerking in strijd zou zijn met de bindende kracht van de overeenkomst. Ook dat is onjuist: men moet immers eerst vaststellen waartoe een overeenkomst verbindt en onder welke voorwaarden. En dan moet men tot het besluit komen dat de verbondenheid van de schuldenaar tot de in de overeenkomst aangegeven prestatie steeds beperkt wordt door een aantal voorwaarden, zoals bv. de overmacht, en zoals bv. ook de onverzoenbare gedraging. Dit geldt ook indien die voorwaarden niet uitdrukkelijk vermeld zijn: zij gelden van rechtswege. Men kan toch moeilijk stellen dat iemand die geen uitdrukkelijk voorbehoud maakt voor overmacht, geacht wordt zich ook voor dat geval te verbinden. Men kan dan ook evenmin stellen dat iemand die geen uitdrukkelijk voorbehoud maakt voor onverzoenbare gedragingen van de wederpartij, geacht wordt zich ook voor dat geval te verbinden. Voor zover men al «subjectieve rechten» in een overeenkomst kan «vinden», zoals het geannoteerde arrest blijkbaar meent (rechten worden m.i. niet gevonden, maar door het recht toegekend), dan omvatten die rechten in ieder geval niet het recht om zich op de letter van een overeenkomst te beroepen, nadat men ze gedurende vele jaren vrijwillig op een andere wijze heeft uitgevoerd, en zo het rechtmatig vertrouwen heeft gewekt dat de overeenkomst op een bepaalde manier te gelden had!

Daaruit moge blijken dat het beroep dat gedaan wordt op de bindende kracht van de overeenkomst, helemaal niets te maken heeft met de wilsautonomie, maar er integendeel flagrant mee in strijd is, door de voorrang die gegeven wordt aan de letter van de overeenkomst boven de geest.

Daaruit moge ook blijken dat het verwijt dat de rechtsverwerking de rechtzekerheid opoffert aan de billijkheid, totaal ongegrond is⁶⁰. *Wie het arrest van 17 mei 1990 leest, beseft maar al te goed dat integendeel precies de verwerping door het Hof van Cassatie de rechtzekerheid geheel opoffert aan diens opvatting van de billijkheid. En in het arrest van 16 november 1990 werd de rechtzekerheid precies bevorderd door de afwijzing op grond van rechtsverwerking niet te censureren.*

11. Met dit alles heb ik alleen enkele misverstanden uit de weg proberen te ruimen. Het is niet mijn bedoeling in dit bestek een positieve omschrijving te geven van de rechtsverwerking, noch de vereisten ervoor te expliciteren. Anderen hebben dit gedaan en ik heb dit elders gedaan. Overigens zou het jammer zijn dat een figuur als rechtsverwerking te snel «herunterkonkretiseerd» wordt: een zekere onbepaaldheid van dergelijke rechtsfiguren (net zoals van bv.

het foutbegrip) is niet alleen in overeenstemming te brengen met de eisen der rechtzekerheid, maar vermijdt ook de toestand waarin volgens J. Defoort «de wettekst een onaantastbare monopoliepositie zou innemen, die geen enkel gesprek meer zou toelaten van waaruit ze kan bevraagd en belaagd worden, hetgeen gebeurt in de paranoia»⁶¹. Daarom hou ik het liever bij het aangeven van de factoren die mee kunnen bepalen dat een aangesprokene er rechtmatig op kon vertrouwen dat de tegen hem gerichte aanspraak niet meer gold (wat niet noodzakelijk een rechtmatig vertrouwen op een afstand van recht insluit). Dit zijn onder meer de mate van tegenspraak tussen de gedraging en die aanspraak, de mate waarin de aangesprokene in vertrouwen daarop heeft gehandeld, de vermindering van de afwentelingsmogelijkheden van de aangesprokene en de vermindering van de tegenbewijsmogelijkheden van de aangesprokene.

C. Is rechtsverwerking, indien welbegrepen, dan geen algemeen geldende figuur?

12. Kan men na dit alles nog zeggen dat rechtsverwerking «niet bestaat» in ons recht? Men weet hoe sommige Frans-taligen in dit land enerzijds bijzonder schuw zijn om te aanvaarden dat Nederlandstalige rechtsfiguren kunnen bestaan («n'existe pas», zegt het arrest impliciet, «intraduisible» zegt het bestreden arrest uitdrukkelijk) — men moet maar de commentaar van I. Moreau-Margrève⁶² lezen om te beseffen dat alle woorden die enkel in het Nederlands bestaan per definitie niet «clair et distinct» kunnen zijn! — en hoe weinig Belgische juristen moeite doen om aan enige rechtsvergelijking te doen buiten het Franse moederland om. Maar het is toch niet denkbaar dat eminente civilisten niet de moeite zouden doen om te zien of een in het Frans «onbestaande» Nederlandstalige rechtsfiguur niet gebruikt wordt in bv. Romaans Zwitserland, en niet zouden merken dat de Franstalige Zwitsers er niet schuw voor zijn om het Duitse «Verwirkung» door «forclusion» te vertalen⁶³, voor zover zij al niet de Latijnse spreuk «venire contra factum proprium nulli conceditur» gebruiken. Of dat ze niet zouden weten dat het Italiaanse recht spreekt van «preclusione»⁶⁴. Overigens drukken «forclusion» en «preclusione» etymologisch hetzelfde uit als «estoppel».

Overigens vinden we aan beide zijden van de taalgrens even veel voor- als tegenstanders van de rechtsfiguur. Voor Franstalig België verwijs ik bv. naar P. Van Ommeslaghe, F. Glansdorff, Ph. Gérard, J. Clesse, en in zekere mate zelfs

⁵⁸ «Der Widerspruch mit dem eigenen Verhalten in Theorie des Französischen Privatrechts», *Archiv für bürgerliches Recht*, 1919, 319 e.v.

⁵⁹ Zie Cass. fr., 13 april 1988, *J.C.P.*, 1989, nr. 21302, noot R. MARTIN, in *R.T.D.Civ.*, 1989, 743, besproken door J. MESTRE, zie eerder reeds Cass.fr., 24 juni 1929, S., 1930, I, 6.

⁶⁰ Vgl. ook VAN OMMEFLAGHE, P., «Examen de jurisprudence», *R.C.J.B.*, 1988, 143.

⁶¹ DEFOORT, J., «De simulatie voorbij», *Liber amicorum A. Tiberghien*, Antwerpen / Brussel, 1984, (115), 127. Zie ook de verwijzingen in mijn *De invloed van de goede trouw op de kontraktuele schuldverordeningen*, nr. 16, noot 73.

⁶² *Ann. Lg.*, 1990, 287.

⁶³ Het begrip «forclusion» werd bij ons onder meer gebruikt door J. ENGLEBERT, «La théorie des déchéances (Réflexions sur l'article 51 du Code judiciaire)», *T.B.B.R.*, 1989, (181), 187 e.v., waar hij heel terecht in het gerechtelijk recht «vervaltermijnen» («Délais de déchéance» onderscheidt van «verwerkingstermijnen» («délais de forclusion»)).

⁶⁴ Zie bv. BETTI, E., *Diritto processuale civile*, Foro Italiano, Roma (2) 1936, 59, waar de «preclusione» beschreven wordt als de sanctie van een last (*onere*, Obliegenheit) bij gebreke van uitoefening, bij onverzoenbare gedraging of bij vruchteloze uitoefening.

M. Fontaine. In ieder geval werd rechtsverwerking reeds in *elk van de vijf hoven van beroep door bepaalde kamers aanvaard*⁶⁵. En bij de lagere rechtbanken is er opvallend veel *Franstalige* rechtspraak in die zin.

13. Kan men ten slotte nog beweren dat het geen algemeen rechtsbeginsel is dat een subjectief recht tenietgaat of in ieder geval niet meer kan worden opgeworpen nadat de houder ervan een objectief met dat recht onverzoenbare houding heeft aangenomen, en zo het rechtmatig vertrouwen van de schuldenaar en derden heeft beschaamd? Het is in ieder geval een beginsel waarvan in de wet herhaaldelijk toepassing wordt gemaakt. Is het, indien wel begrepen, dan geen algemeen rechtsbeginsel, minstens in materiële zin?

⁶⁵ Zie bv. Hof Gent, 15 december 1949, *R.W.*, 1949-50, 1619; Hof Brussel, 17 februari 1987, *J.L.M.B.*, 1987, 537; Hof Antwerpen, 19 augustus 1987, *R.W.*, 1988-89, 749; Hof Luik, 16 maart 1989, *J.L.M.B.*, 540; Hof Bergen, 12 juni 1989, *J.L.M.B.*, 1990, 399.

In ieder geval is rechtsverwerking (estoppel) wél erkend als een *algemeen rechtsbeginsel van de beschaafde naties*, en dit ondanks de fundamentele betekenis van *pacta sunt servanda* in het internationaal recht⁶⁶. Ik neem aan dat België nog steeds een beschaafd land is.

Matthias Edward STORME
U.F.S.I. Antwerpen en
U.v. Amsterdam

⁶⁶ Zie bv. WITENBERG, J.C., «L'Estoppel», *Clunet* 1933, 529; MARTIN, A., *L'estoppel en droit international public*, Parijs, 1979; DOMINICE, C., «A propos du principe de l'estoppel en droit des gens», *Mélanges Guggenheim*, 365; ZOLLER en BASTID, *La bonne foi en droit international public*, Parijs, 1977, 282 v., GAILLARD, E., «L'interdiction de se contredire au détriment d'autrui comme principe général du droit du commerce international», *R. Arb.*, 1985, 241.

RECHTSBIJSTANDVERZEKERING

De Richtlijn van de Raad van 22 juni 1987 tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende de rechtsbijstandverzekering (*P.B.*, nr. L.185/77 van 4 juli 1987) kwam tot stand na veertien jaar voorbereidend werk.

De Lid-Staten moesten vóór 1 januari 1990 de nodige maatregelen treffen om aan deze richtlijn te voldoen. Zij moesten deze maatregelen uiterlijk vanaf 1 juli 1990 toepassen (art. 10 van de richtlijn).

België heeft de nodige maatregelen getroffen bij wijze van het Koninklijk Besluit betreffende de rechtsbijstandverzekering van 12 oktober 1990 (*B.S.*, van 8 november 1990), dus te laat.

Daarmee zijn de maatregelen echter nog niet van toepassing in België want art. 12 van het K.B. zegt dat het pas in werking treedt vijftien maanden na de publikatie ervan in het Belgisch Staatsblad, behalve de artikelen 1, 2 en 11 die onmiddellijk in werking treden en art. 10 dat achttien maanden na de genoemde publikatie in werking treedt. Nu zijn de artikelen 1, 2 en 11 niet van praktisch belang voor de verzekerde, zolang het geheel van het K.B. niet in werking is getreden. Art. 10, dat echter pas achttien maanden na de publikatie in werking treedt, is dat wel, waar het bepaalt:

«De verzekeraars nemen alle nodige maatregelen teneinde de bepalingen van dit besluit in de bestaande verzekeringsovereenkomsten in te lassen, hetzij bij gelegenheid van de eerste wijziging van de dekkingsvoorwaarden, hetzij bij gelegenheid van de verlenging van de overeenkomst.»

De verzekerden zullen dus slechts de toepassing van de regels van het K.B. kunnen eisen voor wat betreft nieuwe verzekeringsovereenkomsten vanaf 8 februari 1992 en voor de bestaande verzekeringsovereenkomsten vanaf 8 mei 1992 en dan nog in de door art. 10 bepaalde omstandigheden.

De richtlijn heeft het stelsel van de verplichte specialisatie voor rechtsbijstandverzekering, dat enkel door de Bondsrepubliek Duitsland werd toegepast, willen afschaffen met het oog op een vrije markt en bepaalt daarom in haar artikel 8:

«De Lid-Staten heffen alle bepalingen op waarbij wordt verboden op hun grondgebied de rechtsbijstandverzekering met andere branches te cumuleren.»

Dit aspect komt in het K.B. van 12 oktober 1990 niet ter sprake, daar zo'n verbod in België niet bestaat.

Tegelijk bepaalt echter de richtlijn dat, met het oog op de bescherming van de verzekerden, elk mogelijk belangenconflict tussen een voor rechtsbijstand verzekerde en zijn verzekeraar zoveel mogelijk moet worden voorkomen en, als een dergelijk conflict zich voordoet, de oplossing ervan mogelijk moet worden gemaakt. Artikel 1 van de richtlijn geeft een niet limitatieve opsomming van belangenconflicten.

Aan deze problematiek zijn het merendeel der artikelen van de richtlijn gewijd (artikelen 3 tot en met 7).

Dit is ook het geval voor het K.B. (artikelen 3 tot en met 8).

Het K.B. bevat geen bepaling die beantwoordt aan artikel 1 van de richtlijn.

Het K.B. begint in zijn artikel 1 met te zeggen wat onder verzekeringsovereenkomst tot dekking van de rechtsbijstand moet worden verstaan en sluit daarbij dicht aan bij art. 2, lid 1, van de richtlijn. Het gaat om een overeenkomst waarbij de verzekeraar zich verbindt niet alleen om kosten te dragen maar ook om andere diensten te verrichten voortvloeiende uit de verzekeringsdekking onder meer (dus niet limitatief) met het oog op het verkrijgen van schadevergoeding voor de verzekerde of diens verdediging en vertegenwoordiging in een procedure of in geval van een tegen hem gerichte vordering.

Art. 2 van het besluit zegt waarop het niet toepasselijk is en neemt praktisch art. 2, lid 2, van de richtlijn over, namelijk:

1° rechtsbijstandverzekering in verband met zeeschepen;

2° de activiteit van de verzekeraar van de burgerlijke aansprakelijkheid die zijn verzekerde in een procedure verdedigt of vertegenwoordigt voor zover die activiteit krachtens

die verzekering tegelijkertijd in zijn belang wordt uitgeoefend ;

3° de rechtsbijstandsactiviteit uitgeoefend door de verzekeraar van hulpverlening maar dit slechts onder bepaalde voorwaarden. De richtlijn stond de Lid-Staten toe hiervoor te opteren en België heeft dit gedaan.

Om de belangenconflicten tussen een voor rechtsbijstand verzekerde en zijn verzekeraar zoveel mogelijk te voorkomen regelt de Richtlijn in art. 3, 1 de inhoud van de verzekeringsovereenkomst en in artikel 3, 2 de wijzen waarop de rechtsbijstand kan worden verleend.

De richtlijn laat verder in haar motivering gelden dat het belang van de voor rechtsbijstand verzekerde inhoudt dat deze zelf zijn advocaat moet kunnen kiezen in een aantal gevallen en dit wordt geregeld in art. 4, dat de vrije keuze van advocaat betreft.

Ten slotte hebben de opstellers van de richtlijn ingezien dat de mogelijkheid dat zich een conflict voordoet tussen verzekeraar en verzekerde veel ruimer is dan de gevallen die als belangenconflict worden beschouwd in de richtlijn. Daar het de uitgesproken bedoeling van de richtlijn is de conflicten niet alleen zoveel mogelijk te voorkomen maar ook, als een dergelijk conflict zich voordoet, de oplossing ervan mogelijk te maken, bepaalt art. 6 voorschriften bij verschil van mening tussen de rechtsbijstandsverzekeraar en zijn verzekerde.

Er zijn dus eigenlijk vier onderscheiden regelingen ter bescherming van de verzekerde.

Dit is ook terug te vinden in het K.B.

1. Art. 3, 1, bepaalt dat voor de rechtsbijstandverzekering een afzonderlijke overeenkomst moet worden opgemaakt, die los staat van overeenkomsten die andere branches betreffen, ofwel moet in de polis een afzonderlijk hoofdstuk worden opgenomen waarin de inhoud van de rechtsbijstand dekking en, indien de Lid-Staat zulks verlangt, de daarmee overeenkomende premie worden vermeld.

Het K.B. heeft in zijn art. 3 deze tekst van de richtlijn praktisch overgenomen maar daarbij geopteerd voor de vermelding van de met rechtsbijstandverzekering overeenkomende premie.

2. Krachtens art. 3, 2, van de richtlijn moet elke Lid-Staat het nodige doen om ervoor te zorgen dat de op zijn grondgebied gevestigde ondernemingen, overeenkomstig de door de Lid-Staat gemaakte keuze, of naar eigen keuze indien de Lid-Staat zulks toestaat, ten minste één van de drie alternatieve oplossingen aannemen, die vervolgens in de Richtlijn worden omschreven.

In haar art. 3, 3, zegt de richtlijn dan : «Ongeacht de gekozen oplossing worden personen, die voor rechtsbijstand zijn verzekerd, geacht gelijkwaardige dekking uit hoofde van deze Richtlijn te genieten.»

De drie alternatieve oplossingen zijn :

- a) de verzekeraar doet aan een gescheiden beheer ;
- b) de verzekeraar vertrouwt de schaderegeling van de tak rechtsbijstand toe aan een juridisch zelfstandige onderneming, het schaderegelingskantoor ;
- c) de verzekerde mag de behartiging van zijn belangen toevertrouwen aan een advocaat van zijn keuze of een ander gekwalificeerd persoon, zodra hij uit hoofde van de polis het recht heeft het optreden van de verzekeraar te eisen.

België heeft in zijn K.B. aan de ondernemingen de ruime keuze gelaten en begint bijgevolg zijn artikel 4 met de een-

voudige woorden : «De verzekeraar die aan rechtsbijstandverzekering doet, kan kiezen tussen de volgende formules :», waarna dan de drie alternatieve oplossingen volgen.

Voor de derde alternatieve oplossing geeft het K.B. volgende tekst :

«c) De verzekeraar neemt in de overeenkomst tot dekking van de rechtsbijstand op dat de verzekerde zodra hij uit hoofde van de polis het recht heeft het optreden van de verzekeraar te eisen, de behartiging van zijn belangen mag toevertrouwen aan een advocaat van zijn keuze of voor zover de op de procedure toepasselijke wet zulks toestaat, aan een ander gekwalificeerd persoon.

De bepalingen van het voorgaand lid verhinderen niet dat buiten elke gerechtelijke procedure en vooraleer een advocaat gekozen te hebben, de verzekerde een beroep kan doen op een persoon die in de loondienst van zijn verzekeraar is en die daartoe is aangesteld.»

3. Als volgende maatregel ter bescherming van de verzekerde voorziet de richtlijn de vrije keuze van advocaat in twee gevallen, namelijk bij een procedure en wanneer zich een belangenconflict voordoet.

De richtlijn verwoordt dit in art. 4, 1.

Het K.B. heeft in zijn artikel 5 het artikel 4 van de richtlijn omgezet als volgt :

«Ongeacht de door de verzekeraar met toepassing van art. 4 gekozen formule, moet in elke overeenkomst inzake rechtsbijstandverzekering uitdrukkelijk worden bepaald dat :

1° wanneer moet worden overgegaan tot een gerechtelijke of administratieve procedure, de verzekerde vrij is in de keuze van een advocaat of van iedere andere persoon die de vereiste kwalificaties heeft krachtens de op de procedure toepasselijke wet om zijn belangen te verdedigen, te vertegenwoordigen of te behartigen ;

2° telkens er zich een belangenconflict met zijn verzekeraar voordoet, de verzekerde vrij is in de keuze van advocaat of zo hij er de voorkeur aan geeft, ieder ander persoon die de vereiste kwalificaties heeft krachtens de op de procedure toepasselijke wet om zijn belangen te verdedigen.»

De richtlijn heeft in haar art. 5 aan elke Lid-Staat de mogelijkheid gegeven de rechtsbijstandverzekering vrij te stellen van de toepassing van art. 4, lid 1, dus van de vrije keuze van advocaat in een procedure of bij belangenconflict.

Gelukkig heeft het K.B. geen gebruik gemaakt van deze mogelijkheid van vrijstelling.

Het K.B. heeft integendeel in zijn art. 6 een bepaling bijgevoegd, die zich niet bevindt in de tekst van de richtlijn, maar die wel overeenstemt met de geest van de richtlijn en die luidt als volgt :

«De verzekeraar mag zich de contacten met de advocaat of de persoon bedoeld bij de artikelen 4, c, eerste lid, en 5 van dit besluit niet voorbehouden.»

4. Nog steeds ter bescherming van de belangen van de verzekerde heeft de richtlijn in haar art. 6 een regeling uitgewerkt die beantwoordt aan de voorlaatste overweging van de richtlijn waarin staat dat, indien zich tussen verzekeraar en verzekerde een conflict voordoet, dit zo billijk en snel mogelijk moet worden opgelost.

Het gaat er hier om te bepalen welke gedragslijn er bij verschil van mening tussen de rechtsbijstandverzekeraar en zijn verzekerde zal worden gevolgd voor de regeling van het geschil.

Het K.B. heeft dit in zijn art. 7 uitgewerkt in de volgende termen :

«In elke overeenkomst inzake rechtsbijstand moet uitdrukkelijk worden bepaald dat de verzekerde, bij verschil van mening met zijn verzekeraar over de gedragslijn die zal worden gevolgd voor de regeling van het schadegeval en na betekening door de verzekeraar van diens standpunt of van diens weigering om de stelling van de verzekerde te volgen, het recht heeft een advocaat van zijn keuze te raadplegen onverminderd de mogelijkheid om een rechtsvordering in te stellen.

Zo de advocaat het standpunt van de verzekeraar bevestigt, wordt aan de verzekerde de helft terugbetaald van de kosten en honoraria van deze raadpleging.

Indien tegen het advies van deze advocaat de verzekerde op zijn kosten een procedure begint en een beter resultaat bekomt dan hetgeen hij zou hebben bekomen indien hij het standpunt van de verzekeraar zou hebben gevolgd, is de verzekeraar die de stelling van de verzekerde niet heeft willen volgen gehouden zijn waarborg te verlenen en de kosten van de raadpleging terug te betalen die ten laste van de verzekerde zouden zijn gebleven.

Indien de geraadpleegde advocaat de stelling van de verzekerde bevestigt, is de verzekeraar, ongeacht de afloop van de procedure, ertoe gehouden zijn waarborg te verlenen met inbegrip van de kosten en de honoraria van de raadpleging.»

Ten slotte is er het belangrijk artikel 7 van de richtlijn dat bijna letterlijk is overgenomen in art. 8 van het K.B., dat luidt :

«Telkens als zich een belangenconflict voordoet of er een verschil van mening bestaat over de regeling van het schadegeval moet de verzekeraar of, in voorkomend geval, het schaderegelingskantoor de verzekerde op de hoogte brengen van, respectievelijk :

1° het bij art. 5, 2e, bedoelde recht ;

2° de mogelijkheid gebruik te maken van de in art. 7 bedoelde procedure.»

Naast de maatregelen genomen ter uitvoering van de richtlijn bevat het K.B. ook nog een art. 9 betreffende de duur van de verzekeringsovereenkomsten. Het luidt :

«Art. 9, § 1. De duur van de overeenkomst tot dekking van rechtsbijstand mag een periode van een jaar niet overschrijden.

Wanneer de overeenkomst voorziet in een stilzwijgende verlenging, geschiedt deze voor opeenvolgende periodes van telkens een jaar.

§ 2. Elke partij kan bij wege van een ter post aangetekende brief aan de rechtsbijstandverzekeringsovereenkomst een einde maken op de vervaldag, mits een opzeggingstermijn na te leven die niet langer dan drie maanden mag zijn.»

J. VAN DEN HEUVEL

RECHTSPRAAK

BENELUX-GERECHTSHOF

21 DECEMBER 1990

Voorzitter : de h. Hess

Openbaar ministerie : de h. Lenaerts

Advocaten : mrs. Bützler en De Gryse

Verzekering – Motorrijtuigen – Eigen recht van de benadeelde – Verjaring – Termijn

De benadeelde verbeurt zijn in art. 6 van de Gemeenschappelijke Bepalingen bedoelde eigen vordering die met toepassing van art. 10 nog niet verjaard is, niet doordat zijn civielrechtelijke vordering tegen de aansprakelijke met toepassing van de nationale wetgeving verjaard zou zijn.

L.C.M. t/ D. en N.V. De S.
Zaak A 89/2

Conclusie van de advocaat-generaal H. Lenaerts

Onderwerp van de vraag

1. In zijn arrest van 6 april 1989 (AR 6207) verzoekt het Hof van Cassatie van België het Benelux-Gerechtshof uitspraak te doen over de navolgende vraag van uitleg betreffende de artikelen 6 en 10 van de Benelux-Overeenkomst

betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen : Verbeurt de getroffene zijn in artikel 6 van de WAM bedoelde eigen vordering tegen de verzekeraar, alhoewel die volgens artikel 10 van de WAM nog niet verjaard is, maar doordat de burgerlijke rechtsvordering van de getroffene tegen de aansprakelijke vervallen is door verjaring ingevolge de artikelen 26 en 28 van de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering ?

Het arrest geeft geen uiteenzetting van de feiten die tot het aanhangige geschil hebben geleid. Kennis van die feiten is overigens niet nodig om de gestelde vraag te beantwoorden.

Belgische wetgeving

2. Krachtens de artikelen 3 en 4 van de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering kan de burgerlijke rechtsvordering tot herstel van de schade door een misdrijf veroorzaakt, terzelfder tijd en voor dezelfde rechters vervolgd worden als de strafvordering, doch zij kan ook afzonderlijk worden vervolgd.

In deze zaak is de burgerlijke rechtsvordering bij de burgerlijke rechter aanhangig gemaakt door het ziekenfonds als gesubrogeerde in de rechten van het slachtoffer van een verkeersongeval. Het ziekenfonds had aan het slachtoffer uitkeringen uitbetaald krachtens de ziekte- en invaliditeitsverzekering ; het mag deze uitkeringen overeenkomstig de

Ziekte- en Invaliditeitswet van de aansprakelijke terugvorderen¹.

3. Artikel 26 van de wet van 17 april 1878 bepaalt: «De burgerlijke rechtsvordering volgend uit een misdrijf, verjaart door verloop van vijf jaren, te rekenen van de dag waarop het misdrijf is gepleegd; zij kan echter niet verjaren vóór de strafvordering.»

Deze bepaling is, volgens artikel 28 van dezelfde wet, «van toepassing in alle door bijzondere wetten geregelde zaken», dus ook wanneer de vordering is ontstaan uit de overtreding van de verkeerswetgeving.

4. De vraag of het bepaalde in artikel 26 van de wet van 17 april 1878 ook toepassing vindt op de rechtstreekse vordering die de benadeelde kan instellen tegen de verzekeraar op grond van artikel 6 van de Belgische W.A.M.-wet, dient te worden beantwoord door de nationale rechter². Hieraan komt geen interpretatie van artikel 6 van de Gemeenschappelijke Bepalingen te pas.

Anders is het, wanneer de vraag rijst of de verjaringstermijn bepaald in artikel 10 van de W.A.M.-wet voorrang heeft op de verjaringstermijn van artikel 26 van de wet van 17 april 1878. In zoverre de beantwoording van die vraag wordt beïnvloed door de draagwijdte van artikel 10, is een uitlegging van die bepaling vereist; en deze uitlegging dient door het Benelux-Gerechtshof te worden gegeven.

Artikel 10 van de Gemeenschappelijke Bepalingen

5. Artikel 10, § 1, van de Gemeenschappelijke Bepalingen luidt: «Iedere uit deze wet voortvloeiende rechtsvordering van de benadeelde tegen de verzekeraar verjaart door verloop van drie jaar te rekenen van het feit waaruit de schade is ontstaan.»

De Gemeenschappelijke Toelichting bij de Benelux-Overeenkomst en de Gemeenschappelijke Bepalingen wijst erop dat de verjaring van de rechtsvorderingen tussen de verzekeringnemer of de verzekerde enerzijds en de verzekeraar anderzijds geregeld blijft door de nationale wet. «Artikel 10, § 1, heeft uitsluitend betrekking op verjaring van de rechtstreekse vordering van de benadeelde tegen de verzekeraar»³. De door dit artikel bepaalde verjaringstermijn neemt niet weg dat de benadeelde een hem toegekend recht behoudt tegen de verzekerde een vordering in te stellen na verloop van die termijn. De bepaling heeft geen invloed op de rechten die de verzekeraar aan de verzekeringsovereenkomst ontleent⁴. En de Gemeenschappelijke Toelichting vervolgt: «Overigens zal de onafhankelijkheid van de twee rechtsvorderingen welke de benadeelde heeft, voor hem voordelig zijn, indien de verjaringstermijn van zijn vordering tegen degene die de schade heeft toegebracht, minder dan drie jaar bedraagt»⁵.

Dat de rechtsvordering van de benadeelde tegen de verzekeraar op grond van artikel 6 van de Gemeenschappelijke Bepalingen onafhankelijk is van de vordering van de benadeelde tegen de verzekerde wordt ook uitdrukkelijk gezegd door de Belgisch-Nederlands-Luxemburgse studiecmissie tot eenmaking van het recht in haar «Commentaar op de artikelen van de Gemeenschappelijke Bepalingen»⁶.

6. De N.V. De S. en D. merken op dat dit standpunt van de studiecmissie tegenstrijdig is met de mening die dezelfde commissie tot uitdrukking heeft gebracht in een vorig verslag. Hierin leest men inderdaad: «Bovendien brengt de verjaring van de rechtsvordering van de benadeelde tegen de verzekerde de niet-ontvankelijkheid van de rechtsvordering van de benadeelde tegen de verzekeraar met zich mede. Het is niet toelaatbaar, dat de benadeelde nog een rechtsvordering tegen de verzekeraar heeft, wanneer zijn rechtsvordering tegen de verzekerde is tenietgegaan»⁷.

Een noot onder het arrest van 16 februari 1962 van het Hof van Cassatie merkt op dat deze passus slechts het voorlopig advies van de studiecmissie weergeeft en dus niet mag worden gesteld tegen de definitieve commentaar waarin die passus niet meer voorkomt⁸. Het arrest zelf onderstreept overigens ook dat, volgens het definitieve standpunt van de commissie, de verjaring van de vordering tegen de aansprakelijke «de benadeelde (...) niet (zal) beletten een vordering in te stellen tegen de verzekeraar, zolang de termijn van drie jaren niet is verstreken»⁹.

Van enige tegenstrijdigheid in de commentaar van de Benelux-studiecmissie is dus geen sprake. Haar interpretatie van artikel 10 is dezelfde als die welke in de Gemeenschappelijke Toelichting tot uitdrukking is gebracht.

7. De rechtspraak van het Hof van Cassatie sluit daarbij aan.

Zoals hiervoor is gezegd, beslist het genoemde arrest van 16 februari 1962¹⁰ dat de benadeelde zijn rechtstreekse vordering tegen de verzekeraar binnen de in artikel 10 bepaalde verjaringstermijn mag instellen, ook al is alsdan de burgerrechtelijke vordering tegen de aansprakelijke verjaard. Het Hof noemt dat een uitzondering op de regel, maar stelt vast dat de wetgever die uitzondering onmiskenbaar heeft gewild. Het gaat daarbij uit van de hiervoor aangehaalde commentaar bij artikel 10, § 1, van de Gemeenschappelijke Bepalingen. Het neemt aan dat deze bepalingen afwijken van de Belgische wetgeving, — bedoeld wordt de verjaring van de burgerrechtelijke vordering als geregeld door artikel 26 van de wet van 17 april 1878 — omdat de Gemeenschappelijke Bepalingen uiteraard beogen een zelfde regeling in de drie Benelux-landen tot stand te brengen. Het arrest ver-

¹ Art. 70, § 2, van de wet van 9 aug. 1963 tot instelling en organisatie van een regeling voor verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, thans, ingevolge de wet van 30 dec. 1988, art. 76^{quater}, § 2, van de wet van 9 aug. 1963.

² Zie omtrent de draagwijdte van art. 26 van de wet van 17 april 1878 vooral Cass., 31 jan. 1980 (A.C., 1979-80, 643) met conclusie van procureur-generaal DUMON, in *Pas.*, 1980, I, 622.

³ Benelux-Basisteksten, deel 4/II. Verzekering motorrijtuigen, blz. 46.

⁴ *Ibid.*, blz. 47.

⁵ *Ibid.*, blz. 47.

⁶ De commentaar is o.m. gepubliceerd als bijlage bij het kamer-verslag over de Belgische W.A.M.-wet, *Kamer*, 1954-55, *Gedr. St.*, nr. 351/4, de besproken passus op blz. 31.

⁷ Zie o.m. *Kamer*, 1953-54, *Gedr. St.*, nr. 379, blz. 20.

⁸ *Pas.*, 1962, I, 642.

⁹ Citaat uit de commentaar op de artikelen van de Gemeenschappelijke bepalingen, gepubliceerd in *Kamer*, 1954-55, *Gedr. St.*, nr. 351/4, blz. 31.

¹⁰ *Pas.*, 1962, I, 691. Zie eveneens de tekst van het arrest in *R.C.J.B.*, 1962, 463, met noot L. SIMONT, «L'action directe de la victime d'un accident d'automobile contre l'assureur du propriétaire de celle-ci», inzonderheid nrs. 10 tot 13, blz. 471 tot 473.

wijst daarbij uitdrukkelijk naar de volgende passus uit de commentaar van de Benelux-studiecommissie :

«Bovendien moet volgens artikel 10 de bescherming van de benadeelde in de drie landen gelijk zijn en dit zou niet het geval zijn, indien de werking van dit artikel kon worden beperkt door de nationale wet»¹¹.

8. Het Hof van Cassatie heeft zijn rechtspraak bevestigd in het arrest van 26 januari 1978¹²: de rechtstreekse vordering van de benadeelde tegen de verzekeraar verjaart door verloop van drie jaar te rekenen van het feit waaruit de schade is ontstaan, zelfs indien dit feit een misdrijf is en de verjaringstermijn van de benadeelde tegen de dader van het misdrijf langer dan drie jaar is.

Het verschil tussen beide arresten ligt hierin dat dat van 16 februari 1962 nog toepassing maakt van de oorspronkelijke artikelen 26 en 28 van de wet van 17 april 1878, volgens welke de verjaringstermijn van burgerlijke rechtsvorderingen tot vergoeding van schade ontstaan uit een verkeers-overtreding, korter was dan drie jaar. Ingevolge de wet van 30 mei 1961, die deze wetsbepalingen heeft gewijzigd, is deze termijn thans vijf jaar, dus langer dan die bepaald in artikel 10, § 1, van de Gemeenschappelijke Bepalingen. Van deze nieuwe regeling maakt het arrest van 26 januari 1978 toepassing.

Het verschil tussen beide arresten is echter zonder belang wat de in deze zaak besproken vraag betreft : beide bevestigen dat de rechtsvorderingen van de benadeelde respectievelijk tegen de aansprakelijke en tegen zijn verzekeraar onafhankelijk van elkaar zijn uit het oogpunt van verjaring.

Besluit

9. Gelet op de uitlegging die aan artikel 10, § 1, van de Gemeenschappelijke Bepalingen wordt gegeven in de Gemeenschappelijke Toelichting en door de Benelux-studiecommissie en die eveneens wordt aangenomen door het Hof van Cassatie, meen ik dat de gestelde vraag als volgt dient te worden beantwoord :

De benadeelde verbeurt zijn rechtstreekse vordering tegen de verzekeraar niet doordat zijn burgerlijke rechtsvordering tegen de aansprakelijke verjaard is met toepassing van de nationale wetgeving.

Arrest

1. Gezien het arrest op 6 april 1989 door de eerste kamer van het Hof van Cassatie van België geweest (...);

Ten aanzien van de feiten

2. Overwegende dat de feiten die tot het aanhangige geschil hebben geleid, aan de hand van het cassatiemiddel en aan de hand van de niet-betwiste uiteenzettingen van partijen kunnen worden omschreven als volgt :

Etienne D. werd in 1977 het slachtoffer van een verkeersongeval, waarvoor Maurits D. aansprakelijk werd gesteld bij vonnis van 1 september 1978 van de Correctionele Rechtbank te Bergen, welk vonnis kracht van gewijsde heeft verkregen.

De Landsbond der Christelijke Mutualiteiten keerde aan het slachtoffer vergoedingen uit in het raam van de ziekte- en invaliditeitsverzekering en wenste deze te verhalen hetzij op Maurits D. hetzij op diens W.A.M.-verzekeraar, de N.V. De S.

3. Overwegende dat de Landsbond der Christelijke Mutualiteiten op 17 juli 1984 een vordering instelde tegen Maurits D. en de N.V. De S. voor de Rechtbank van Eerste Aanleg te Kortrijk, die de vordering verjaard verklaarde ;

4. Overwegende dat op hoger beroep van de Landsbond het Hof van Beroep te Gent de vordering eveneens verjaard verklaarde en dit met toepassing van artikel 26 van de voorafgaande titel van het Belgische Wetboek van Strafvordering, welk artikel bepaalt : «De burgerlijke rechtsvordering volgend uit een misdrijf, verjaart door verloop van vijf jaren, te rekenen van de dag waarop het misdrijf is gepleegd ; zij kan echter niet verjaren vóór de strafvordering» ; dat het hof van beroep daaraan het oordeel toevoegde dat, zelfs al heeft de Landsbond met de N.V. De S. onderhandeld en is de verjaringstermijn van artikel 10 W.A.M. daardoor gestuit, dan nog die onderhandelingen de vijfjarige verjaring van artikel 26 van de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering niet stuiten ;

5. Overwegende dat tegen die beslissing van het hof van beroep door de Landsbond der Christelijke Mutualiteiten cassatieberoep werd ingesteld, waarbij echter het laatstvermelde oordeel niet werd bestreden ;

Ten aanzien van het verloop van het geding

6. Overwegende dat het Hof van Cassatie naar aanleiding van het door de eiser in cassatie aangevoerde middel verzocht navolgende vraag van uitleg betreffende voornoemde artikelen 6 en 10 te beantwoorden : «Verbeurt de getroffenene zijn in artikel 6 van de W.A.M. bedoelde eigen vordering tegen de verzekeraar, alhoewel die volgens artikel 10 van de W.A.M. nog niet verjaard is, maar doordat de burgerlijke rechtsvordering van de getroffenene tegen de aansprakelijke vervallen is door verjaring ingevolge de artikelen 26 en 28 van de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering ?» ;

...

Ten aanzien van het recht

10. Overwegende dat het Hof, dat volgens artikel 6 van het Verdrag slechts bevoegd is uitspraak te doen omtrent vragen betreffende de uitleg van krachtens artikel 1 van het Verdrag aangewezen rechtsregels, de door het Hof van Cassatie gestelde vraag aldus verstaat dat dat Hof antwoord verlangt op de volgende vraag van uitleg van artikel 10 van de Gemeenschappelijke Bepalingen : Indien de burgerlijke rechtsvordering van de getroffenene tegen de aansprakelijke verjaard is ingevolge de artikelen 26 en 28 van de voorafgaande titel van het Belgische Wetboek van Strafvordering, heeft de getroffenene dan ook zijn in artikel 6 van de Gemeenschappelijke Bepalingen bedoelde eigen vordering tegen de verzekeraar verbeurd, wanneer die volgens artikel 10 van de Gemeenschappelijke Bepalingen nog niet verjaard is ?

11. Overwegende dat de door het Hof van Cassatie gestelde vraag van uitleg neerkomt op de vraag of aan de in artikel 10 van de Gemeenschappelijke Bepalingen gestelde regel omtrent de verjaring van de rechtsvordering voortvloeiende uit het in artikel 6 bedoelde eigen recht van de

¹¹ Kamer, 1954-55, *Gedr. St.*, nr. 351/4, blz. 31.

¹² A.C., 1978, 633.

benadeelde tegen de verzekeraar, afbreuk wordt gedaan door het bepaalde in artikel 26 juncto artikel 28 van de voorafgaande titel van het Belgische Wetboek van Strafvordering;

12. Overwegende dat de tekst van artikel 10 geen steun biedt voor een bevestigend antwoord op die vraag en een dergelijk antwoord ook niet in overeenstemming zou zijn met het doel van de Benelux-Overeenkomst en de Gemeenschappelijke Bepalingen, een ruime bescherming aan verkeersslachtoffers te waarborgen;

13. Overwegende dat uit de Gemeenschappelijke Toelichting blijkt dat die bepalingen ervan uitgaan dat de rechtsvordering van de benadeelde tegen de verzekeraar onafhankelijk is van de vordering van de benadeelde tegen de aansprakelijke;

14. Overwegende dat de Belgisch-Nederlands-Luxemburgse studiecommissie tot eenmaking van het recht in haar definitieve «Commentaar op de artikelen in de Gemeenschappelijke Bepalingen», heeft benadrukt dat de rechtsvordering van de benadeelde tegen de verzekeraar op grond van artikel 6 van de Gemeenschappelijke Bepalingen onafhankelijk is van de vordering van de benadeelde tegen de verzekerde en dat aan die opvatting ten grondslag ligt de gedachte dat volgens artikel 10 de bescherming in de drie landen gelijk moet zijn en dit niet het geval zou zijn indien de werking van dit artikel zou kunnen worden beperkt door de nationale wet;

15. Overwegende dat uit het voorgaande volgt dat de door het Hof van Cassatie gestelde vraag ontkennend moet worden beantwoord;

...

Verklaart voor recht:

20. De benadeelde verbeurt zijn in artikel 6 van de Gemeenschappelijke Bepalingen bedoelde eigen vordering die met toepassing van artikel 10 van dezelfde bepalingen nog niet verjaard is, niet doordat zijn civielrechtelijke vordering tegen de aansprakelijke met toepassing van de nationale wetgeving verjaard zou zijn.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 17 MEI 1990

Voorzitter: de h. Sace

Rapporteur: mevr. Charlier

Openbaar ministerie: de h. Velu, eerste advocaat-generaal

Advocaten: mrs. Nelissen Grade en Simont

1. Algemene rechtsbeginselen – Rechtsverwerking – 2. Overeenkomst – a) Goede trouw – Mogelijkheid om een recht niet onmiddellijk uit te oefenen – b) Verbindende kracht – Nalatigheid van een partij – Sanctie

1. *Er bestaat geen algemeen rechtsbeginsel dat zegt dat een subjectief recht tenietgaat of althans niet meer kan worden aangevoerd wanneer de houder van dat recht, zonder vrijwillig uitdrukkelijk of stilzwijgend ervan afstand te doen, een houding aanneemt die objectief onverenigbaar is met dat recht, waardoor hij aldus het gewettigd vertrouwen van de schuldenaar en van derden misleidt.*

2.a) *In art. 1134, derde lid, B.W. is het beginsel van de uitvoering te goeder trouw van de overeenkomsten vastgelegd. Een partij schendt dat artikel en dat beginsel niet wanneer zij het recht hanteert dat zij uit de wettelijk gesloten overeenkomst haalt, en niet is vastgesteld dat zij daarvan misbruik heeft gemaakt. Binnen die perken erkent het Burgerlijk Wetboek, door het vastleggen van de regels van de extinctieve verjaring, impliciet dat een partij de mogelijkheid heeft het recht dat zij krachtens de overeenkomst heeft, niet onmiddellijk uit te oefenen.*

b) *Zo al moet worden aangenomen dat tekortkomingen of nalatigheden van een partij in een overeenkomst ten nadele van die partij in de tijd moeten worden gesanctioneerd, houdt dat toch niet in dat die sanctie de volledige opheffing, ab initio, impliceert van het punt van de overeenkomst waarop de, al dan niet lichtzinnige, houding van een van de partijen betrekking heeft.*

N.V. A. t/ Belgische Staat

Gelet op het bestreden vonnis, op 20 december 1988 door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel in hoger beroep gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 1134, inzonderheid het derde lid, en 1135 van het Burgerlijk Wetboek, miskennis van het algemeen rechtsbeginsel inzake de uitvoering te goeder trouw, wat contractuele zaken betreft, vastgelegd in de artikelen 1134, inzonderheid het derde lid, en 1135 van het Burgerlijk Wetboek, en van het algemeen rechtsbeginsel dat een subjectief recht tenietgaat of althans niet meer kan worden aangevoerd wanneer de houder van dat recht, zonder vrijwillig uitdrukkelijk of stilzwijgend afstand ervan te doen, een houding aanneemt die objectief onverenigbaar is met dat recht, waardoor hij aldus het gewettigd vertrouwen van zijn schuldenaar en van derden misleidt, welk algemeen rechtsbeginsel inzonderheid is vastgelegd in de artikelen 778, 780, 792, 795, 798, 800, 801, 803, 1134, 1135, 1338, 1998 van het Burgerlijk Wetboek en 1045 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het bestreden vonnis, bij de uitspraak over de hoofdvordering, om eiseres te veroordelen tot terugbetaling aan verweerder van de onverschuldigde huurindexering vanaf 1 juni 1980, afwijzend beschikt op het verweermiddel van eiseres ten betoge dat verweerder geen recht had op terugbetaling van de onverschuldigd betaalde huurindexeringen, nu laatstgenoemdes houding onverenigbaar was met het recht dat hij wilde aanwenden, op grond dat: «(zo) A. erop wijst dat de Belgische Staat van 1967 tot 1984 niet heeft gereageerd, uit onachtzaamheid of lichtzinnigheid, wat vrij opzienbarende is vanwege zijn ambtenaren die belast zijn met het toezicht op de schuldvorderingen van A., inzake de gevorderde huurgelden, en dat, bij ontstentenis van reactie of betwisting vanwege de Belgische Staat, moet worden aangenomen dat de bedragen die op de verschillende data van verzending van de schuldvorderingen werden geëist, niet meer kunnen worden betwist; A. voor het overige de zogenaamde 'rechtsverwerkingstheorie' aanvoert die een scheping is van de rechtsleer en neerkomt op 'het verkrijgen van een recht' door de 'houding van een van de partijen die onverenigbaar is met een recht of de rechten die zij later wil aanwenden, terwijl dat recht of die rechten haar, wegens haar houding, zouden moeten worden ontegen'; dat betoog en die theorie, hoewel zij op het eerste gezicht aanlokkelijk

kunnen lijken, evenwel niet de beginselen weerstaan die vervat zijn in het Burgerlijk Wetboek, dat steeds de wet uitmaakt, zo onder meer het beginsel van de overeenkomst die de partijen tot wet strekt, en andere beginselen, die in talloze arresten van het Opperste Gerechtshof worden bevestigd; zo al moet worden aangenomen dat tekortkomingen of nalatigheden van een partij in een overeenkomst ten nadele van die partij in de tijd moeten worden gesanctioneerd, zulks echter niet inhoudt dat die sanctie de volledige opheffing, ab initio, impliceert van het punt van de overeenkomst waarop de, al dan niet lichtzinnige, houding van een van de partijen betrekking heeft; de theorie van de 'rechtsverwerking' voor het overige onverenigbaar lijkt met het beginsel 'pacta sunt servanda', dat in ons verbintenissenrecht buiten betwisting staat, zoals de eerste rechter zeer terecht heeft opgemerkt; het bestreden vonnis, met overname van de redenen van de eerste rechter, bovendien zegt: «De partijen hebben op 21 december 1966 een eerste huurovereenkomst gesloten. Nadien zijn er verschillende bijlagen geweest die onder meer betrekking hebben op het gebruik van andere verdiepingen van het bewuste gebouw; de indexerings is bepaald bij artikel 7 van de huurovereenkomst van 21 december 1966, volgens de op dat ogenblik toepasselijke formule, te weten: stijging of daling met vijf punten leidt tot een stijging of daling met vijf pct.; dat beginsel wordt overgenomen in bijlage 1 (artikel 7) van 22 april 1971, in bijlage 2 (artikel 7) van 19 september 1972, in bijlage 3 (artikel 5) van 31 juli 1975; er wordt in algemene zin naar verwezen in de bijlagen 4 (8 oktober 1976) en 5 (30 september 1977); de overeenkomst strekt de partijen tot wet; (eiseres) wijst erop dat uit de objectieve gegevens van de zaak blijkt dat de partijen uitdrukkelijk afstand hebben willen doen van de in artikel 7 van de overeenkomst van 21 december 1966 bepaalde berekeningswijze; ten bewijze daarvan voert zij aan dat de nieuwe door haar toegepaste formule geen kritiek noch betwisting heeft opgewekt; hoewel de Belgische Staat inderdaad gedurende jaren nooit enig voorbehoud heeft gemaakt – wat zeker verwonderlijk is –, kan toch geen enkel geschrift worden overgelegd waarin de aangevoerde wijziging is vastgelegd; afstand wordt niet vermoed en moet worden vastgesteld in een geschrift dat de overeenkomst wijzigd; de argumentering van (eiseres) kan niet in aanmerking worden genomen en (verweerder) eist terecht, met veel vertraging, dat de oorspronkelijke overeenkomst wordt nageleefd; daaruit volgt dat (verweerder) recht heeft op teruggave».

terwijl een subjectief recht tenietgaat of althans niet meer kan worden aangevoerd wanneer de houder van dat recht, zonder vrijwillig uitdrukkelijk of stilzwijgend ervan afstand te doen, een houding aanneemt die objectief onverenigbaar is met dat recht, waardoor hij aldus het gewettigd vertrouwen van de schuldenaar en van derden misleidt; een dergelijk objectief gedrag van de houder van een recht tot tenietgaan van het recht leidt of belet dat het door de houder ervan wordt aangevoerd zonder dat daartoe moet worden aangewezen dat hij werkelijk, uitdrukkelijk of stilzwijgend, van dat recht afstand wil doen; dat algemeen rechtsbeginsel, dat de bescherming beoogt van de rechtmatige belangen van de schuldenaar en van derden, en dat steunt op de gewekte schijn, inzonderheid volgt uit de artikelen 778, 780, 792, 795, 798, 800, 801, 803, 1134, 1135, 1338 en 1998 van het Burgerlijk Wetboek, uit artikel 1045 van het Gerechtelijk Wetboek en uit het algemeen rechtsbeginsel van de uitvoering

te goeder trouw vastgelegd, in contractuele aangelegenheden, in de artikelen 1134, derde lid, en 1135 van het Burgerlijk Wetboek; de artikelen 1134, inzonderheid het derde lid, en 1135 van het Burgerlijk Wetboek evenals het beginsel van de uitvoering te goeder trouw dat, in contractuele aangelegenheden, in dezelfde wetsbepalingen is vastgelegd, verder bepalen dat de houder van een recht niet plots dat recht kan doen gelden terwijl hijzelf, door zijn houding, de voorwaarden van dat recht niet heeft nageleefd of bij de schuldenaar en bij derden de gewettigde overtuiging heeft gewekt dat dit recht niet zou worden uitgeoefend; eiseres in haar regelmatig neergelgde appelconclusie een geheel van feitelijke gegevens heeft aangevoerd waaruit blijkt dat verweerders houding onverenigbaar was met het aangevoerde recht; daaruit volgt dat het bestreden vonnis, nu het, ondanks het verzoek van eiseres aan de rechtbank, weigert na te gaan of verweerders houding onverenigbaar was met het recht dat hij wilde doen gelden, enkel op grond dat het door eiseres aangevoerde beginsel in geen enkele rechtsregel is vastgelegd, alle wetsbepalingen schendt en alle algemene rechtsbeginselen miskent, die in het middel worden aangevoerd:

Overwegende dat, enerzijds, uit geen stukken waarop het Hof vermag acht te slaan blijkt dat eiseres voor de appelrechter een schending van artikel 1135 van het Burgerlijk Wetboek heeft aangevoerd;

Dat het middel, in zoverre het een schending van die wetsbepaling aanvoert, nieuw is;

Overwegende dat er, anderzijds, geen algemeen rechtsbeginsel bestaat dat zegt «dat een subjectief recht tenietgaat of althans niet meer kan worden aangevoerd wanneer de houder van dat recht, zonder vrijwillig uitdrukkelijk of stilzwijgend ervan afstand te doen, een houding aanneemt die objectief onverenigbaar is met dat recht, waardoor hij aldus het gewettigd vertrouwen van de schuldenaar en van derden misleidt»;

Dat het middel, in zoverre het steunt op voornoemd artikel 1135 en op genoemd beginsel, niet ontvankelijk is;

Overwegende dat in artikel 1134, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek het beginsel van de uitvoering te goeder trouw van de overeenkomsten is vastgelegd;

Overwegende dat een partij dat artikel niet schendt en dat beginsel niet miskent wanneer zij het recht hanteert dat zij uit de wettelijk gesloten overeenkomst haalt en niet is vastgesteld dat zij daarvan misbruik heeft gemaakt;

Dat het Burgerlijk Wetboek, binnen die perken, door het vastleggen van de regels van de extinctieve verjaring, impliciet erkent dat een partij de mogelijkheid heeft het recht, dat zij krachtens de overeenkomst heeft, niet onmiddellijk uit te oefenen;

Dat de rechtbank, nu zij erop wijst dat de overeenkomst de partijen tot wet strekt, en zegt dat, aangezien niet wordt betoogd dat verweerder misbruik heeft gemaakt van zijn recht, «zo al moet worden aangenomen dat tekortkomingen of nalatigheden van een partij in een overeenkomst ten nadele van die partij in de tijd moeten worden gesanctioneerd, zulks echter niet inhoudt dat die sanctie de volledige opheffing, ab initio, impliceert van het punt van de overeenkomst waarop de, al dan niet lichtzinnige, houding van een van de partijen betrekking heeft», en nu zij de regels inzake verjaring toepast, haar beslissing naar recht verantwoordt;

Dat het middel, in zoverre het ontvankelijk is, niet kan worden aangenomen ;

...

NOOT – Zie in dit nummer het artikel van M.E. Storme : Rechtverwerking na de cassatiearresten van 17 mei 1990 en 16 november 1990 : nog springlevend.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 22 JUNI 1990

Voorzitter : de h. Soetaert

Rapporteur : mevr. Baeté-Swinnen

Openbaar ministerie : de h. D'Hoore

Advocaten : mrs. Delahaye en Bützler

Burgerlijke rechtspleging – Rechterlijke organisatie – 1. Cumulatie van rechterlijke ambten – 2. Incident i.v.m. de verdeling van de burgerlijke zaken onder de kamers van een hof van beroep

1. *De enkele omstandigheid dat een zelfde rechter kennis neemt van een vordering tot uitkering van onderhoud na echtscheiding, na in dezelfde zaak in dezelfde hoedanigheid reeds te hebben beslist over een vordering in kort geding tot uitkering van onderhoud tijdens de echtscheidingsprocedure levert geen schending van art. 292 Ger. W. op en kan geen twijfel doen ontstaan omtrent de geschiktheid van die rechter om de zaak op onpartijdige wijze te berechten.*

2. *Een incident in verband met de verdeling van de burgerlijke zaken onder de afdelingen, kamers of raadsheren van een zelfde hof van beroep kan niet voor het eerst in cassatie worden opgeworpen.*

De C. t/ C.

Gelet op het bestreden arrest, op 17 januari 1989 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

Over het eerste middel : schending van de artikelen 292 van het Gerechtelijk Wetboek en 6, § 1, van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden van 4 november 1950, goedgekeurd bij de wet van 13 mei 1955 ;

doordat het arrest uitgesproken werd door de derde kamer van het Hof van Beroep te Brussel in openbare terechtzitting van 17 januari 1989 waar onder meer aanwezig was de heer Jans, voorzitter ;

terwijl de heer Jans als alleenrechtsprekend raadsheer, voorzitter van dezelfde derde kamer van het Hof van Beroep te Brussel reeds op 10 november 1988 een arrest had gewezen met betrekking tot de vordering in kort geding van verweerster strekkende tot uitkering van onderhoud ten laste van eiser voor de periode tijdens de echtscheidingsprocedure ; de heer Jans, omdat hij vroeger bij het uitoefenen van een ander rechterlijk ambt kennis had genomen van de zaak, op straffe van nietigheid van het arrest, niet vermocht opnieuw zitting te nemen in de kamer die het bestreden arrest heeft gewezen (schending van artikel 292 van het Gerechtelijk Wetboek), minstens deze kamer, samengesteld zijnde uit een lid dat reeds geoordeeld heeft over bepaalde gege-

vens van de zaak, geacht moet worden een «vooordeel» te hebben over de zaak en geen rechter is die beantwoordt aan de vereisten van artikel 6, § 1, van het Europees Verdrag (schending van artikel 6, § 1, van het Europees Verdrag) :

Overwegende dat de enkele omstandigheid dat een zelfde rechter kennis neemt van een vordering tot uitkering van onderhoud na echtscheiding, na in dezelfde zaak in dezelfde hoedanigheid reeds te hebben beslist over een vordering in kort geding tot uitkering van onderhoud tijdens de echtscheidingsprocedure, geen schending oplevert van artikel 292 van het Gerechtelijk Wetboek en geen gewettigde twijfel kan doen ontstaan omtrent de geschiktheid van die rechter om de zaak op onpartijdige wijze te berechten ;

Dat het middel niet kan worden aangenomen ;

Over het tweede middel : schending van de artikelen 101, 109bis zoals gewijzigd door de wet van 19 juli 1985, 779 en 1042 van het Gerechtelijk Wetboek,

...

Overwegende dat krachtens artikel 109, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek moeilijkheden in verband met de verdeling van de zaken onder de kamers van een zelfde hof van beroep worden opgelost overeenkomstig artikel 88, § 2, van dit wetboek ;

Dat, ingevolge die bepaling incidenten in verband met de verdeling van de burgerlijke zaken onder de afdelingen, kamers of raadsheren van een zelfde hof, vóór ieder ander middel door een van de partijen of bij de opening van de debatten ambtshalve moeten zijn opgeworpen en door de kamer of de raadsheer aan de eerste voorzitter ter beslissing voorgelegd ; dat de beschikking van de eerste voorzitter de kamer of raadsheer naar wie de zaak is verwezen, bindt, behoudens voorziening in cassatie van de procureur-generaal ;

Dat uit die regeling volgt dat het incident niet voor het eerst in cassatie kan worden opgeworpen ;

Dat uit de stukken van de rechtspleging niet blijkt dat eiser voor het hof van beroep overeenkomstig die regeling heeft aangevoerd dat de zaak diende behandeld te worden door een kamer met een raadsheer ;

Dat het middel derhalve niet ontvankelijk is ;

...

NOOT – Zie Lemmens, P., «Verbod van een magistraat om, na regeling van de zaak in kort geding, ten gronde te beslissen ?», *IUS* 8, Expertise, 1987, 149-153.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 13 SEPTEMBER 1990

Voorzitter : de h. Sace

Rapporteur : mevr. Charlier

Openbaar ministerie : de h. Janssens de Bisthoven

Advocaten : mrs. Gérard en Delahaye

Afstamming – Art. 337 B.W. – Vordering ingesteld na verloop van de termijn van drie jaar – Ontvankelijkheid – Gegronde redenen

Het begrip «gegronde redenen», als grond om de vordering die buiten de termijn van drie jaar bedoeld in art. 337, § 1, B.W. is ingesteld, ontvankelijk te verklaren, is aan het oordeel van de rechter overgelaten binnen de grenzen van het belang van het kind. Het beoogt niet uitsluitend uitzonderlijke omstandigheden waardoor de moeder de vordering niet binnen de wettelijke termijn heeft kunnen instellen.

R. t/ R.

Gelet op het bestreden arrest, op 5 september 1989 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 340b van het Burgerlijk Wetboek, zoals die bepaling van toepassing was vóór de inwerkingtreding van de wet van 31 maart 1987 tot wijziging van een aantal bepalingen betreffende de afstamming, 336 en 337, § 1, van het Burgerlijk Wetboek, zoals die bepalingen van toepassing zijn sinds de inwerkingtreding van voormelde wet van 31 maart 1987,

doordat het arrest, met bevestiging van het beroepen vonnis, de door eiseres op grond van artikel 340b (oud) van het Burgerlijk Wetboek tegen verweerder ingestelde vordering niet ontvankelijk verklaart en die beslissing in rechte hierop laat steunen: «dat de wet van 6 april 1908 van kracht was toen de vordering werd ingesteld; dat ingevolge die wet de vordering ex artikel 340b van het Burgerlijk Wetboek moet worden ingesteld binnen drie jaar te rekenen hetzij van de geboorte, hetzij van het staken van de rechtstreeks of onrechtstreeks verleende hulp; dat die termijn de openbare orde raakt en tot verval leidt van het recht om de vordering in te stellen; dat de te dezen toepasselijke wet van 31 maart 1987 die termijn behoudt, maar de rechter toestaat de vordering 'om gegronde redenen' ontvankelijk te verklaren, wanneer zij na verloop van die termijn is ingesteld; dat in de parlementaire voorbereiding van de wet van 31 maart 1987 niet nader wordt bepaald wat de wetgever onder 'gegronde redenen' verstaat; dat dit begrip uitzonderlijke omstandigheden beoogt waardoor de moeder de vordering niet binnen de termijn van drie jaar kon instellen; dat anders de procesorde zou worden verstoord, die de wetgever uitdrukkelijk heeft willen handhaven», en de beslissing in feite hierop laat steunen: «dat het kind op 11 januari 1979 is geboren; dat volgens (eiseres) het gemeenschappelijke leven (met verweerder) geëindigd is op 24 december 1980; dat op 15 april 1983 de familieraad haar toestond een alimentatievordering in te stellen in naam van haar zoon; dat zij de vordering eerst op 15 december 1983 instelde, dit is meer dan drie jaar na de geboorte van het kind; dat (eiseres) niet doet blijken van enige omstandigheid waardoor zij de vordering niet binnen de wettelijke termijn van drie jaar had kunnen instellen», dat «de partijen gedurende drie jaar vóór het instellen van de vordering slechts vier dagen, van 21 tot 24 december 1980, hebben samengewoond zonder dat gebleken is dat (verweerder) gedurende die korte tijd tot de onderhoudskosten van het kind heeft bijgedragen» en «dat er dus geen gegronde redenen zijn om van de regel af te wijken»,

...

Overwegende dat artikel 337 (nieuw) van het Burgerlijk Wetboek, dat bij artikel 120 van de wet van 31 maart 1987 toepasselijk is verklaard op de vorderingen gegrond op het vroegere artikel 340b van hetzelfde wetboek bepaalt dat de

vordering moet worden ingesteld binnen drie jaar te rekenen hetzij van de geboorte, hetzij van het staken van de hulp door de verweerder rechtstreeks of onrechtstreeks verleend, maar dat als de vordering na die termijn wordt ingesteld, de rechtbank ze om gegronde redenen ontvankelijk kan verklaren;

Overwegende dat de wetgever niet nader heeft bepaald wat hij onder «gegronde redenen» verstaat, maar dat uit de parlementaire debatten blijkt dat die bepaling is ingevoegd om «de rechter meer mogelijkheden te bieden» in «het belang van het kind»;

Overwegende dat het begrip «gegronde redenen» derhalve binnen die grenzen aan het oordeel van de rechter is overgelaten en niet uitsluitend «uitzonderlijke omstandigheden beoogt waardoor de moeder de vordering niet binnen de termijn van drie jaar kon instellen»;

Dat het arrest dat de vordering om de erin aangegeven reden afwijst, voormeld artikel 337 schendt;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 17 SEPTEMBER 1990

Voorzitter: de h. Caenepeel

Rapporteur: de h. Marchal

Openbaar ministerie: de h. Lenaerts

Burgerlijke rechtspleging – Rechterlijke organisatie – Openbaar ministerie – Bestuurlijke inlichtingen

Door het openbaar ministerie te gelasten een «onderzoek door de bevoegde sociale inspectiediensten» te vorderen, miskent de rechter de onafhankelijkheid en de bevoegdheid van het openbaar ministerie en schendt hij art. 138, derde lid, Ger.W.

Procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Gent in de zaak Van C. t/ L.

Gelet op het bestreden arrest, op 6 november 1989 door het Arbeidshof te Gent gewezen;

...

Overwegende dat uit artikel 138, derde lid, van het Gerechtelijk Wetboek volgt dat alleen het openbaar ministerie bij de arbeidsgerechten bevoegd is om te oordelen of het de in dat artikel bedoelde bestuurlijke inlichtingen van de bevoegde minister of van de bevoegde openbare instellingen of diensten dient te vorderen en of het daartoe om medewerking van de ambtenaren, belast met het toezicht op de toepassing van de wettelijke en verordeningsbepalingen die bedoeld zijn in de artikelen 578 tot 583, moet verzoeken;

Dat het arrest, door het openbaar ministerie te gelasten een «onderzoek door de bevoegde sociale inspectiediensten» te vorderen, de onafhankelijkheid en de bevoegdheid van het openbaar ministerie miskent en voormelde wetsbepaling schendt;

...

NOOT – Vgl. Cass., 24 maart 1986, R.W., 1986-87, 1391.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 27 SEPTEMBER 1990

Voorzitter : de h. Sace

Rapporteur : de h. Rappe

Openbaar ministerie : mevr. Liekendael

Advocaten : mrs. Draps en Simont

Echtscheiding – Wederzijdse vorderingen – Voorlopige maatregelen – Uitwerking in de tijd

Wanneer bij de feitenrechter wederzijdse vorderingen tot echtscheiding aanhangig zijn gemaakt en een van die vorderingen vervallen is door de afstand van de rechtsvordering van de echtgenoot die ze had ingesteld, terwijl de andere nog steeds aanhangig is, behoudt de beschikking van de voorzitter, die overeenkomstig art. 1280 Ger. W. in kort geding uitspraak doet, haar uitwerking ten minste tot over laatstgenoemde vordering tot echtscheiding een vonnis of arrest met kracht van gewijsde is geweest.

B. t/ M.

Gelet op het bestreden arrest, op 10 januari 1989 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

Over het middel : schending van de artikelen 23 tot 28 en 1280 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het bestreden arrest vooraf vaststelt : – dat verweerder, op 29 maart 1983, op grond van artikel 232 van het Burgerlijk Wetboek een vordering tot echtscheiding heeft ingesteld, en dat de echtscheiding bij vonnis van 13 februari 1985 op die grond werd toegestaan ; – dat verweerder, die dat vonnis niet had doen betekenen, op 11 juni 1985 een nieuwe vordering tot echtscheiding heeft ingesteld op grond van artikel 231 van het Burgerlijk Wetboek ; – dat hij bij akte van 4 oktober 1985 zijn afstand van het voordeel van het eerste vonnis heeft bevestigd ; – dat het Hof van Beroep te Luik in zijn arrest van 13 september 1988, dat gezag van gewijsde heeft, zegt dat verweerder op die datum van 4 oktober 1985 geldig afstand heeft gedaan van zijn op artikel 232 van het Burgerlijk Wetboek gegronde rechtsvordering, en vervolgens de opheffing beveelt van het derden-beslag dat eiseres op 7 februari 1986 in de handen van de Belgische Staat, vertegenwoordigd door de minister van Justitie, heeft gelegd, ter uitvoering van een beschikking in kort geding van 9 maart 1984, haar bijgevolg veroordeelt tot terugbetaling van hetgeen zij te veel heeft ontvangen, te weten 875.361 frank, en akte verleent aan verweerder van zijn voorbehoud ten aanzien van zijn vordering tot terugbetaling van alle andere bedragen die hij vóór de uitspraak van het bestreden arrest zou hebben betaald, voornamelijk op grond dat blijkt uit een tussen de partijen gewezen arrest van het Hof van Beroep te Luik (eerste kamer), van 13 september 1988, dat gezag van gewijsde heeft, beslist dat de beschikking in kort geding van 9 maart 1984 met ingang van 4 oktober 1985 geen uitwerking meer heeft, op welke datum dat rechtscollege vaststelt dat verweerder geldig afstand heeft gedaan van zijn op artikel 232 van het Burgerlijk Wetboek gegronde rechtsvordering tot echtscheiding,

terwijl dat arrest van 13 september 1988 geen uitspraak doet over de enkele vraag of eiser geldig afstand heeft ge-

daan van zijn op artikel 232 van het Burgerlijk Wetboek gegronde vordering tot echtscheiding, maar uitspraak doet over twee andere vorderingen tot echtscheiding ; het, enerzijds, zegt dat het hoger beroep van eiseres tegen de beslissing van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Namen, die afwijzend had beschikt op haar tegenvordering tot echtscheiding tegen verweerder (zaak 18.293 van de algemene rol van het Hof van Beroep te Luik), ontvankelijk maar niet gegrond is ; in de redenen van die beslissing immers staat : «appellante (thans eiseres) had bij conclusie van 15 december 1983, neergelegd ter griffie van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Namen, een tegenvordering ingesteld welke door die rechtbank ongegrond werd verklaard ; de akte van hoger beroep de wijziging van het vonnis a quo op dat punt beoogt» ; anderzijds, datzelfde arrest uitspraak doet over het hoger beroep van eiseres tegen de beslissing van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Neufchâteau, die verweerdere tweede rechtsvordering tot echtscheiding, die ditmaal op artikel 231 van het Burgerlijk Wetboek is gegrond, ontvankelijk had verklaard ; geoordeeld wordt dat dit hoger beroep ontvankelijk maar niet gegrond is, en het arrest, met toepassing van artikel 1068, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, verweerdere rechtsvordering tot echtscheiding voor verdere behandeling naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Neufchâteau verwijst ; uit het arrest van het hof van beroep van 13 september 1988, waarvan het gezag van gewijsde door het bestreden arrest wordt aangevoerd, bijgevolg bleek dat er op de dag van de uitspraak van dat arrest tussen de partijen twee procedures tot echtscheiding bestonden ; het bestreden arrest, dat de opheffing beveelt van het derden-beslag dat ter uitvoering van de beschikking in kort geding van 9 maart 1984 is gelegd, omdat het geen uitwerking meer heeft sedert 4 oktober 1985, te weten de dag waarop eiser afstand heeft gedaan van zijn op artikel 232 van het Burgerlijk Wetboek gegronde vordering tot echtscheiding, bijgevolg het gezag van gewijsde miskent van het arrest van 13 september 1988, dat, door de tegenvordering tot echtscheiding van eiseres af te wijzen, noodzakelijk vaststelt dat die bij het hof aanhangig was en dat het onderzoek van de op artikel 231 van het Burgerlijk Wetboek gebaseerde rechtsvordering tot echtscheiding van verweerder tegen eiseres verwijst voor verdere afdoening (schending van de artikelen 23 tot 28 van het Gerechtelijk Wetboek), alsmede de regels schendt inzake het voortduren van de gevolgen van de beslissingen van de voorzitter van de rechtbank die tijdens de echtscheiding in kort geding zitting houdt (schending van artikel 1280 van het Gerechtelijk Wetboek) :

...

Overwegende dat, hoewel, zoals eiseres aanvoert, op de dag van de uitspraak van het arrest van het Hof van Beroep te Luik op 13 september 1988, tussen de partijen twee echtscheidingsgedingen gaande waren, en het Hof van Beroep te Luik, door haar tegenvordering tot echtscheiding af te wijzen, noodzakelijk heeft vastgesteld dat de tegenvordering bij het hof aanhangig was, daaruit toch niet kan worden afgeleid dat het bestreden arrest het gezag van gewijsde van genoemd arrest van het Hof van Beroep te Luik miskent, door de opheffing te bevelen van het litigieuze uitvoerend derden-beslag en door eiseres te veroordelen om een bedrag van 875.361 frank aan verweerder terug te betalen ;

Dat immers de vorderingen waarover uitspraak is gedaan, enerzijds door het Hof van Beroep te Luik in zijn voornoemd arrest van 13 september 1988, en anderzijds het Hof van Beroep te Brussel in het bestreden arrest, noch dezelfde oorzaak noch hetzelfde voorwerp hebben;

Dat het middel, in zoverre het een schending aanvoert van de artikelen 23 tot 28 van het Gerechtelijk Wetboek, faalt naar recht;

Overwegende dat daarentegen het bestreden arrest zijn beslissingen, waarbij de opheffing van het uitvoerend derden-beslag en de teruggave van «hetgeen te veel is ontvangen» worden bevolen, baseert op feitelijke gegevens die betrekking hebben op het verloop van de echtscheidingsprocedures, en die zijn vastgesteld in het arrest van 13 september 1988 van het Hof van Beroep te Luik, waarnaar het bestreden arrest uitdrukkelijk verwijst;

Overwegende dat wanneer, zoals te dezen, bij de feiten-rechter wederzijdse vorderingen tot echtscheiding aanhangig zijn gemaakt, en een van die vorderingen door de afstand van de rechtsvordering van de echtgenoot die ze had ingesteld, is vervallen, terwijl de andere nog steeds aanhangig is, de beschikking van de voorzitter, die overeenkomstig artikel 1280 van het Gerechtelijk Wetboek, in kort geding uitspraak doet, haar uitwerking behoudt tenminste tot over laatstgenoemde vordering tot echtscheiding een vonnis of arrest met kracht van gewijsde is geweest;

Overwegende dat het bestreden arrest, door zijn voormelde beslissingen, waarbij de opheffing van het beslag en de teruggave van geldsommen worden bevolen, te motiveren door de overweging «dat de in kort geding uitgesproken beschikking van 9 maart 1984 met ingang van 4 oktober 1985 geen uitwerking meer heeft, nu is geoordeeld dat (verweerder) op die datum regelmatig afstand heeft gedaan van zijn eerste vordering tot echtscheiding», terwijl op die datum de regelmatig ingestelde tegenvordering tot echtscheiding van eiseres nog steeds hangende was, artikel 1280 van het Gerechtelijk Wetboek schendt;

Dat het middel in zoverre gegrond is;

NOOT – Om het arrest gemakkelijker leesbaar te maken, zetten we wat voorafging op een rij:

1) De man stelt voor de rechtbank te Namen op 29 maart 1983 een echtscheidingsvordering in op grond van art. 232 B.W. (feitelijke scheiding).

De vrouw stelt bij conclusie van 15 december 1983 een tegenvordering tot echtscheiding in.

2) Bij beschikking in kort geding van 9 maart 1984 wordt de man veroordeeld tot betaling van onderhoudsgeld aan zijn vrouw.

3) Bij vonnis van 13 februari 1985 wordt de echtscheidingsvordering van de man gegrond verklaard, zonder dat hierop een betekening, laat staan een overschrijving volgt.

De tegenvordering van de vrouw wordt ongegrond verklaard.

4) Op 11 juni 1985 leidt de man een nieuwe vordering tot echtscheiding in voor de rechtbank te Neufchâteau, ditmaal op grond van art. 231 B.W. (grove beledigingen), allicht om aan de betaling van een uitkering na echtscheiding te ontsnappen.

5) Bij akte van 4 oktober 1985 doet de man afstand van zijn eerste rechtsvordering.

6) Bij arrest van 13 september 1988, dat gezag van gewijsde heeft, beslist het Hof van Beroep te Luik dat de man gelidig afstand heeft gedaan van zijn eerste echtscheidingsvordering, dat het beroep van de vrouw tegen de afwijzing van haar tegenvordering ongegrond is, en dat de tweede echtscheidingsvordering van de man ontvankelijk is en voor verdere behandeling naar de rechtbank te Neufchâteau kan worden verwezen.

7) Bij arrest van 10 januari 1989 beveelt het Hof van Beroep te Brussel de opheffing van het derden-beslag door de vrouw op 7 februari 1986 in handen van de Belgische Staat, werkgever van de man, gelegd, ter uitvoering van de beschikking in kort geding dd. 9 maart 1984, en veroordeelt de vrouw tot terugbetaling van hetgeen zij te veel heeft ontvangen: de beschikking in kort geding heeft, aldus het hof van beroep, geen uitwerking meer sedert 4 oktober 1985, de dag waarop de eiser afstand deed van zijn eerste echtscheidingsvordering.

8) De vrouw gaat in cassatie tegen dit laatste arrest en krijgt gelijk van het Hof van Cassatie: de presidentiële beschikking die, in het kader van de voorlopige maatregelen van art. 1280 Ger. W. een echtgenoot veroordeelt tot het betalen van onderhoudsgeld aan zijn mede-echtgenoot, behoudt weliswaar haar uitwerking tot op de dag van de beëindiging van de echtscheidingsprocedure, ongeacht de wijze waarop de procedure beëindigd wordt: hetzij door de overschrijving van het vonnis of arrest dat de echtscheiding toestaat, hetzij door het in kracht van gewijsde treden van het vonnis of arrest waarbij de echtscheidingseis verworpen is, hetzij door de afstand van de eis tot echtscheiding; maar indien nog een tegenvordering tot echtscheiding hangende is, behoudt de beschikking haar uitwerking (zie Baeteman, G., Gerlo, J., Guldix, E., De Mulder, W. en De Wit, R., *T.P.R.*, 1988, 505, nr. 152).

J. Gerlo

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 16 NOVEMBER 1990

Voorzitter-rapporteur: de h. Caenepeel

Openbaar ministerie: de h. D'Hoore

Advocaten: mrs. Dassel en Verbist

1. Vonnissen en arresten – Motivering – 2. Wetten, decreten en besluiten – Dwingend recht – Draagwijdte

1. Art. 97 Gw. verplicht op zichzelf de rechter niet de wettelijke grondslag van zijn beslissing aan te duiden.

2. Een dwingende wetsbepaling verhindert dat van een recht dat uit die bepaling voortvloeit, van tevoren rechtsgeldig afgeweken wordt, maar maakt slechts aanvullend recht uit zodra ze opgehouden heeft dwingend te zijn ten behoeve van de begunstigde.

B.V.B.A. B. t/ N.V. A.

Gelet op het bestreden vonnis, op 11 mei 1989 door de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen in hoger beroep gewezen,

Over het middel: schending van de artikelen 6, 1575 van het Gerechtelijk Wetboek, 25, 26, 69 en 97 van de Grondwet en van het algemeen rechtsbeginsel dat afstand van recht strikt moet worden geïnterpreteerd en niet wordt vermoed, alsmede van dat inzake rechtsverwerking,

doordat het bestreden vonnis, na bij bevestiging zo van de motieven als van de beslissing van het beroepen vonnis te hebben aangenomen dat de voor de N.V. A. bestaande handelshuurovereenkomst niet kan worden tegengeworpen aan de B.V.B.A. B., niettemin de vordering van laatstgenoemde als ongegrond afwijst om de motieven «dat de eerste rechter ook terecht de rechtsverwerking heeft afgeleid uit de feitelijke omstandigheden waarnaar wordt verwezen; dat inderdaad de aanvaarding door (B.V.B.A. B.), zonder enig voorbehoud, van de betalingen door (N.V. A.) in strijd is met de door haar gestelde vordering; dat zij thans niet kan beweren de betalingen niet als huurgelden doch als bezettingsvergoeding te hebben aanvaard terwijl zij dergelijk voorbehoud nooit heeft geformuleerd; dat (B.V.B.A. B.) derhalve haar recht om zich op de niet-tegenwerpelijheid te beroepen, verwerkt heeft en aldus de op de datum van de verkoop bestaande huurovereenkomst heeft erkend; dat (B.V.B.A. B.) daardoor ook de prijs van de overeenkomst heeft erkend zodat haar eisuitbreiding tot aanstelling van een deskundige om de huurprijs te bepalen ongegrond is»,

terwyl, (...)

tweede onderdeel, het de rechters verboden is in de zaken die aan hun oordeel onderworpen zijn, uitspraak te doen bij wege van algemene en als regel geldende beschikking; zij zich immers niet de aan de wetgever toegekende bevoegdheden mogen toeëigenen; zij de bij hen aanhangig zijnde geschillen dan ook dienen te beslechten op basis van het bestaand Belgisch positief recht; «rechtsverwerking» geen autonoom algemeen rechtsbeginsel is, deel uitmakend van gezegd positief recht, zodat de bestreden beslissing, door de vordering van de B.V.B.A. B. als ongegrond af te wijzen op grond dat deze «haar recht om zich op de niet-tegenwerpelijheid (van de huurovereenkomst) te beroepen heeft verwerkt», de artikelen 6 van het Gerechtelijk Wetboek, 25, 26 en 69 van de Grondwet schendt; zo moet worden aangenomen dat de ongegrondverklaring van de vordering van de B.V.B.A. B. niet is gebaseerd op het beginsel van «rechtsverwerking», het bestreden vonnis nalaat de grondslag van haar beslissing aan te duiden, zodat het Hof onmogelijk toezicht kan uitoefenen op de wettigheid ervan (schending van artikel 97 van de Grondwet);

derde onderdeel, zo moet worden aangenomen dat de «rechtsverwerking» een tot het Belgisch positief recht behorend algemeen rechtsbeginsel is, dit erin bestaat dat aan de houder van een recht kan worden ontzegd zich daarop te beroepen en de erkenning ervan te eisen wegens het enkele feit dat de voordien door hem aangenomen houding objectief beschouwd onverenigbaar is met de naderhand gevorderde uitoefening van zijn recht; daarbij de intenties van de betrokkene zonder belang zijn, nu «rechtsverwerking» kan bestaan zelfs zo de houder van het recht geenszins de bedoeling had daarvan af te zien en zelfs zo hij uitdrukkelijk zou hebben verklaard het voordeel ervan te willen behouden, doch naderhand een daarmee onverenigbare gedraging heeft gehad; de objectieve houding van de houder van een recht evenwel geen rechtsgeldige grondslag kan uitmaken

om de toepassing van een wetsbepaling van dwingend recht te weigeren; de rechters ten gronde immers zelfs ambtshalve de naleving van dwingende wetsbepalingen dienen na te gaan voor zover de beschermde partij daarvan geen afstand heeft gedaan; afstand van recht evenwel noodzakelijk een wilsuiking, zij deze zelfs stilzwijgend, inhoudt; een dergelijke wilsuiking niet bestaat bij de «rechtsverwerking», zodat het bestreden vonnis door na, door beaming van de motieven van het beroepen vonnis, te hebben aangenomen dat artikel 1575 van het Gerechtelijk Wetboek, waarop de vordering tot uitdrijving van de B.V.B.A. B. was gebaseerd, van dwingend recht is, niettemin te beslissen dat de B.V.B.A. B. haar recht om zich op de niet-tegenwerpelijheid van de huurovereenkomst te beroepen heeft verwerkt en aldus de bestaande huurovereenkomst, alsmede de prijs ervan heeft erkend om het enkel motief dat de door deze aangenomen houding in strijd was met haar vordering, zonder daarbij rechtsgeldig vast te stellen dat de B.V.B.A. B. afstand had gedaan van haar recht, artikel 1575 van het Gerechtelijk Wetboek, alsmede het algemeen rechtsbeginsel dat afstand van recht van strikte interpretatie is en niet wordt vermoed en het hierboven omschreven algemeen rechtsbeginsel inzake rechtsverwerking schendt:

...

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat de artikelen 6 van het Gerechtelijk Wetboek, 25, 26 en 69 van de Grondwet er niet aan in de weg staan dat de rechter zich voor zijn oordeel baseert op een regel of een beginsel waarvan in de wet toepassing wordt gemaakt, hoewel de regel of het beginsel niet als zodanig is geformuleerd;

Overwegende dat artikel 97 van de Grondwet op zichzelf de rechter niet verplicht de wettelijke grondslag van zijn beslissing aan te duiden;

Dat het onderdeel niet kan worden aangenomen;

Wat het derde onderdeel betreft:

Overwegende dat in het onderdeel een stelling wordt opgebouwd die hierop berust dat de rechter, wanneer het gaat om een bepaling van dwingend recht, zelfs ambtshalve de naleving ervan moet nagaan, voor zover de beschermde partij daar geen afstand van heeft gedaan;

Overwegende dat een dwingende wetsbepaling weliswaar verhindert dat van een recht dat uit die bepaling voortvloeit, van tevoren rechtsgeldig afgeweken wordt; dat zulk een bepaling evenwel, zodra ze opgehouden heeft dwingend te zijn ten behoeve van de begunstigde, slechts aanvullend recht uitmaakt;

Dat zulks inhoudt dat, als aangenomen wordt dat artikel 1575 van het Gerechtelijk Wetboek van dwingend recht is, dit slechts kan betekenen dat van die bepaling niet rechtsgeldig kan worden afgeweken vóór of bij de verkoop en dat ze na de verkoop aanvullend recht wordt;

Dat daaruit volgt dat de appelrechter, voor de beoordeling van de gedraging van eiseres na de verkoop, niet behoefde vast te stellen dat eiseres afstand had gedaan van enig uit artikel 1575 van het Gerechtelijk Wetboek voortvloeiend recht;

Dat het onderdeel niet kan worden aangenomen;

...

NOOT – Bovenstaand arrest verwerpt het cassatieberoep tegen Kh. Antwerpen, 11 mei 1989, *R.W.*, 1990-91, 547. Zie in dit nummer ook het artikel van M.E. Storme, Rechtsverwerking na de cassatiearresten van 17 mei 1990 en 16 november 1990: nog springlevend.

RAAD VAN STATE

4e KAMER – 21 NOVEMBER 1989

Voorzitter: de h. Baeteman

Staatsraden: de hh. Borret (rapporteur) en Debrabandere

Eerste Auditeur: de h. Verhulst

Advocaat: mr. De Bruyn

Raad van State – Rechtspleging – Vernietiging voor zoveel nodig.

De Raad van State kan overgaan tot de vernietiging van de bestreden beslissing voor zoveel nodig om bijvoorbeeld het wedde- en anciënniteitsverlies goed te maken.

D. t/ Belgische Staat

Gezien het verzoekschrift dat D. op 5 februari 1986 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van «de beslissing van de Minister van Onderwijs (N) waarbij: 1° dhr. J. tijdelijk werd aangesteld als studiemeester-opvoeder aan het internaat M.P.I.S. 's-Gravenwezel; 2° impliciet geweigerd wordt ondergetekende aan te stellen in die betrekking»;

Overwegende dat verzoeker in zijn enig middel de schending aanvoert van de bepalingen die het statuut van het personeel van het rijksonderwijs regelen, inzonderheid van de artikelen 24 en 25 van het koninklijk besluit van 22 maart 1969 en van de artikelen 2 en 3 van het koninklijk besluit van 22 juli 1969 met betrekking tot tijdelijke aanstellingen in dat onderwijs; dat hij betoogt dat hij voor het wervingsambt nr. 61 en voor het schooljaar 1985-1986 gerangschikt werd in de eerste groep en J. niet; dat hij daaruit concludeert dat hij voorrang had op de genoemde persoon;

Overwegende dat de gegevens van de zaak uitwijzen dat het middel feitelijke grondslag heeft, des te meer daar J. niet eens kandidaat was voor het wervingsambt nr. 61; dat een eenvoudige toetsing van die feitelijke gegevens aan de door verzoeker geschonden genoemde bepalingen volstaat om vast te stellen dat het middel ook rechtens gegrond is;

Overwegende dat in zijn verslag het lid van het Auditoraat stelt dat de bestreden beslissing vernietigd moet worden «voor zoveel als nodig om het wedde- en anciënniteitsverlies dat deze laatste (dit is verzoeker) geleden heeft, goed te maken»; dat in zijn laatste memorie verzoeker zich bij die conclusie aansluit; dat bij de vernietiging de Raad rekening dient te houden met deze door verzoeker aan de strekking van zijn beroep aangebrachte beperking.

Besluit:

Vernietigd wordt, voor zoveel als nodig om het door D. geleden wedde- en anciënniteitsverlies goed te maken, de na 4 september 1985 tot stand gekomen beslissing van de Minister van Onderwijs waarbij eensdeels J. tijdelijk wordt aangesteld aan het Medisch-Pedagogisch Instituut van de Staat

te 's-Gravenwezel, anderdeels die aanstelling impliciet wordt geweigerd aan D.

NOOT – Over de vernietiging voor zoveel nodig

Het annulatieberoep is weliswaar een objectief beroep, maar belet niet dat wat een verzoeker kan eisen, bepaald wordt door het belang dat hij bij zijn beroep heeft, d.i. door het nut dat de vernietiging voor hem kan opleveren. Daarom is de Raad van State ertoe gekomen de uitwerking van de nodig uit te spreken vernietiging van benoemingen of aanstellingen te beperken tot wat het belang van verzoeker vereist (*R.v.St.*, Bens, nr. 20.600, 20 september 1980; *R.v.St.*, Beke, nr. 20.780, 5 december 1980).

Welke is de filosofie van die rechtspraak? Bij de vernietiging van een onwettige rechtshandeling moet worden gezocht hoe de vernietiging het gunstigst werkt voor de verzoeker, maar moet tegelijkertijd voor ogen worden gehouden dat de minste verstoring van de rechtstoestanden moet worden nagestreefd (*R.v.St.*, Nuyts, nr. 21.263, 16 juni 1981).

Bij aanstellingen in het gemeenschapsonderwijs zal de uitwerking van een aanstelling dikwijls eindigen op het einde van het schooljaar of bij de statutaire mutatie- of reffectatieronden. De leerkrachten hebben er evenwel belang bij hun aantal dagen zo hoog mogelijk gesteld te zien omdat het aantal kandidaturen en het aantal dagen dienst bepalend zijn voor de toelating tot de stage en de daarop volgende vaste benoeming. Er is natuurlijk ook een verschil tussen de wedde en de werkloosheidsuitkering.

W. Lambrechts

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 4 JANUARI 1991

Voorzitter: de h. Vandeplas

Raadsheren: de hh. Luyckx en Renaers

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaat: mr. Grootjans

Strafvordering – Procureur des Konings – Opsporingsbevoegdheid

Het openbaar ministerie behoudt zijn opsporingsbevoegdheid in elk stadium van de rechtspleging en de procureur des Konings behoudt zelfs tijdens de behandeling van de zaak door het vonnisgerecht alsnog de bevoegdheid om bijkomende of aanvullende opsporingen te bevelen of zelf uit te voeren.

K.

Overwegende dat het openbaar ministerie hoger beroep heeft ingesteld tegen de beschikking van de raadkamer van de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen van 24 december 1990, waarbij de voorlopige invrijheidstelling van de beklaagde werd verleend op voorwaarde dat hij een borgsom van 5.000.000 fr. stort op de deposito- en consignatiekas;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat hij onschuldig is, dat hij wordt beschuldigd van deelneming aan fraude in verband met E.E.G. restituties en dat hij helemaal niets van dit systeem kent, dat hij ook nooit enige restitutie heeft

aangevraagd en dat hij zelfs niet betrokken was bij een restitutie van 1.367.866 fr.;

Overwegende dat de eerste rechter terecht heeft aangenomen dat er aanwijzingen van schuld ten aanzien van de beklagde bestaan; dat hij met kennis van zaken kopers uit Libanon heeft aangesproken om deel te nemen aan de fraude; dat het onontbeerlijk was om kopers in het buitenland, buiten de E.E.G., te vinden om deel te nemen aan deze fraude zodat de restituties konden worden verkregen;

Overwegende dat het zeer goed mogelijk is dat de beklagde niet zelf de restituties heeft aangevraagd, maar dat hij een belangrijke rol heeft gespeeld door het aanspreken en het betrekken van de Libanese kopers, die onontbeerlijk waren om de fraude mogelijk te maken; dat er dan ook voldoende aanwijzingen in het strafdossier aanwezig zijn om aan te nemen dat de betrokkene in aanmerking komt als dader of mededader van de feiten die hem ten laste worden gelegd;

Overwegende dat de beklagde aanvoert dat het openbaar ministerie «niet meer gerechtigd was om bijkomende onderzoeksmaatregelen» te bevelen tegen personen die reeds naar de correctionele rechtbank waren verwezen; dat het openbaar ministerie zijn opsporingsbevoegdheid behoudt in elk stadium van de rechtspleging en dat de procureur des Konings tijdens de behandeling van de zaak door de feitenrechter alsnog de bevoegdheid behoudt om bijkomende of aanvullende opsporingen te bevelen of zelf uit te voeren; dat er derhalve geen sprake kan zijn van onwettige ondervragingen of van machtsoverschrijding;

Overwegende dat te dezen het openbaar ministerie, na de uitlevering van beklagde, het raadzaam heeft geoordeeld de beklagde te confronteren met zijn medebeklaagden en dat een dergelijke opdracht niet alleen wettelijk is, maar volkomen past in de opsporingstaak en in het vervolgingsbeleid van het openbaar ministerie;

...

NOOT – Zie in dezelfde zin: Cass., 7 juli 1952, *Arr. Cass.*, 1952, 629.

ARBEIDSHOF TE GENT

3e KAMER – 10 OKTOBER 1990

Voorzitter: de h. De Sutter

Raadsheren in sociale zaken: de h. Simoens en h. Baeyens

Openbaar ministerie: de h. Dhaeyer

Advocaten: mrs. Nuytinck en Van Eeckhaut loco Penning

Arbeidsongeval – 1. Openbare orde – Werkgever – Verzekering – 2. Werkgever – Wijziging rechtspersoon – Verzekeringsspolis – Voortzetting en vervanging – Verzekering – Aanvang

1. De verplichte verzekering tegen arbeidsongevallen is van openbare orde. Enkel de werkgever kan een geldige verzekering afsluiten, niet een derde.

2. Tot niet-verzekering van de werkgever tegen arbeidsongevallen kan niet worden besloten op de enkele grond dat de verzekeringsspolis, die een vorige polis voortzet en vervangt, als aan-

vangsdatum een latere datum vermeldt dan die waarop de rechtspersoon van de werkgever werd gewijzigd.

B.V.B.A. E. t/ Fonds voor Arbeidsongevallen

De oorspronkelijke vordering strekt ertoe (bijdragen) te doen betalen wegens ambtshalve aansluiting bij gebreke van het afsluiten van een verzekering tegen arbeidsongevallen voor de periode van 1 januari 1977 tot 16 maart 1977;

...

De feiten

W.E., werkgever, had op 3 december 1976 een P.V.B.A. W.E. opgericht, met uitwerking van 1 januari 1977, waarbij al zijn personeel tewerkgesteld bleef, doch met als werkgeefster de nieuwe P.V.B.A.

De omzetting van de verschillende verzekeringspolissen op naam van W.E. naar de P.V.B.A. W.E. vergde wat tijd, maar volgens W.E. liep de verzekering tegen arbeidsongevallen voor zijn werknemers door tot de datum waarop de polissen op naam van de P.V.B.A. werden gebracht, d.i. op 16 maart 1977.

Het Fonds voor Arbeidsongevallen beweert dat er tussen 1 januari 1977, de datum waarop de P.V.B.A. in werking trad, en de datum waarop de polis op naam van de P.V.B.A. werd gezet, de werknemers door deze «P.V.B.A.» niet verzekerd waren tegen arbeidsongevallen. Een derde, namelijk de vroegere werkgever, W.E., kon geen verzekering afsluiten of voortzetten namens de nieuwe P.V.B.A., gelet op het karakter van openbare orde van de arbeidsongevallenverzekering.

In rechte

Overeenkomstig artikel 49 van de Arbeidsongevallenwet is de werkgever verplicht een arbeidsongevallenverzekering aan te gaan bij een daartoe gemachtigde verzekeringsmaatschappij tegen vaste premie of bij een gemachtigde onderlinge verzekeringskas.

Daar de verplichte verzekering van de werknemers tegen het arbeidsongevallenrisico, waarvan het verzuim strafbaar gesteld is bij art. 91ter, 3°, Arbeidsongevallenwet, van openbare orde is, is de werkgever niet vrijgesteld van deze verplichting door het feit dat een derde een verzekering zou hebben afgesloten.

In casu was de heer W.E., vroegere werkgever, echter ook de zaakvoerder van de P.V.B.A. W.E., zodat hij als zodanig de P.V.B.A. vanaf 1 januari 1977 kon verbinden wat betreft het afsluiten van een verzekeringspolis tegen arbeidsongevallen voor de werknemers van de P.V.B.A. of wat betreft het voortzetten van de vroegere polis met instemming van de verzekeraar (art. 10 oprichtingsakte van 3 december 1976).

Hij is derhalve niet als een «derde» te beschouwen.

Dat uiteindelijk het poliscontract op naam van de P.V.B.A. slechts gematerialiseerd werd op 17 maart 1977 doet hieraan geen afbreuk.

In casu blijkt – en dit wordt niet betwist – dat de heer W.E. vóór 1 januari 1977 als werkgever een verzekeringspolis tegen arbeidsongevallen voor zijn werknemers had afgesloten bij de N.V. A. met ingang van 27 oktober 1970. Op 16 maart 1977 werd deze verzekering geregulariseerd naar de vorm, gelet op de omvorming van de werkgever, W.E. tot

de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid W.E.

Deze nieuwe polis «verving» de vroegere afgesloten polis.

De gegevens nopens de verdiende lonen vermeld in deze polis, ingaand op 16 maart 1977, wijzen erop dat de heer W.E., deze maal optredend als zaakvoerder van de P.V.B.A. E., deze gegevens in die hoedanigheid aan de N.V. A. «voordien» moet hebben meegedeeld.

Te dezen heeft de N.V. A. trouwens schriftelijk bevestigd aan de heer E. dat, voor de periode van 1 januari 1977 tot 17 maart 1977, de waarborg arbeidsongevallen voor zijn werknemers geldig was.

Het is dus niet omdat de polis op naam van de tot P.V.B.A. omgevormde werkgever eerst vanaf 17 maart 1977 geformaliseerd werd, dat kan worden besloten dat de werkgeefster P.V.B.A. W.E., met zaakvoerder W.E., geen geldige arbeidsongevallenverzekering voor haar werknemers had voor de periode van 1 januari 1977 tot 17 maart 1977.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

21e KAMER – 15 JANUARI 1990

Voorzitter : de h. Jordens

Advocaten : mrs. Velleman loco Impens en Eugene

Verzekering – Motorrijtuigen – Regresvordering – Na vrijspreek door de strafrechter

Een ongeval werd veroorzaakt door een auto waarvan A en B, deze laatste eigenaar van de auto, de enige inzittenden waren. Op grond dat niet kon worden uitgemaakt wie de auto bestuurde, sprak de politierechter A vrij van de telastlegging een auto te hebben bestuurd in dronken toestand, en B van de telastlegging zijn auto te hebben toevertrouwd aan een dronken persoon; B werd veroordeeld wegens dronkenschap.

Voor de beoordeling van de regresvordering van de verzekeraar tegen B mag worden uitgegaan van de mogelijkheden die het vonnis van de strafrechter openlaat, nl. dat hetzij A hetzij B de auto in dronken toestand bestuurde. Daar B in beide gevallen, de enige mogelijke, een zware fout beging, is de regresvordering gegrond (zie nader het vonnis).

C. t/ N.V. A.

Recht doende op de oorspronkelijke regresvordering van geïntimeerde veroordeelde de eerste rechter appelland tot betaling van 43.121 frank, op grond van de overweging dat bewezen is dat appelland in dronken toestand zijn voertuig bestuurde. Appelland streeft de afwijzing van de oorspronkelijke vordering van geïntimeerde na, stellend dat de bovenvermelde overweging van de eerste rechter een schending van het strafrechtelijk gewijsde uitmaakt.

Bij vonnis van 28 september 1987 der Politierechtbank te Antwerpen werd de genaamde D. K. vrijgesproken van de telastlegging van dronken voeren en snelheidsovertreding en werd appelland vrijgesproken van de telastlegging zijn voertuig te hebben toevertrouwd aan een persoon, die in kennelijke staat van dronkenschap verkeerde of duidelijke tekens van intoxicatie vertoonde. Appelland werd bij dit vonnis wel veroordeeld wegens de telastlegging zich in een open-

bare plaats in staat van dronkenschap te hebben bevonden, doch bij appelvonnis van 22 januari 1988 van de Correctie-rechtbank te Antwerpen werd de openbare vordering betreffende deze telastlegging, zijnde de enige waarover in hoger beroep geoordeeld diende te worden, wegens verjaring vervallen verklaard.

Het vonnis van de politierechtbank houdt als motivering in dat het onderzoek het niet mogelijk heeft gemaakt met zekerheid uit te maken wie het voertuig bestuurde op het ogenblik van het ongeval.

Het gezag van het strafrechtelijk gewijsde heeft derhalve tot gevolg dat de beoordeling der regresvordering dient te geschieden met inachtneming van de bovenvermelde vrij-spraken onder de bovenvermelde motivering van het straf-vonnis.

Derhalve kon de eerste rechter zonder het gezag van gewijsde te schenden niet beslissen dat appelland bestuurder van het voertuig was.

De elementen van het strafdossier tonen aan :

- dat het door geïntimeerde verzekerde voertuig de bocht van het kruispunt Laaglandlaan-Zwaantjeslei te Merksem tengevolge van een te hoge snelheid miste en tegen een wegaftakening terecht kwam ;

- dat niemand anders dan appelland en D.K. in aanmerking kunnen komen om als eventuele bestuurder van het voertuig aangemerkt te worden ;

- dat zowel appelland als D.K. zich in staat van dronkenschap bevonden ;

- dat het ongeval uitsluitend te wijten is aan een fout van de bestuurder ;

- dat, gelet op de droge toestand van het wegdek en de afwezigheid van hindernissen ter hoogte van de te nemen bocht, het ongeval enkel verklaarbaar is door de roekeloosheid van de bestuurder, die, gelet op de vaststellingen der verbalisanten zowel wat betreft appelland als wat betreft D.K. een manifest gevolg was van het alcoholverbruik.

Door de bovenvermelde gemotiveerde vrijspaken heeft de strafrechter enkel noodzakelijk beslist dat niet uit te maken is wie van beiden bestuurder is geweest.

Het gezag van gewijsde van het strafvonnis houdt derhalve niet in dat werd beslist dat geen van beiden bestuurder was en evenmin dat de bestuurder geen misdrijf pleegde.

Derhalve mag ter beoordeling van de regresvordering uitgegaan worden van de mogelijkheden, die het strafvonnis openlaat, namelijk hetzij dat K. het voertuig bestuurde in dronken toestand, hetzij dat appelland zulks in dronken toestand deed.

Zulks houdt geen schending van het gezag van gewijsde in zolang de burgerlijke rechter geen van beide mogelijkheden als gerealiseerd beschouwt, daar de motivering van de strafrechter deze beide mogelijkheden onaangetast laat, gelet op zijn motivering.

In de hypothese dat appelland het voertuig bestuurde, beging hij een zware fout door zulks te doen in dronken toestand, zodat in deze hypothese de regresvordering gegrond zou zijn.

In de hypothese dat K. het voertuig bestuurde, beging appelland eveneens een zware fout door het voertuig toe te vertrouwen aan een dronken persoon.

In deze laatste hypothese heeft de term «verzekerde» uit de artikelen 24 en 25 van de modelpolis burgerlijke aansprakelijkheid motorvoertuigen niet alleen betrekking op K. als

bestuurder, maar ook op appellant zelf, in de mate waarin hij een fout in oorzakelijk verband met het ongeval beging die zijn burgerlijke aansprakelijkheid kon meebrengen.

De polis verzekert immers niet alleen de burgerlijke aansprakelijkheid van de bestuurder, maar ook die van de verzekeringnemer, de eigenaar en de houder van het voertuig (art. 3 modelpolis);

In de tweede hypothese is het toevertrouwen van zijn voertuig aan een manifest dronken persoon als een zware fout van appellant in de zin van artikel 25.9 der modelpolis aan te merken.

Deze zware fout staat onmiskenbaar in oorzakelijk verband met het ongeval, aangezien in concreto het ongeval, zoals het zich heeft voorgedaan, niet plaats had kunnen hebben zonder deze fout, welke aldus de burgerlijke aansprakelijkheid van appellant meebrengt.

Nu vastgesteld moet worden dat in de twee, bij uitsluiting van alle andere mogelijkheden door appellant een zware fout werd begaan, die grond tot regres vormt, dient de oorspronkelijke vordering van geïntimeerde gegrond verklaard te blijven.

ARBEIDSRECHTBANK TE BRUSSEL

12e KAMER – 19 JULI 1990

Voorzitter: de h. Mauroy

Rechters in sociale zaken: de hh. Callebaut en Vandenbroeck

Advocaten: mrs. Van Hemelrijck en Schotsmans loco Monard

Arbeidsovereenkomst – Handelsvertegenwoordiger – Begrip

Geen handelsvertegenwoordiger is de bediende die een potentiële cliënteel dient op te zoeken, alleen om het produkt van de werkgever kenbaar te maken en informatie in te winnen.

S. t/ N.V. A.

Eiser stelt dat hij de hoedanigheid heeft van handelsvertegenwoordiger, en dat hij trouwens aangenomen werd na geantwoord te hebben op een advertentie uitgaande van verweerster die een commercieel afgevaardigde zocht, dat hij meestal op de baan was en hij garagehouders ervan diende te overtuigen autoruiten bij verweerster af te nemen. Er konden slechts weinig bestellingen opgenomen worden, daar het voor de klanten moeilijk was een voorraad te nemen, gelet op de verscheidenheid van de autoruiten en het opslaan ervan te duur was. De bewering volgens welke hij vooral administratief werk deed betwist hij ten stelligste. Zijn aanwezigheid op de dinsdag- en donderdagmorgen in de filialen was vereist, daar deze twee dagen bestemd waren voor het leveren en/of plaatsen van ruiten.

Eiser stelt dat er een concurrentiebeding werd gestipuleerd, zodat hij geen aanbreng van cliënteel dient te bewijzen; toch legt hij een lijst neer van de aangebrachte klanten.

Wat het nadeel betreft dat hij zou hebben geleden, stelt eiser dat hij na zijn ontslag tewerkgesteld is bij een firma die

geen concurrerende activiteit uitoefent en trouwens in een heel andere sector werkt.

Verweerster stelt dat eiser nooit de hoedanigheid gehad heeft van een handelsvertegenwoordiger en dat hij niet beantwoordt aan de wettelijke vereisten om aanspraak te maken op een uitwinningvergoeding.

Overwegende dat de activiteit van een handelsvertegenwoordiger bestaat in het opsporen en bezoeken van een cliënteel, met het oog op het onderhandelen over en het sluiten van zaken;

Overwegende dat de activiteit van eiser niet gericht was op het afsluiten van overeenkomsten, zoals blijkt uit de dagrapporten die werden overgelegd;

Dat hij in feite de potentiële cliënteel diende op te zoeken, enkel en alleen met het oog op het kenbaar maken van het produkt en het inwinnen van informatie;

Dat uit de dagrapporten eveneens blijkt dat eiser occasioneel een bestelling opnam, doch niet op een bestendige wijze;

Dat hij niet zorgde voor het onderhandelen over en het sluiten van zaken;

Dat, gelet op de aard van het verkochte produkt – ruiten voor auto's – verweerster in feite geen handelsvertegenwoordigers nodig had, doch wel personen die haar produkten bij de garagehouders promoten;

Dat uit de overgelegde dagrapporten eveneens blijkt dat eiser in de filialen op zeer regelmatige wijze administratief werk diende te verrichten;

Dat eiser bijgevolg niet voldoet aan de wettelijke voorwaarden om als handelsvertegenwoordiger beschouwd te worden;

Dat hij dan ook geen recht heeft op een uitwinningvergoeding;

...

VREDEGERECHT TE GENT

7e KANTON – 16 JANUARI 1989

Rechter: de h. Van Malderen

Advocaten: mrs. Beele en Overdenborger

Huur – Gezinswoning – Art. 215, § 2, tweede lid, B.W. – Toepassingsgebied – Opzegging – Vorm

Art. 215, § 2, tweede lid, B.W. is onverminderd en op gelijke wijze van toepassing zodra een woning door een van de echtgenoten alleen of door beide echtgenoten samen wordt gehuurd en als gezinswoning wordt aangewend.

Zodra art. 215, § 2, tweede lid, B.W. van toepassing is en beide echtgenoten, als onverdeelde rechthebbenden op het huurrecht, in een opzeggingsbrief worden aangeschreven, vereist de wet met een regel van dwingend recht dat de betekening van de opzegging van de huurovereenkomst betreffende de gezinswoning aan ieder van de echtgenoten afzonderlijk geschiedt, wat inhoudt dat twee afzonderlijke betekeningen moeten plaatshebben. Het is niet voldoende dat één brief aan beide echtgenoten gezamenlijk wordt verzonden, ook al kan de verhuurder bewijzen dat beiden er kennis van hebben gehad, behoudens de mogelijkheid dat geen van de echtgenoten zich op de ongeldigheid beroept of dat beide echtgenoten er afstand van doen.

H. t/ Van S. en T.

De vordering strekt tot het horen zeggen voor recht dat de huurovereenkomst betreffende een villa door de opzeggingen van 22 januari 1988 en/of 28 september 1988, een einde neemt vanaf 31 maart 1989, en dat vanaf dan een bezettingsvergoeding van 2.000 fr. per dag verschuldigd zal zijn, met tevens machtiging aan eiser om tot uitdrijving te laten overgaan. Bovendien beoogt eiser de aanstelling van een deskundige om de huurschade op te nemen.

Verweerders werpen op dat de vordering onontvankelijk is omdat het huurgoed hun gezinswoning is en de opzeggingsbrieven die hun werden betekend, gezonden werden aan beiden gezamenlijk, zonder dat aan elk van hen een afzonderlijke opzeggingsbrief werd gezonden, wat nochtans uitdrukkelijk geëist wordt door artikel 215, § 2, tweede lid, B.W. Ze zijn van oordeel dat het enkele feit dat zij toegeven, zoals overigens uit het bewijs van de posterijen blijkt, dat zij beiden wel kennis hadden van de opzegging, geenszins inhoudt dat aan het wettelijke vereiste werd voldaan. Eiser meent evenwel dat de ratio legis van artikel 215 B.W. moet worden nageleefd, zonder overdreven formalisme, en dat het argument van verweerders dan ook niet opgaat en dat zij geen afzonderlijke brief kunnen eisen, wanneer bewezen is dat geen van de verweerders, tegen het weten van de andere in, het gebruik van de echtelijke woning zou kunnen worden ontzegd, wat inderdaad volgens een beperkte rechtsleer en rechtspraak wordt beweerd.

Het lijdt evenwel geen twijfel dat, zodra artikel 215, § 2, tweede lid, B.W. van toepassing is en beide echtgenoten, als onverdeelde rechthebbenden op het huurrecht, in een opzeggingsbrief worden aangeschreven, de wet formeel en zonder dat de rechter iets anders kan dan nagaan of ze is nageleefd, de betekening van de opzegging van de huurovereenkomst der gezinswoning aan elk der echtgenoten afzonderlijk als regel van dwingend recht stelt, wat inhoudt dat twee afzonderlijke betekeningen moeten geschieden. Eén brief verzonden aan beide echtgenoten gezamenlijk volstaat niet, ook al kan de verhuurder bewijzen dat beiden er kennis van hebben gehad, behoudens natuurlijk de mogelijkheid dat geen der echtgenoten zich op de ongeldigheid zou beroepen of dat beide echtgenoten er afstand van zouden hebben gedaan. Er wordt wel in de rechtsleer geprotesteerd tegen een dergelijk formalisme (J. Vankerckhove, «Baux à loyer», *J.T.*, 1988, 329, nr. 18), maar wanneer de wet duidelijk is en de parlementaire voorbereiding geen twijfel laat bestaan, kan alleen beslist worden dat het woord «afzonderlijk» staat tegenover «gezamenlijk», en geen andere interpretatie mogelijk is (Vred. Tielt, 28 augustus 1980, *R.W.*, 1980-81, 2334; Vred. Tienen, 8 maart 1982, *T. Vred.*, 1983, 12). Het is niet voldoende dat bewezen wordt dat beide verweerders kennis hebben gekregen van de opzeggingsbrief. De wet vereist dat zij elk afzonderlijk een opzeggingsbrief ontvingen.

Hoewel eiser toegeeft in zijn dagvaarding en dan nog met evenveel woorden «... dat artikel 215, § 2, tweede lid, B.W. inderdaad het beginsel stelt dat de opzegging van het onroerend goed dat het gezin geheel of gedeeltelijk tot voornaamste woning dient, aan elk der echtgenoten afzonderlijk moet worden verzonden of betekend», wordt niettemin de mening verdedigd door een gezaghebbende auteur, dat artikel 215, § 2, tweede lid, B.W. enkel van toepassing is wan-

neer het gaat over een huurovereenkomst die door slechts één der echtgenoten, vóór of tijdens het huwelijk, werd gesloten, maar die als gezinswoning wordt aangewend (Baeteman, «De bescherming van de gezinswoning», *T.P.R.*, 1985, 335, nr. 11). Deze auteur herziert hiermede volledig een eerste andersluidende mening (Baeteman, «Het primair huwelijksstelsel», *T.P.R.*, 1978, 151, nr. 94), maar hij staat niet helemaal alleen, daar er ook rechtspraak in die zin te vinden is (Vred. Brugge, 3e kanton, 12 februari 1982, *T. Vred.*, 1983, 106). Die mening kan onmogelijk gedeeld worden en is in strijd met de essentiële basisprincipes van het primair huwelijksstelsel zoals de wetgever van 1976 die heeft vastgelegd, inzonderheid wat betreft het onverdeeld huurrecht van beide echtgenoten op de gezinswoning en de bescherming van dit recht en van die gezinswoning. Artikel 215, § 2, tweede lid, B.W. is onverminderd en op gelijke wijze van toepassing zodra een woning door één der echtgenoten alleen of door beide echtgenoten samen werd gehuurd en ze als gezinswoning wordt aangewend. Weliswaar kan de tekstlezing van het eerste lid van artikel 215, § 2, B.W. tot een dergelijke enge interpretatie leiden, omdat daarin alleen gesproken wordt van «... het recht op de huur van het onroerend goed dat een der echtgenoten gehuurd heeft, zelfs vóór het huwelijk...», en het tweede lid dan vervolgt met «... de opzeggingen (...) betreffende die huur...» Het is evenwel voorbijgegaan aan de bedoeling van de wetgever die wil dat «... de huur van het onroerend goed...» dat het gezin geheel of gedeeltelijk tot voornaamste woning dient, aan beide echtgenoten gezamenlijk behoort, en dat die huur van dat onroerend goed dat tot voornaamste woning dient, alleen kan worden opgezegd wanneer de opzegging of het exploitatietoestel aan elk der echtgenoten afzonderlijk gezonden of betekend wordt. De woorden «die huur» van het tweede lid van artikel 215, § 2, B.W. slaan wel degelijk essentieel op «... van het onroerend goed... dat het gezin geheel of gedeeltelijk tot voornaamste woning dient». De wetgever heeft in alle gevallen de onverdeelde huurrechten van elk der echtgenoten op de gezinswoning willen beschermen. Zodra er een onverdeeldheid tussen echtgenoten betreffende het huurrecht op de gezinswoning ontstaat, moeten alle regels betreffende de wijze waarop de verhuurder een einde aan die rechten kan maken, onverminderd toegepast worden. Die regels gelden als beschermingsmaatregel voor elk der echtgenoten. Het is wel juist dat het specifieke van de wetgeving van 1976 is dat een verhuurder, die met één der echtgenoten contracteerde, al dan niet vóór het huwelijk, plots voor de situatie komt te staan dat hij een huurder heeft uit hoofde van het contract (de huurovereenkomst) en een tweede uit hoofde van de wet zelf (artikel 215, § 2, B.W.) en dat die beide echtgenoten ten aanzien van het huurrecht op de gezinswoning een onverdeeld recht hebben en er elk afzonderlijk houder van zijn. Wanneer evenwel twee echtgenoten samen een huurovereenkomst betreffende een woning sluiten, die ze als gezinswoning aanwenden, staat de eigenaar-verhuurder voor geen enkele verrassing. Beide echtgenoten hebben dan evengoed een gelijk en onverdeeld recht op de huur (Baeteman, Engels en Gerlo, «Overzicht van rechtspraak (1976-1981), Huwelijksvermogensrecht», *T.P.R.*, 1982, 977, nr. 22, met verwijzing naar Cass., 6 oktober 1978, *R.W.*, 1978-79, 1641), en het is een bijzondere onverdeeldheid. Beide echtgenoten zijn dan houder van het recht. Waarom zou de bescherming in dat geval geringer zijn dan in het geval dat slechts één

der echtgenoten de huurovereenkomst sloot? In het geval behandeld door het Hof van Cassatie ging het trouwens om een opzegging van de gezinswoning die door twee echtgenoten was gehuurd, maar slechts aan één van hen was betekend en waarvan de geldigverklaring slechts tegen één der echtgenoten was vervolgd. Het Hof van Cassatie heeft artikel 215, § 2, tweede lid, B.W. toegepast en uitdrukkelijk geoordeeld dat de in het eerste lid van dit artikel 215, § 2, B.W. gestelde regel is, dat het recht op de huur van het onroerend goed, dat het gezin geheel of gedeeltelijk tot voornaamste woning dient, «aan beide echtgenoten gezamenlijk» behoort, waaruit volgt dat beide echtgenoten een gelijk en onverdeeld recht op de huur bezitten. De persoon die een goed dat het gezin tot voornaamste woning dient, verhuurt aan echtgenoten, moet de opzegging aan elk van hen afzonderlijk zenden (Cass., 6 oktober 1978, l.c.).

De opzeggingen van 22 januari en 28 september 1988, die in één brief aan beide echtgenoten gezamenlijk werden betekend, en niet afzonderlijk aan elk van hen, zijn dan ook niet rechtsgeldig, zodat de vordering niet toewijsbaar is.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 29 mei 1989

Huur – Herstellungs- en onderhoudsverplichtingen van de verhuurder – Omvatten niet werkzaamheden noodzakelijk ingevolge in de loop van de huur uitgevaardigde normen inzake brandbeveiliging

Het bestreden vonnis (Rb. Brugge, 9 oktober 1987) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat het bestreden vonnis vaststelt dat de eisers in artikel 1 van de huurovereenkomst, waarvan een huurhernieuwing was ingegaan, de verweerders de vrije keuze hebben gelaten bij het bepalen van de aard van het horecabedrijf dat zij in het verhuurde goed zouden exploiteren; dat het vonnis daaruit afleidt dat de eisers gehouden zijn ervoor te zorgen dat het goed kan dienen voor de exploitatie van een hotel-restaurant en dat de door de verweerders gevorderde 'eigenaarsherstellingen en aanpassingswerken inzake brandveiligheid te situeren zijn binnen het kader van de werken noodzakelijk om het pand geschikt te maken en/of te houden tot de bestemming waartoe het verhuurd werd'; dat het vonnis oordeelt dat die werkzaamheden krachtens de artikelen 1719, 2°, en 1720 van het Burgerlijk Wetboek ten laste van de eisers vallen;

«Overwegende dat het vonnis aldus de bewering van de eisers dat de gevorderde werkzaamheden noodzakelijk waren gemaakt door nieuwe normen inzake brandbeveiliging bij hotelexploitatie, als niet ter zake dienend verwerpt;

«Overwegende dat de door de artikelen 1719 en 1720 van het Burgerlijk Wetboek aan de verhuurder opgelegde herstellings- en onderhoudsverplichtingen niet inhouden dat werkzaamheden die noodzakelijk worden gemaakt door in de loop van de huur uitgevaardigde normen inzake brandbeveiliging bij hotelexploitatie, ten laste van de verhuurder zijn;

«Dat het vonnis, door er anders over te oordelen, de artikelen 1719 en 1720 van het Burgerlijk Wetboek schendt.»

(Voorzitter: de h. Soetaert – Rapporteur: de h. Caenepeel – Openbaar ministerie: de h. Lenaerts – Advocaten: mrs. Van Ommeslaghe en De Gryse)

NOOT – Zie de noot, bij bovenstaand arrest, van Y. Merchiers, «L'incidence sur les relations contractuelles entre bailleur et preneur de normes nouvelles émanant d'une autorité publique imposant des travaux de transformation et d'aménagement du bien», *R.C.J.B.*, 1990, 540-558.

Hof van Cassatie (3e Kamer), 29 mei 1989

Huur – In de loop van de huur uitgevaardigde veiligheidsnormen – Noodzakelijke aanpassing – Niet ten laste van de verhuurder – Geen vrijwaringsverplichting bij intrekking van een exploitatievergunning

Eisers cassatieberoep tegen het bestreden vonnis (Rb. Mechelen, 9 december 1987) wordt op de volgende gronden verworpen:

«Overwegende dat eiser, in de eerste grief, als grondslag voor de beweerdte verplichting van verweerder om de wegens de bestuurlijke vereisten van brandbeveiliging noodzakelijke aanpassingen en veranderingen aan te brengen in het verhuurde goed, aanvoert dat de verhuurder verplicht is het goed in zodanige staat te onderhouden dat het kan dienen tot het gebruik waartoe het verhuurd is;

«Overwegende dat het bestreden vonnis beslist dat het werk dat eiser uitgevoerd wenste te zien, niet viel onder werkzaamheden waartoe verweerder zich in het huurcontract had verbonden;

«Overwegende dat het vonnis eveneens beslist dat de aanpassingswerken vereist waren als gevolg van nieuwe veiligheidsnormen die de overheid na het sluiten van de huurovereenkomst oplegde om het verhuurde goed te mogen blijven exploiteren;

«Overwegende dat zodanige werken niet vallen onder de onderhouds- en herstellverplichtingen die in de artikelen 1719 en 1720 van het Burgerlijk Wetboek aan de verhuurder worden opgelegd;

«Overwegende dat eiser, in de tweede grief, als grondslag van de voornoemde verplichting aanvoert dat het verhuurde goed een gebrek vertoont;

«Dat het vonnis vaststelt dat de veiligheidsnormen werden opgelegd na het sluiten van de huurovereenkomst door verweerder met de rechtsvoorganger van eiser; dat uit de omstandigheid dat het goed aan die normen niet voldeed en de exploitatievergunning om die reden werd ingetrokken, niet volgt dat het goed een gebrek vertoonde waarvoor de verhuurder vrijwaring verschuldigd was.»

(Voorzitter: de h. Soetaert – Rapporteur: de h. Caenepeel – Openbaar ministerie: de h. Lenaerts – Advocaten: mrs. Houtekier en De Gryse – In de zaak: M. t/ Van de W.)

NOOT – Zie de noot van Y. Merchiers in *R.C.J.B.*, 1990, 540-558.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 26 april 1990

*Onrechtmatige daad – Schade en schadeloosstelling –
Moratoire rente – Aanvang – Vanaf de uitspraak die
schadevergoeding toekent*

Het bestreden arrest (Hof Luik, 27 mei 1987) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat de uitdrukking 'jaarlijkse interest' zowel op de compensatoire als op de moratoire interest betrekking kan hebben, terwijl inzake aansprakelijkheid buiten overeenkomst de rechter laatstbedoelde interest niet mag doen lopen op het bedrag van een schuldvordering inzake schadevergoeding vóór de uitspraak van de beslissing tot toekenning ervan;

«Overwegende dat het arrest in het onzekere laat of het oordeelt dat de interest die het toekent vanaf 10 april 1980, te weten de datum van het ongeval, compensatoire dan wel moratoire interest is.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Sace – Openbaar ministerie: de h. Velu, eerste advocaat-generaal – Advocaat: mr. Simont – In de zaak: N.V. R. e.a. t/ B. e.a.)

NOOT – Zie Cass., 7 oktober 1976, *R.W.*, 1976-77, 1569.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 23 november 1990

Rechterlijk gewijsde – Verkeersongeval – Onderscheiden straffen wegens onopzettelijke slagen, dronkenschap en verkeersovertredingen – Regresvordering van verzekeraar voor burgerlijke rechter – Dronkenschap niet in oorzaaklijk verband met het ongeval

Het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 17 oktober 1989) heeft de regresvordering van eiseres, verzekeraar, afgewezen. Het middel van eiseres wordt om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat verweerder voor de Correctionele Rechtbank te Mechelen vervolgd werd wegens te Bornem, op 14 december 1983: A. toebrengen van onopzettelijke slagen of verwondingen, B. dronkenschap aan het stuur, C. weigering van ademtest en bloedmonster, D. overtreding van het Wegverkeersreglement;

«Overwegende dat voormelde correctionele rechtbank, bij in kracht van gewijsde gegaan vonnis van 25 oktober 1984, de vier telastleggingen bewezen verklaarde en verweerder veroordeelde tot vier afzonderlijke straffen op de enkele grond dat ieder van de telastleggingen bewezen was; dat het vonnis vaststelt dat de eis van de Landsbond van Christelijke Mutualiteiten gegrond is en verweerder samen met eiseres veroordeelt tot betaling, aan deze burgerlijke partij, van een frank provisionele schadevergoeding;

«Overwegende dat, wanneer het gebrek aan vooruitzicht of voorzorg, bestanddeel van een misdrijf uit onvoorzichtigheid, bovendien het voorwerp is geweest van een afzonderlijke telastlegging, de strafrechter wegens de onsplitsbaarheid van het feit en met toepassing van artikel 65 van het Strafwetboek, gehouden is alleen de zwaarste straf uit te spreken;

«Overwegende dat derhalve de strafrechter, wanneer hij bij een in kracht van gewijsde gegane beslissing de bestuurder van een voertuig heeft veroordeeld tot onderscheiden straffen, eensdeels wegens onopzettelijke slagen of verwondingen, anderdeels wegens het besturen van een voertuig terwijl hij in staat van dronkenschap verkeerde en ten slotte wegens ieder van twee andere overtredingen van de wegverkeerswetgeving, op de enkele grond dat ieder van de telastleggingen bewezen is, daardoor zeker en noodzakelijk erga omnes heeft geoordeeld dat de staat van dronkenschap van de veroordeelde noch de oorzaak noch een van de oorzaken van het ongeval is geweest; dat daaruit volgt dat de burgerlijke rechter bij wie daarna de verzekeraar van die bestuurder een rechtsvordering tegen zijn verzekerde instelt tot terugbetaling van de door hem wegens het ongeval vergoede schade, in principe verplicht is te oordelen dat de dronkenschap aan het stuur niet in oorzaaklijk verband staat met het ongeval;

«Overwegende dat het arrest derhalve, door de regresvordering van eiseres tegen verweerder af te wijzen op grond van het rechterlijk gewijsde van het voormelde vonnis van 25 oktober 1984 van de Correctionele Rechtbank te Mechelen noch van dit vonnis een uitlegging geeft die onverenigbaar is met de bewoordingen ervan noch het gezag van het rechterlijk gewijsde van dit vonnis miskent.»

(Voorzitter: de h. Caenepeel – Rapporteur: mevr. Baeté-Swinnen – Openbaar ministerie: de h. Tillekaerts – Advocaat: mr. Houtekier – In de zaak: C.V. S. t/ N.)

WETGEVING IN KORT BESTEK

Onder de zorg van het departement rechten U.I.A.

Aan het nazien van het Belgisch Staatsblad van juni 1990 verleenden hun medewerking: W. Lambrechts en J. Laenens

Bewarende maatregelen tussen echtgenoten

Zowel de vrederechter als de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, recht doende in kort geding, zijn bevoegd om voorlopige maatregelen te nemen bij moeilijkheden tussen echtgenoten. Daarbij kan het verbod worden opgelegd om goederen te vervreemden, te vernietigen, te beschadigen of weg te maken. De overtreding van dit bevel werd strafrechtelijk gesanctioneerd, maar uit de termen van artikel 507, tweede lid, van het Strafwetboek moest worden afgeleid dat die strafrechtelijke bescherming enkel gold wanneer voorlopige maatregelen werden bevolen door de vrederechter.

Door de wet van 9 april 1990 tot aanvulling van artikel 507, tweede lid, van het Strafwetboek (*B.S.*, 9 juni 1990) werd die strafrechtelijke bescherming uitgebreid tot de voorlopige maatregelen die worden bevolen door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, rechtdoende in kort geding.

W.L.

Toezening van afschriften aan advocaten

Bij Wet 21 april 1982 (*B.S.*, 20 juni 1990) werden de artt. 951, 952, 983 en 1002 Ger. W. gewijzigd (zie tevens erratum, *B.S.*, 22 juni 1990). De artt. 951 en 952 Ger. W. voorzien thans in de toezending van een niet ondertekend afschrift van het proces-verbaal van het getuigenverhoor en van de woordelijke opname bij gewone brief aan de advocaten van de partijen. De deskundigen moeten nu ook een niet ondertekend afschrift van hun verslag toezenden aan de advocaten van de partijen (art. 983 Ger. W.). Inzake verhoor van de partijen legt art. 1002 Ger. W. een oproeping van de advocaten op bij gewone brief.

Deze wetswijziging beoogt een verbetering van de rechtsbedeling: de advocaten worden nauwer betrokken bij de bewijsvoering. Het verzuim van de opgelegde formaliteiten wordt echter niet gesanctioneerd (zie *Parl. St., Senaat*, 1979-80, 372, nr. 2, blz. 3). De commissieleden hebben uitdrukkelijk verklaard dat budgettaire bezwaren (van de minister van Justitie) deze verbetering van de rechtsbedeling niet in de weg mogen staan (*Parl. St., Kamer*, 1981-82, 107, nr. 2, blz. 2). Waarom werd deze wet echter meer dan acht jaar na de bekrachtiging ervan in het Belgisch Staatsblad gepubliceerd?

J.L.

De aanzegging van het hoger beroep aan de griffier van de eerste rechter

Bij Wet 3 mei 1990 (*B.S.*, 23 juni 1990) zijn de artt. 723 en 1266 Ger. W. gewijzigd en is art. 1273 Ger. W. opgeheven. De nieuwe bepaling van art. 723 Ger. W. regelt thans niet alleen het verzoek tot toezending van het dossier van de rechtspleging, maar ook de aanzegging van het hoger beroep aan de griffier van de eerste rechter.

De nieuwe regeling is – samengevat – als volgt:

a. de griffier van het appelgerecht moet, binnen vijf dagen na de inschrijving van de zaak op de rol, de griffier van de eerste rechter verzoeken hem, binnen vijf dagen na ontvangst van het verzoek, het dossier van de rechtspleging toe te zenden;

b. is het hoger beroep bij verzoekschrift ingesteld, dan moet de griffier van het appelgerecht tegelijkertijd, in alle aangelegenheden ongeacht het voorwerp van de bestreden beslissing, een afschrift van de appelakte verzenden aan de griffier van de eerste rechter die op de kant van de beslissing melding moet maken van het ingestelde hoger beroep;

c. is het hoger beroep daarentegen bij gerechtsdeurwaardersexploot ingesteld, dan moet de griffier van het appelgerecht de sub b vermelde formaliteit niet naleven; wel moet de appellante in dit geval, doch enkel bij hoger beroep tegen een beslissing waarvan het dictum, om gevolg te hebben, binnen een door de wet bepaalde termijn in de registers van de burgerlijke stand dient te worden overgeschreven, binnen vijf dagen na de dag waarop het hoger beroep werd ingesteld, bij gerechtsdeurwaardersexploot de griffier van de eerste rechter in kennis stellen van het hoger beroep.

De sanctie van het verval werd enkel behouden voor de gevallen waarbij, ten gevolge van de tardieve aanzegging van een bij gerechtsdeurwaardersexploot ingesteld hoger beroep, de bestreden beslissing reeds aanleiding gaf tot overschrijving ervan in de registers van de burgerlijke stand.

Op te merken valt dat de griffier van het Hof van Cassatie eveneens moet handelen zoals bepaald is in art. 723 Ger. W. (zie art. 1085 Ger. W.).

Voor een commentaar op voormelde wet kan worden verwezen naar Laenens, J., «De aanzegging van het hoger beroep aan de griffier van de eerste rechter», *R.W.*, 1990-91, 268-269.

J.L.

R.M.T.

De wet van 6 juni 1990 heeft de wet 1 juli 1971 houdende oprichting van de Regie voor Maritiem Transport gewijzigd (*B.S.*, 28 juni 1990).

Oorspronkelijk machtigde artikel 28 van de wet van 1 juli 1971 de Regie om, met akkoord van de minister van Financiën, leningen aan te gaan. Voor financiering van investeringsprojecten kunnen alternatieve financieringstechnieken zoals renting, leasing of andere, interessanter zijn dan leningen. Voortaan kan de Regie die financieringstechnieken aanwenden en kan de Regering hiervoor de staatswaarborg verlenen.

Ten slotte wordt het plafond van de uitstaande leningen en verbintenissen opgetrokken tot maximaal 12 miljard fr.

W.L.

Jachtverloven en -vergunningen

Door artikel 131 van de wet van 22 december 1989 houdende fiscale bepalingen werden met ingang van 1 juni 1990 de bepalingen van titel XIII van het Wetboek der met het zegel gelijkgestelde taksen en titel XIII van de algemene verordening op de met het zegel gelijkgestelde taksen opgeheven.

Dit houdt in dat geen nationale belasting meer vastgesteld is voor de afgifte van jachtverloven, ofschoon artikel 14 van de Jachtwet van 28 februari 1882 nog altijd de verplichting oplegt in het bezit te zijn van een jachtverlof om op regelmatige wijze te kunnen jagen.

De Gewesten bezitten thans de bevoegdheid om eigen regelingen te treffen om de rechtsgrond in te stellen voor het afleveren van jachtverloven en -vergunningen en om de vroegere nationale belastingen op de afgifte van jachtverloven en -vergunningen te vervangen door een belasting die integraal kan worden aangewend om, in het raam van de natuurontwikkeling, de jacht in overleg met de jagerskringen, te integreren in het beleid inzake natuurbehoud. Dit is de strekking van het decreet van 23 mei 1990 betreffende de afgifte van jachtverloven en jachtvergunningen (*B.S.*, 1 juni 1990, err. *B.S.*, 9 juni 1990).

Het uitvoeringsbesluit van de Vlaamse Executieve draagt eveneens de datum van 23 mei 1990 (*B.S.*, 1 juni 1990, err. *B.S.*, 9 juni 1990). Het bevat praktische schikkingen voor de afgifte van de jachtverloven en de jachtvergunningen vanaf het jachtseizoen 1990-1991.

Voor Wallonië werd deze aangelegenheid geregeld door het decreet van 28 juni 1990 (*B.S.*, 14 juli 1990) en door het uitvoeringsbesluit van de Waalse Gewestenexecutieve van 11 juli 1990 (*B.S.*, 1 augustus 1990).

W.L.

Huisvestingscode

Het decreet van 4 april 1990 (*B.S.*, 7 juni 1990) strekt ertoe het toepassingsgebied te verruimen van de regeling die werd vastgesteld in het laatste lid van artikel 57bis van de Huisvestingscode. Dit artikel heeft betrekking op mijnwerkersleningen. De aanpassing vangt de gevolgen op van de stopzetting van het beroep van mijnwerker wegens de herstructurering of sluiting van de N.V. Kempische Steenkolenmijnen.

W.L.

Aanpassing van de SERV

Het decreet van 4 april 1990 tot wijziging van het decreet van 27 juni 1985 op de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (*B.S.*, 23 juni 1990) heeft tot doel de sociaal-economische advies- en overlegstructuur in Vlaanderen verder uit te bouwen en te institutionaliseren.

Binnen de Serv:

- worden voor bepaalde bedrijfstakken sectorale commissies opgericht;
- wordt het secretariaat van het Vlaams-economisch en sociaal overlegcomité georganiseerd;
- wordt een Vlaamse overlegcommissie-Vrouwen ingesteld;
- wordt het secretariaat van de Vlaamse havencommissie aan de Serv opgedragen;
- en wordt in een coördinerend bestuur voorzien dat de werking van de Serv en de sectorale commissies coördineert.

W.L.

Waalse waterdecreten

Het decreet van 30 april 1990 over de bescherming en de exploitatie van water dat tot drinkbaar water kan worden verwerkt (*B.S.*, 30 juni 1990), wil de leemten aanvullen die tot nu toe bestonden in de wetgeving betreffende de winning en de bescherming van oppervlaktewater en grondwater dat een fysico-chemische of microbiologische behandeling ondergaat.

Anderzijds wil het decreet van 30 april 1990 tot instelling van een belasting op het lozen van industrieel en huishoudelijk afvalwater (*B.S.*, 30 juni 1990) in het Waalse Gewest het financieel middel zijn tot ondersteuning van het decreet van 7 oktober 1985 op de bescherming van het oppervlaktewater tegen vervuiling.

W.L.

REACTIE

De duidelijke tekst van de wet (R.W. 1990-1991, p. 825, 826)

In het *Rechtskundig Weekblad* (1990-1991), p. 824 e.v.) verscheen bij het vonnis van de Burgerlijke Rechtbank te Antwerpen van 19 juni 1990 een noot van de hand van Mark Van Hoecke (Ufsal Brussel), met de titel "De duidelijke tekst van de wet". De voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen, de heer A. Kiebooms, reageerde op deze noot met de volgende brief:

Met interesse las ik de noot van de heer Mark Van Hoecke onder het vonnis van de zevende kamer van de burgerlijke rechtbank te

Antwerpen van 19 juni 1990, gepubliceerd in het *Rechtskundig Weekblad* van 9 februari 1991 nr. 24, blz. 824 en volgende.

Aan het einde van deze overigens interessante nota heeft de auteur het over de vaststelling "hoe traag de molen van het gerecht in al te veel gevallen maalt". De argeloze lezer heeft ongetwijfeld bij het lezen van de nota de indruk dat het lange procesverloop een gevolg is van een "gebrek aan diligentie" vanwege de rechtbank. Dit komt duidelijk tot uiting waar de auteur schrijft: "het enige wat de burger echter ziet is dat de Vrederechter er nog in slaagde één jaar na de dagvaarding uitspraak te doen, terwijl voor de, eveneens alleensprekende, rechter in de rechtbank van eerste aanleg de zaak pas gepleit kon worden na bijna zeven jaar." Aan de hand van het dossier van de rechtspleging meen ik te mogen stellen dat het tegenovergestelde waar is:

1. Voor de Vrederechter:

De zaak werd ingeleid op de zitting van 2 juni 1982, vervolgens viermaal verdaagd op verzoek van partijen om eindelijk gepleit te worden op 18 mei 1983; het vonnis volgde op 25 mei 1983, hetzij één week later.

Dat het niet om een door de rechter gesuggereerde verdaging zou gaan, blijkt duidelijk uit de data waarop de conclusies van partijen ter griffie werden gedeponeerd, namelijk 26 januari 1983, 25 maart 1983 en 18 mei 1983.

2. Eerste Aanleg:

Het eerste verzoek om een rechtsdag werd gedaan op 12 november 1989; vaststelling om te pleiten op 27 maart 1990 (hetzij op ongeveer 4 maanden); alsdan werd de zaak op vraag van appellante opnieuw naar de bijzondere rol verwezen.

Nieuwe vaststelling werd gevraagd op 3 april 1990; pleitdatum 21 juni 1990 (7 weken); de zaak werd alsdan gepleit, het vonnis volgde op 19 juni 1990, hetzij op 4 weken. De conclusies werden neergelegd op 16 maart 1987, 9 juli 1987, 12 september 1989 en 6 april 1990.

Uit het voorgaande blijkt onbetwistbaar dat de lange duur van de afwikkeling niet het minst te maken heeft noch met enig gebrek aan diligentie van de Vrede-rechter of van de Rechtbank, noch zelfs met de overbelasting of de gebrekkige infrastructuur van het gerecht.

Ik betreur dan ook ten zeerste dat op een ongefundeerde wijze de ondanks alles behoorlijke werking van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen - dank zij de inzet van vele magistraten, griffiers en de personeelsleden - onder uw lezerspubliek in discrediet werd gebracht.

De voorzitter van de Rechtbank
A. Kiebooms

Naschrift

Het spijt mij dat de Voorzitter van de Antwerpse rechtbank van eerste aanleg de betrokken passages in mijn noot geïnterpreteerd heeft als een kritiek op de werking van zijn rechtbank.

Na de, op zich moeilijk betwistbare, vaststelling dat de molen van het gerecht vaak traag maalt, stel ik eerst dat de betrokken partijen slecht geplaatst zijn om hierop kritiek te hebben, vervolgens stel ik dat *niet de magistraten* maar wel de politiek verantwoordelijken aansprakelijk zijn voor de overbelasting van het gerecht en de gebrekkige infrastructuur waarover de magistraten beschikken. Verder maak ik een bedenking met betrekking tot het vervolgingsbeleid van het parket, wat soms tot een nutteloze bijkomende belasting van de zittende magistratuur leidt. Ten slotte stel ik dat "allicht ook de betrokken advocaten de procedure niet optimaal hebben bespoedigd". De kommentaar die er dan op volgt ("Het enige wat de burger echter ziet...") had precies tot doel er op te wijzen dat de argeloze buitenstaanders (in vele gevallen in de eerste plaats de procespartijen) de oorzaak van de duur van een procedure meestal moeilijk kunnen achterhalen, zodat de schuld vaak ten onrechte op de rechters wordt geschoven.

Dat sommige lezers mijn tekst wellicht anders interpreteren kan uiteraard niet worden uitgesloten. Ik meen echter dat voorzitter Kiebooms zich niet al te ongerust moet maken. Het *Rechtskundig Weekblad* is geen krant of magazine die zich tot een weinig geïnformeerd publiek richt. Het R.W. zal integendeel weinig lezers hebben die niet weten hoe de vork aan de steel zit. Afgezien van de voornamelijk geïsoleerde gevallen van onbekendheid of luiheid bij sommige magistraten (allicht niet meer dan in andere beroepsgroepen), weet thans vrijwel iedereen, ook buiten de juridische wereld, dat de traagheid van het gerecht een aantal oorzaken heeft, waarbij

de magistraten geen enkele schuld treft, maar waar zij integendeel het eerste slachtoffer van zijn.

De reactie van voorzitter Kiebooms illustreert precies de terechte irritatie bij de magistratuur voor onterechte kritiek.

Ik hoop dat dit antwoord voorzitter Kiebooms voldoende kan bevredigen.

M. Van Hoecke

BOEKEN

André ALEN, **België: een tweeledig en centrifugaal federalisme**, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, Teksten en documenten, november 1990, 40 pp.

Robert SENELLE, **De staatshervorming in België, deel V**, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, Teksten en documenten, Verzameling «Ideeën en Studies», nr. 336, 1990, 366 pp.

1. Sinds vele jaren publiceert het ministerie van Buitenlandse Zaken teksten en documenten over aspecten van het leven in België. De bedoeling van die publikaties is in de eerste plaats buitenlandse lezers wegwijs te maken in het huidige België; die publikaties worden dan ook uitgegeven in meerdere talen (Nederlands, Frans, Engels, Duits) en op ruime schaal in het buitenland verspreid via de diplomatieke posten. Zij kunnen evenwel ook in België worden verkregen (Ministerie van Buitenlandse Zaken, Dienst Voorlichting en Public Relations, bureau 125, Quatre Brasstraat, 2, 1000 Brussel).

Bij de aanvang van deze korte recensie is het mijns inziens gepast een warme hulde te brengen aan de diensten van Buitenlandse Zaken, die dank zij dit volgehouden kwaliteitsinitiatief bijdragen tot een betere kennis, zo niet een beter imago, van ons land over de hele wereld.

2. De twee hier besproken publicaties behandelen grotendeels dezelfde materie — de federale staatsstructuur —, maar verschillen voor het overige fundamenteel van opzet.

3. De tekst van A. Alen geeft een globaal overzicht van de totstandkoming en de kenmerken van het federale België.

Ondanks de beknoptheid biedt de synthetetekst van Alen een uitstekend inzicht in het nieuwe staatsbestel.

Alen bouwt zijn betoog op in vijf hoofdstukken.

Hoofdstuk I en II hebben een historisch karakter: zij behandelen de gedecentraliseerde eenheidsstaat van 1831, enerzijds, en de ontwikkeling van 1831 tot 1970, anderzijds.

In hoofdstuk III wordt de staatshervorming in drie opeenvolgende grondwetsherzieningen (1970-1980-1988) beschreven.

Hoofdstuk IV bevat een evaluatie; hoofdstuk V het algemeen besluit. In bijlage zijn de teksten van de artikelen van de Grondwet en van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 met betrekking tot de bevoegdheden van de Gemeenschappen en van de Gewesten opgenomen.

Het is algemeen bekend dat prof. A. Alen een der spilfiguren is geweest bij de grondwetsherzieningen van 1980 en 1988. Het is dan ook bijzonder verdienstelijk dat hij erin slaagt in deze tekst afstand te nemen van (de vele) details en in korte bewoordingen en met verwijzing naar de relevante buitenlandse rechtsliteratuur het Belgische model precies weet te situeren in de staatstheorie: een tweeledig, centrifugaal en coöperatief federalisme.

Terecht sluit hij zijn uiteenzetting af op positieve toon: «Bij de globale beoordeling van de Belgische staatshervorming ontstaat nogal gemakkelijk de neiging om de eerder negatieve indrukken te beklemtonen... Men kan het ook anders bekijken...» (p. 22).

Nog een laatste beschouwing zij speciaal vermeld: «Natuurlijk stelt de federale staat het grondwettelijk slechts goed wanneer het element «binding» veel zwaarder weegt dan het element autonomie» (*ibid.*, met verwijzing naar A. Mast).

4. Prof. em. R. Senelle is sinds 1970 de «huisspecialist» in grondwettelijk recht van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Over de

staatshervorming publiceerde hij voordien reeds vier delen; deel IV werd besproken in het *R.W.*, 1985-86, 2517-2518.

Het nieuwe boek van Senelle sluit aan bij de vorige delen. Het behandelt de staatshervorming 1988; het behelst dus een actualisering van de vorige delen.

Het lijvige boek omvat de volgende hoofdstukken:

I. Taalwetgeving en taalgebieden.

II. De instellingen van de Gemeenschappen en van het Vlaamse en het Waalse Gewest.

III. De bevoegdheden van de Vlaamse en de Franse Gemeenschap en van het Vlaamse en het Waalse Gewest.

IV. De instellingen van het Brusselse hoofdstedelijke Gewest.

V. De Duitstalige Gemeenschap.

VI. Het Arbitragehof.

VII. De financiering van Gemeenschappen en Gewesten.

In bijlage is de tekst van de Grondwet opgenomen.

Zoals de auteur zelf aanmerkt in het «Ten geleide» (p. 5), is het boek in ruime mate «louter descriptief». De toelichting steunt hoofdzakelijk op de parlementaire stukken, de adviezen van de Raad van State en de arresten van het Arbitragehof. Aldus wordt van de staatshervorming een objectief beeld verkregen, waarvan het nut evident is.

Op enkele punten is de tekst echter inmiddels al achterhaald door de (vlugge) ontwikkeling van de rechtspraak; aldus blijft bv. het arrest nr. 18/90 van 23 mei 1990 van het Arbitragehof onvermeld zowel ten aanzien van de zogenaamde «pacificatiewet» van 9 augustus 1988 (p. 14) als ten aanzien van de toepassing door het Arbitragehof van internationale rechtsregels die directe werking hebben in de interne rechtsorde (p. 255); zie A. Alen, «Het Arbitragehof, meer dan 'een grondwettelijk hof met beperkte bevoegdheid?'», *R.W.*, 1990-91, 80.

5. Niet alleen buitenlandse lezers, maar ook inheemse lezers zullen met vrucht kennis nemen van beide publikaties.

Wie een korte en krachtige synthese wil, leze de tekst van Alen; wie een meer pointillistische, uitvoerige en toch duidelijke beschrijving van de Staatshervorming wil, leze de tekst van Senelle; de werkelijk geïnteresseerde lezer, hij leze beide teksten.

L.P. Suetens

F.A.M. STROINK, **De plaats van de rechter in het staatsbestel**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1990, 32 pp.

In deze rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Limburg (Maastricht), worden enige beschouwingen over de positie van de rechter ten opzichte van wetgever en bestuur ontwikkeld.

Het betoog bevat twee kerngedachten:

1. Sinds wereldoorlog II is de rechterlijke machtsuitoefening in een stroomversnelling geraakt. De nieuwe hoogleraar is «geneigd deze houding in principe toe te juichen». Inderdaad, «in een moderne westerse staat past een sterke rechter als tegenwicht tegen de sterke machtsconcentratie van wetgever-regering en de bureaucratie». Maar «de rechter moet wel zijn grenzen weten. Overschrijding van de grenzen van de rechterlijke functie kan tot een diepe val leiden» (p. 12).

2. De argumenten voor opheffing van de (in Nederland nog steeds bestaande) onschendbaarheid der wet zijn vrij overtuigend (p. 25).

Met beide kerngedachten kan worden ingestemd. Meer betwistbaar zijn echter de stellingen van Stroink met betrekking tot «de operationalisering van de constitutionele rechtspraak».

Aldus miskent hij de ware aard van het optreden van de Conseil constitutionnel in Frankrijk waar hij stelt: «In Frankrijk is er eigenlijk geen sprake van echte constitutionele rechtspraak omdat de Conseil constitutionnel toetst vóórdat de wet wordt afgekondigd» (p. 28). Overigens bestaan ook in Duitsland, Oostenrijk, Portugal en Spanje bepaalde vormen van voorafgaande toetsing.

Evenmin kan worden ingestemd met het standpunt dat de toetsing van de wet aan de Grondwet het best zou worden toevertrouwd aan een bijzondere kamer van de Hoge Raad en dat voor de leden daarvan geen andere benoemingseisen moeten worden gesteld dan aan de gewone leden van de Hoge Raad. De rechtsvergelijking bevestigt immers wat Hans Kelsen reeds in 1928 heeft geponeerd:

«L'organe chargé de faire respecter la Constitution ne peut être assimilé à l'un des pouvoirs qu'il contrôle» (H. Kelsen, «La garantie juridictionnelle de la Constitution», *R.D.P.*, 1928, 198-251; L. Favoreu, *Les Cours constitutionnelles*, PUF, 1986, p. 24).

Een stimulerende stelling is daarentegen wel dat «... er ook wel iets voor te zeggen (valt) de constitutionele rechter exclusief bevoegd te maken inzake toetsing van de toepassing van formele wetsbepalingen aan een ieder verbindende verdragsbepalingen en inzake het stellen van prejudiciële vragen aan 'Straatsburg'» (p. 31). Het is immers juist dat het niet logisch is «voor toetsing van wet aan Grondwet een constitutionele rechter exclusief bevoegd te maken, terwijl inzake toetsing van de toepassing van formele wetten aan een ieder verbindende verdragsbepaling iedere rechter bevoegd is» (*ibid.*).

L.P.S.

A.F. GAASTRA, F.C.M.A. MICHIELS en P.J.J. VAN BUUREN, **Gelet op het ambtsbericht. Ambtsberichten van de Adviseur ten behoeve van de Raad van State in geschillen omtrent bestemmingsplannen en planschadevergoeding**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1990, 170 pp.

Binnen het Nederlandse Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer bestaat het zg. «Bureau van de Adviseur ten behoeve van de Raad van State». De opdracht van de Adviseur en van het Bureau van de Adviseur bestaat erin de Raad van State te adviseren over bij de Kroon ingestelde beroepen inzake bestemmingsplannen – (onze plannen van aanleg) – van en grondtransacties door gemeenten, alsmede over de goedkeuring van ont-eigeningen door de Kroon. In dit boek wordt verslag gedaan van een door het Instituut voor Staats- en Bestuursrecht van de Rijksuniversiteit Utrecht verricht onderzoek naar de inhoud en de betekenis van de ambtsberichten van de Adviseur ten behoeve van de Raad van State.

L.P.S.

A.K. KOEKKOEK, e.a., **Verschillende werelden ?**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1989, 38 pp., 15,50 fl.

Deze brochure bevat het verslag van de discussie op de jaarvergadering van 11 december 1987 van de Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking over het preadvies van A.K. Koekkoek, Administrative Law and the Constitution in Ireland and the Netherlands (zie *R.W.*, 1987-88, 829), en over de stellingen van D.C. Fokkema over Unificatie van recht.

L.P.S.

A.H.M. GERRITSEN, P.M.B. SCHRIJVERS en A.L.M. DE SUTTER, **Jurisprudentie Publiekrecht met annotaties, Editie 1987**, Kluwer, Deventer, en W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1870 pp., 82,50 fl.

De editie 1987 van deze omvangrijke bundel van rechterlijke beslissingen werd besproken in *R.W.*, 1987-88, 374.

De editie 1989 verschilt in wezen niet van de vorige, en is slechts een bijwerking door schrapping van een aantal oudere teksten en toevoeging van een reeks vonnissen en arresten gewezen in 1987 en 1988. De meest recente arresten die zijn opgenomen zijn twee belangrijke arresten van de Hoge Raad van 14 april 1989. In het eerste daarvan wordt de toetsing van een formele wet aan het Statuut voor het Koninkrijk of aan fundamentele rechtsbeginselen afgewezen; dit arrest heeft de discussie in Nederland over de toetsing van de wet aan de grondwet een bijkomende actualiteit bezorgd. Het andere arrest handelt over de in Nederland zeer omstreden vraag of overheidsorganen in geval van overtreding van wettelijke voorschriften al dan niet de vrije keuze hebben tussen publiekrechtelijke en privaatrechtelijke sanctiemiddelen.

Men late zich niet misleiden door het chronologisch register, dat die beide arresten onderbrengt in 1988.

«Jurisprudentie publiekrecht» is een bijzonder goedkope uitgave (zowel in prijs – niet eens één Belgische frank per bladzijde! – als in presentatie), die kennelijk succes heeft, allicht vooral bij studenten. Het is inderdaad handig zoveel relevante rechtspraak op

het gebied van het publiekrecht in één enkele bundel ter beschikking te hebben.

L.P.S.

D.J. ELZINGA, **De Staat van het recht. Opstellen over staatsrecht en politiek**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1990, 152 pp.

In deze bundel waarin de auteur, hoogleraar Staatsrecht aan de Rijksuniversiteit Groningen, acht opstellen heeft opgenomen, komt een tweeledige gedachtengang tot uitdrukking. Enerzijds wordt «de staat van het recht» gesteld tegenover «de staat van de macht». Anderzijds wordt aandacht besteed aan de maatschappelijke functie van het recht.

De acht opstellen zijn:

1. De democratische rechtsstaat als ontwikkelingsperspectief. Over machtsregulering als ontwikkelingslijn.
2. De uitzonderlijke rechtsbronnentheorie van Eugen Ehrlich.
3. De rechtsstaat en het hiërarchische kwaliteitsdenken. Pleidooi voor een omgekeerde «Stufenbau» in het rechtsstaatconcept.
4. Leven en werk van Hugo Krabbe (1857-1936).
5. Politieke verantwoordelijkheid. Over verval en vooruitgang in de politieke democratie.
6. De doctrine van de politieke ministeriële verantwoordelijkheid. Over de verhouding tussen staatsrechtelijke normen en de politieke praktijk.
7. Parlementaire onschendbaarheid voor volksvertegenwoordigers. Verouderd instituut of onmisbare bescherming?
8. Partijbinding en politieke moraliteit.

In België staat het (rechts)denken over de democratische rechtsstaat eerder op een laag pitje, enkele zeldzame uitzonderingen niet te na gesproken (zie bv. de briljante lezing van A. Alen, «Scheiding» of «samenwerking» der machten, voor de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, op zaterdag 17 november 1990). Het boek van Elzinga is een boek met vele wijze gedachten, dat ook voor Belgische lezers die interesse hebben voor het functioneren van de rechtsstaat en het politieke systeem, een verrijking betekent.

L.P.S.

P. VAN ORSHOVEN, **Ontwikkelingen in de beslechting van bestuursrechtelijke geschillen in België**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1990, 45 pp.

Th. G.M. SIMONS, **Ontwikkelingen in de beslechting van bestuursrechtelijke geschillen in Nederland**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1990, 47 pp.

In Nederland staat de reorganisatie van de rechterlijke macht en de samenvoeging van de gewone en de administratieve rechterlijke macht volop in de actualiteit; zie I. Mennes, «Naar een nieuwe gerechtelijke organisatie in Nederland», *R.W.*, 1990-91, 772.

Ook in België speelt althans de huidige minister van Binnenlandse Zaken met de gedachte van hervormingen, die echter minder ver-gaand zouden zijn: de oprichting van administratieve rechtbanken van eerste aanleg (zie, reeds in 1976, de werknota van minister R. Vandekerckhove, *Geschillen van bestuur*. Hervorming van het administratief contentieux). Overigens grijpen de wetten van 16 juni 1989 en van 7 oktober 1990 vrij diep in in de bevoegdheid van en de rechtspleging voor de Raad van State.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland voor haar jaarvergadering 1990 de beslechting van bestuursrechtelijke geschillen als thema heeft gekozen.

De preadviezen voor die vergadering werden opgesteld door P. Van Orshoven, docent aan de K.U.Leuven, voor België, en door mr. dr. Th. G.M. Simons, ambtenaar bij het Ministerie van Justitie, voor Nederland.

Beide preadviezen bevatten een uitstekende beschrijving van de huidige stand van zaken, met enkele (voorzichtig geformuleerde) mogelijkheden voor een toekomstperspectief. Wegens hun volledige

heid en degelijkheid, in een kort bestek, verdienen zij een ruime verspreiding.

L.P.S.

H. FRANKEN e.a., **Inleiden tot de rechtswetenschap**, vijfde druk, Arnhem, Gouda Quint b.v., 1990, 380 pp.

Het onder de leiding van prof. mr. H. Franken van de Leidse universiteit in 1982 uitgegeven leerboek *«Inleiden tot de rechtswetenschap»* was in 1990 aan zijn vijfde aangepaste druk toe.

Aan de opzet van het werk blijkt niets veranderd: niet alleen biedt het de rechtsstudenten een overzicht van «de hoofdlijnen van de externe organisatie van het rechtsbedrijf in Nederland», maar bovendien zegt het Voorwoord dat de tekst «de aankomende jurist reeds in het begin van zijn studie leert kritisch na te denken over vragen met betrekking tot rechtmatigheid en rechtvaardigheid».

Het boek bestaat uit twaalf hoofdstukken, die elk een min of meer afgerond geheel vormen en waarvan de bespreking aan de Leidse universiteit telkens één onderwijsweek in beslag neemt.

Onmiddellijk valt op dat de eerste en de laatste zes hoofdstukken in feite elk één grotere groep vormen.

Deze tweeledige indeling beantwoordt volkomen aan het dubbele doel van de samenstellers: in de eerste helft van het boek ligt de klemtoon op het uiteenzetten van *rechtstheoretische* begrippen, redeneringen en leerstelsels; de laatste zes hoofdstukken vormen een inleiding tot de hoofdtakken van het Nederlands *positief* recht.

Omdat het verschijnsel recht niet denkbaar is zonder taalgebruik, gaat het eerste hoofdstuk over «Taal en begripsvorming». Het biedt een algemeen overzicht van de in juridisch opzicht betekenisvolle linguïstische begrippen en indelingen.

Het tweede hoofdstuk is getiteld «Handeling en norm». Het geeft een overzicht van de belangrijkste stromingen in de kennis- en wetenschapsleer en legt het verband met de verschijnselen in de sociale en juridische werkelijkheid. De lezer vindt er onder meer een bespreking van de begrippen idealisme, positivisme, logisch-positivisme, natuurrecht, normen en rechtsregels, waarden en belangen, rechtsvorming door de rechter, sociale controle, macht, morele leiding, gezag, legaliteit en legitimiteit en rechtsorde.

In hoofdstuk 3 wordt dieper ingegaan op de ontwikkeling van de natuurrechtsleer en meer in het bijzonder op de door H. Kelsen tegen het klassieke natuurrecht geuite bezwaren. In het boek wordt te dien aanzien gekozen voor de middenweg van een «cultuurrechtelijk perspectief».

Het vierde hoofdstuk behandelt de rechtsbronnen en sluit onvermijdelijk iets nauwer aan bij het geldend recht. Bijzondere aandacht gaat uit naar de gewoonte, de rechtspraak, het verdrag, en de verhouding tussen de wet en andere rechtsbronnen.

Hoofdstuk 5 is geheel gewijd aan het proces van de rechtsvorming door de rechter. Men vindt er beschouwingen over rechtstoepassing, rechtvinding en rechtsvorming, heuristiek, legitimatie en rationale reconstructie, redeneringen, de rechterlijke bevoegdheid, de juridische motivering, normatieve en creatieve elementen in de rechtsvorming, het proces van het afstemmen van feiten en normen op elkaar en de daarbij aangewende redeneerwijzen (analogie- en *a contrario*-redenering, rechtsverfijning), de regel als uitgangspunt voor de rechterlijke beslissing, de «rationaliteit» van deze beslissing en de verschillende interpretatiemethoden.

Het zesde hoofdstuk gaat over «de rechtsorde». Het voorwerp van de uiteenzetting is hier de voor-wetenschappelijke waardenkeuze of opvatting over de sociale orde, die aan het «recht» spreken of doceren voorafgaat, en meer in het bijzonder de inhoud van de waardenconsensus-theorie, de dwangtheorie, de ruil- of belangen-theorie, het structureel-functionalisme, de «politieke actie-benadering», staat en recht, het symbolisch interactionisme, afwijkend gedrag, e.d.m.

Hoofdstuk 7 ontleedt de betekenis van de begrippen subjectieve rechten en plichten, objectief en positief recht, normen en regels, privaatrecht en publiekrecht, dwingend en regelend recht, rechts-subject, feitelijke handelingen, rechtsfeiten en rechtshandelingen, en handelingsbekwaamheid.

In hoofdstuk 8 worden de fundamenteën van het vermogensrecht en het goederenrecht blootgelegd, waarbij bijzondere aandacht uitgaat naar het onderscheid tussen absolute en relatieve rechten, de

natuurlijke verbintenis, de eigendomsopvatting, de verschillende genots- en zekerheidsrechten, en de overdracht van goederen.

Het negende hoofdstuk omvat een elementaire inleiding tot het verbintenissenrecht. Ook hier komen alle traditionele — en groten-deels ook in onze eigen rechtsorde gangbare — begrippen en onderscheidingen aan bod: de wederkerige en de eenzijdige overeenkomst, de benoemde en de onbenoemde overeenkomst, aanbod en aanvaarding, de wilsgebreken (dwaling, bedrog, strijd met de wet, de goede zeden of de openbare orde), de contractsvrijheid, de keuze van de wederpartij, de inhoud van de overeenkomst, de tekortkomingen in de nakoming van overeenkomsten en hun rechtsgevolgen, de onrechtmatige daad (m.i.v. de begrippen onrechtmatigheid, de zorgvuldigheidsnormen, de toerekening aan de dader, het causaal verband, de schade, de relativiteits- of *Schutznorm*-regel, de aansprakelijkheid voor andermans daad) en de «verbintenissen uit andere wettelijke bron» (zaakwaarneming, onverschuldigde betaling, ongerechtvaardigde verrijking).

Hoofdstuk 10 bespreekt «Recht en Staat». Het gaat in op de inhoud van het staatsbegrip, en omvat een bespreking van de theorieën van Plato en Aristoteles, Rousseau, Hegel, het fascisme en het nationaal-socialisme, Nozick, het anarchisme, Hobbes, Locke, van de verhouding tussen staat, macht en recht, en van de begrippen technocratie, rechtsstaat, en verzorgingsstaat. Uiteindelijk volgt een schets van de ontwikkeling van het staatsrecht in Nederland en van de betekenis aldaar van het parlementaire stelsel, de kabinetsformatie, de rechtsstaatsgedachte, de sociale rechtsstaat, en de grondrechten.

Het voorlaatste hoofdstuk tekent vervolgens de organisatie en de bevoegdheden van de staat uit. Aan bod komen de Trias Politica, de «Checks and Balances», de spreiding van bevoegdheden, de decentralisatie, de classificatie van overheidshandelingen, de wet en het besluit en hun totstandkoming, de regering, de ministers, de provincie, de gemeente, het waterschap en andere instellingen met regelgevende bevoegdheid, de delegatie, de beschikkingen, het plan, de controle op het overheidshandelen (verkiezingen, toezicht, publieke opinie, rechterlijke toetsing), in het bijzonder de controle op de rechter en het bestuur, de Ombudsman, en de internationale organisaties (Verenigde Naties, Raad van Europa, Europese Gemeenschappen).

Het twaalfde en laatste hoofdstuk betreft uitsluitend de rechtspleging. Onder het kijkglas komen de organisatie van de rechterlijke macht, de rechtbijstand, de vindplaatsen van uitspraken, en, vooral, het verloop van het burgerlijk proces, m.i.v. het executierecht en de arbitrageregeling. Ten slotte wordt ook het verloop van het strafproces en van de administratieve procedures geschetst en wordt een overzicht gegeven van de voor de burgers toegankelijke internationale rechtsprekende instellingen.

Uit dit beknopt inhoudsoverzicht moge blijken dat het boek een ware schat aan informatie biedt.

Aangezien de in de eerste zes hoofdstukken besproken onderwerpen een universeel en niet-landgebonden karakter hebben, gelet op het feit dat ter zake niet zoveel Nederlandstalige uitgaven verschijnen, en uiteindelijk ook omdat hier en daar eigen standpunten worden verdedigd, vermag het werk — al is het dan maar een «inleiding» — wellicht ook de belangstelling van de Vlaamse rechtstheoreticus te wekken.

Het tweede deel kan alhier nuttig ter hand worden genomen door een ieder die — om welke reden dan ook — de grondbeginselen van het geldende Nederlandse publiek- en privaatrecht wil leren kennen. In dit verband is het opmerkenswaard dat na elk hoofdstuk een literatuurlijst is opgegeven, en dat in de laatste zes hoofdstukken ook wordt verwezen naar wetteksten alsook naar enkele leidende rechterlijke uitspraken.

Eric Van Hooydonk
U.F.S.I.A.

AANGEKONDIGD

S.M.S.M. VAN DE GOOR, *Beleid en regelgeving inzake medische-ethische vraagstukken*, Zwolle, Tjeenk Willink, 190 p., 44,75 fl.

C. JASSOGNE (ed.), *Traité pratique de droit commercial*, Tôme I, Brussel, Story-Scientia, 710 p., 6.500 fr.

G.R.B. VAN PEURSEM, *Enige juridische aspecten van de overeenkomst met derdenbeding naar huidig en nieuw B.W.*, Gouda Quint / Kluwer / Tjeenk Willink, 96 p.

A. VAN OVEN, *Handelsrecht* (Mededingingsrecht, tweede herzienedruk), Zwolle, Tjeenk Willink, 188 p.

J. STEYAERT, C. DE GANCK, L. DE SCHRIJVER, *Arbeidsovereenkomst* (Algemene Practische Rechtsverzameling), Brussel, Story-Scientia, 878 p., 6.960 fr.

K. RIMANQUE, *De regel is niet steeds recht*, Antwerpen, Kluwer, 152 p.

H. VANDEBERGH, *Principes en matière de dépenses professionnelles dans le Code des impôts sur les revenus* (Etudes pratiques de fiscalité n° 2), Brussel, Story-Scientia, 164 p.

E. TANGHE (ed.), *Recht en armoede* (Tegenspraak-cahier 9), Antwerpen, Kluwer, 262 p.

S. PARMENTIER, B. HUBEAU (ed.), *De rechter buiten spel* (Tegenspraak-cahier 10), Antwerpen, Kluwer, 162 p.

M. PEETERS, *Leningen voor privé-doeleinden. Fiscale aspecten van hypothecaire en andere leningen* (Fiscale praktijkstudies nr. 12), Antwerpen, Kluwer, 474 p.

G.L. BALLON, K. GEENS, *Handels- en vennootschapsrecht* (tweede herwerkte uitgave), Antwerpen, Kluwer, 278 p.

R. ERGEC, *Introduction au droit public. Tome I. Le système institutionnel*, Brussel, Story-Scientia, 256 p., 1.550 fr. (studenten 650 fr.).

V. JANSSEN, *Les Codes pénaux belge et français à l'aube du XXIème siècle*, Brussel, Story-Scientia, 246 p., 2.550 p.

M.T. MEULDERS-KLEIN (ed.), *Adoption et formes alternatives d'accueil*, Brussel, Story-Scientia, 346 p., 1.450 fr.

C.J.M. KLAASSEN, *Risico-aansprakelijkheid. De afdelingen 6.3.2 en 6.3.3. NBW, alsmede art. 31 Wegenverkeerswet*, Zwolle, Tjeenk Willink, 388 p., 59 fl.

E.H. HONDIUS, J.J. SCHIPPERS, J.J. SIEGERS, *Rechtseconomie en recht. Kennismaking met een vakgebied in opkomst*, 202 p., 34 fl.

G. HIERNAX, E. POITEVIN, *Divorce et séparation de corps. Chronique de jurisprudence avec références doctrinales 1984-1988*, Brussel, Larcier, 146 p., 940 fr.

J. KNOTTENBELT, *Hoofdstukken produktenaansprakelijkheid* (Studiepockets privaatrecht nr. 46), Zwolle, Tjeenk Willink, 306 p., 63,50 fl.

P.J. STOLK, *De nationale ombudsman* (Studiepockets staats- en bestuursrecht nr. 18), 138 p., 39 fl.

SOCIALE DIENST V.E.V. (ed.), *Sociale verkiezingen 1991*, Antwerpen, Kluwer, 406 p.

MEDEDELINGEN

Vierde conferentie van de Europese Vereniging van Bedrijfsjuristen

De vierde conferentie van de Europese Vereniging van Bedrijfsjuristen vindt plaats te Brussel, op 11 april 1991 in de Cercle Royal Gaulois, Wetstraat 5, en op 12 april 1991 in de Centre Borschette, Froissartstraat 36.

Inlichtingen: mevr. Sweerts, Julilaan 28, 1200 Brussel.

Belgische Vereniging voor Zeerecht – Lezing door prof. F. Berlingieri

De Belgische Vereniging voor Zeerecht houdt op donderdag 11 april 1991 om 16u00 in het Hotel Amigo, Amigostraat 1-3 te Brussel, een buitengewone vergadering met een lezing door prof. dr. F. Berlingieri, voorzitter van het Internationaal Maritiem Comité, over: "15 années de présidence du Comité Maritime International".

K.U.Leuven: Bijzondere Leerstoel B.V.V.O.

Het Centrum voor Verzekeringswetenschap van de K.U.Leuven organiseert zoals algemeen geweten, mede met de steun van de B.V.V.O. (Beroepsvereniging der Verzekeringsondernemingen), een jaarlijkse cyclus van een vijftal lezingen over actuele thema's

in het gebied van de verzekeringseconomie en aanverwante disciplines.

De plechtige slotzitting van de tweede jaarlijkse cyclus vindt plaats op maandag 15 april 1991, te 17 uur, in de Promotiezaal van de Universiteitshal van de K.U.Leuven, Naamsestraat 22, 3000 Leuven.

Naast korte toespraken door K.U.-rector R. Dillemans, B.V.-V.O.-ere-voorzitter J. van Waterschoot en prof. H. Cousy, voorzitter resp. directeur van het Centrum voor Verzekeringswetenschap, wordt het slotcollege gegeven door prof. Denis Kessler, voorzitter van de «Fédération Française des Sociétés d'Assurances» over het thema «L'équilibrage des marchés d'assurances en Europe».

De zitting wordt afgesloten door een receptie.

Alle belangstellenden zijn van harte welkom op eenvoudige telefonische melding (tel. 016/28.52.14, mevr. A. Robijns).

Colloquium «Voor een goede procesorde» – Academische zitting: Hulde aan prof. em. E. Krings

Als huldebetoon aan prof. em. E. Krings organiseert de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de V.U.B. in samenwerking met het Interuniversitair Centrum voor Gerechtelijk Recht op 26 april 1991 een colloquium met als thema: «Voor een goede procesorde».

Sprekers op dit colloquium zijn de professoren G. de Leval (U.Lg), P. Heurterre (V.U.B.), J. Laenens (U.I.A.), J. Linsmeau (U.L.B.) en P. Lemmens (K.U.Leuven).

Het colloquium wordt gevolgd door een academische zitting om 15u00 in de Aula Q van de V.U.B., waarop achtereenvolgens zullen spreken: prof. M. Magits, decaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, prof. M. Storme, de heer L. Du Faux namens de Federatie van Notarissen, en de heer H. Lenaerts, procureur-generaal in het Hof van Cassatie.

Tijdens de academische zitting zal aan prof. em. E. Krings een Liber Amicorum worden aangeboden.

Inlichtingen: Centrum voor Burgerlijk Recht, V.U.B., Pleinlaan 2, 1050 Brussel (tel. 02/641.25.57).

Studiedag «Concurrentie»

De Europese Advocatenuie (E.A.U.) en de Belgische Vereniging voor Europees Recht organiseren op 19 april 1991 in het Brussels Airport Sheraton Hotel een studiedag met als thema: «De betrekkingen van de ondernemingen met de Commissie van de Europese Gemeenschappen in E.E.G.-mededingingszaken».

Inlichtingen: mr. F. Herbert, De Broquevillelaan 116, 1200 Brussel (tel. 02/762.70.70; fax: 762.68.89).

Studienamiddag «Flexibele arbeid»

Het Instituut Samenwerking Universiteit Arbeidersbeweging (I.S.U.A.) organiseert in samenwerking met Tegenspraak v.z.w. een studienamiddag over «Flexibele Arbeid» op vrijdag 26 april 1991 in de Aula van de U.I.A. te Wilrijk.

Programma:

- 13u30 Verwelkoming door de heer P. Humblet (U.I.A.)
- 13u40 Flexibiliteit: state of the art door de heer G. Van Hoetegem (K.U.Leuven)
- 14u00 Flexibiliteit en syndicale strategie door de heer Chr. Serroyen (A.C.V.)
- 14u20 Flexibiliteit in de openbare sector door de heer L. Sels (N.F.W.O.)
- 14u40 Thuiswerk: flexibiliteit op werknemers- of werkgeversmaat? door de heer Chr. Sels (R.I.A.T.)
- 15u00 Vraagstelling
- 15u45 Panel en slotwoord.

Inlichtingen: de heer P. Humblet, U.I.A., Universiteitsplein I, 2610 Wilrijk (tel. 03/820.29.35).

Actuele tendensen in het verkeersrecht

Het Nationaal Instituut voor Verkeersveiligheid en het Tijdschrift Verkeersrecht-Jurisprudentie organiseren op vrijdag 3 mei 1991 in de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de V.U.B. (Aula A), Pleinlaan 2 te Brussel, een nationale tweetalige studiedag over de «Actuele tendensen in het verkeersrecht».

Inlichtingen: de heer F. Baldock, tel. 03/360.03.57.